

БОБОМ - ФАХРИМ МЕНИНГ

(УЗИЛГАН ИПЛАРНИНГ БОҒЛАНИШИ)

Аузу биллаҳи минаш—шайтони рожийм !

Бисмиллаҳир—Роҳманир—Роҳийм !

2010 йилнинг 9 октябрида бобом Мулла Абдушукур ўғли Юсуф Сарёмий ҳақида билганларимни бир китобга жамлаб, ҳариндош—уруғларим учун бир ёдгорлик ҳозирлашга киришдим. Оллоҳим, ўзинг мадад бер.

Бизнинг аجدодларимиз ва авлодларимизнинг мана шундай ҳолатда бўлишига шак —шубҳасиз бобомиз Мулла Абдушукурнинг хизматлари катта.

Бобомнинг ўз исми ўзига бауо бериб турибди.

XIX асрда у кишининг исмига нисбат бериб «Мул.\а» сўзининг қўшиб айтилиши, бобомнинг билимли — илмли, зиёли инсон бўлганидан дарак.

Ўғли Юсуфга ўзи илм ўргатган. Сўнг Тошкентга, Бухорога ўқишга юбориб, замонасининг етук инсонларидан бўлишида муносиб ҳисса қўшган.

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган (1840—1912 й.) ўзбек адабиётининг етук намояндаларидан бири, руҳоният оламининг юлдузларидан бўлган Юсуф Сарёмий ҳақида кўп манбаларда маълумотлар берилади. Лекин, уларнинг ҳаммасини менинг қариндош — уруғларим тўлиқ билмайди. Ҳатто биздан олдин ўтган уруғларимиз ҳам у киши ҳақида кўп ҳам гапиравермас эдилар.

Ҳатто менинг ўзим ҳам у киши ҳақида жуда кам эшитганман.

Биз яшайдиган уйнинг шифери тагида матодан тўқилган халтага солинган китоб яширинган эди. Вақти — вақти билан отам у китобни олиб, чангларини артиб, яна жойига қўяр эди. Мен китоб ҳақида сўрасам - Вақти — соати келганида ўзим айтаман » дер эдилар. Лекин шу «вақти —соати» насиб қилмади.

Юсуф Сарёмийнинг ўғли Маъди Махсумнинг фарзандлари Мадамин, Зулайҳо, Хумайро, Убайдулла, Зикрулло Тошкентга кўчиб келишган. Хомида Сайрамда Ўтовойга турмушга чиққанлиги сабаб ўша

Дулаиҳо, Хумайролар турмушга чиқишади. Мадамин, Убайдулла, Зикруллалар Алимкентга(қишлоққа) кўчиб ўтишади.

Бир йилда бир —икки марта Зулайҳо, Хумайро, Хомида(Сайрамдан Тошкентга келганида) Алимкентга чиқишиб, укалариникида узоқ меҳмон бўлишар эди.

Учта опа — сингилнинг боболари Юсуф Сарёмийнинг «Яли — яли» кўшиғини айтганларини эшитганман. «Эчкигинам» ва яна қандайдир шеърини ҳам ўқишиб кулишганларининг гувоҳи бўлганман.

— Айланай Турсунжон, бир ширин хамир овқат қилинг, дея онамга мурожаат қилишар эди. Негадир «Турсуной» дейишмасди. Энди билсам, бувижон — ларининг исми Турсунжон(Юсуф Сарёмийнинг аёли) бўлган экан. Эҳтимол, менинг онамни ҳам шунинг учун «Турсунжон» деб аташгандир.

Мен ўзим 1948 йилда Алимкентда туғилганман. Алимкентда ўқидим — ўсдим. Мени, отам Зикрулла Мадиев бир марта Сайрамга олиб борганлигини эслайман. 8 —синфда ўқиган пайтимда бўлса керак, дарвозаси кун ботишга

караган мазористонга кирган эдик. Дарвозадан кирган жойда қоронғироқ бир хона бор эди чамамда. Кейин бир қабр ёнига бордик. Отам тиловат қилди. «Бу бобонгнинг қабри», деди.

Мазористонга кирганда бир кишига тўғри келдик. У киши бобомни эшитгач, бизга жуда ҳурмат билан муносабат қилди. Мазордан чиқиб йўл бўйидаги бир ариқ ёнида тўхтадик. Отам: «Бу сув — хосиятли сув, юз — қўлларингни ювиб олинглар» деди.

Шундан кейин қанча йиллар ўтиб кетди. Хомида аммамиз ҳам ўғли Илашвой билан Тошкентга кўчиб келишди. Шу йўсинда Сайрам билан алоқамиз узилди.

. . . Орадаги 30 йиллар чамасидаги давр бизни Сайрамдан анча узоқлаштириб қўйган эди. Лекин, юрагимнинг бир чеккасидаги «бобомнинг мазорини зиёрат қилиш» учқуни ҳамон сўнмас эди.

Бир куни Ўзбекистон телевидениесининг 1 — каналидан берилган бобом Юсуф Сарёмийнинг 150 йиллик юбилейига бағишланган кўрсатув бу учқунга куч — қувват берди. Лекин кимга мурожаат қилиш керак? Телевидениегами, Сайрамга — ми? Сайрамга бўлса, кимга? Алоқалар узилган, танишлар йўқ.

Ўзим туман газетаси муҳаррири бўлиб ишлаганим учун Сайрамдаги туман газетаси муҳаррири номига хат ёздим. Минг марта раҳмат Юсуфжон акага, хатимга тезда жавоб олдим.

«Салом Абдуллажон !

Сиздан хат олиб, танишганимдан бағоят хурсандман. Ҳамюртлигимиздан хабар топиб, яна севиндим. Боболар юрти Сайрамга бир келинг.

Биласизми, Юсуф Сарёмий ҳақида бизни устозимиз, хассос журналист Мираҳмад ака Мирхолдоров шуғулланиб келади. У киши Сайрамдаги Ленин номли колхозда ишлайди. Мен хатингизни унга кўрсатганимда қувониб олиб кетди ва сизга ўзи жавоб ёзмоқчи, Сиз билан танишмоқчи бўлган эди. Агар жавоб олмаган бўлсангиз, ўзингиз хат ёзиб кўрарсиз. Адреси : Чимкент област, Сайрам райони, Сайрам қишлоғи. Ленин номли колхоз. Мирхолдоров М.

Ўзим ҳақимда : 1946 йилда туғилганман. ТошДУнинг журналистика факултетини битирганман. 1971 йилда. Икки йилдан буён уч тилда : ўзбек, қозоқ, рус тилларида чиқадиган газетага муҳаррирлик қилиб келаяпман. Шу

йилдан бошлаб, газеталаримиз мустақиллик олиб, алоҳида редакция ташкил топди. Мен энди ўзбек тилидаги, янги ном билан чиқадиган “Сайрам садоси»га муҳаррирман.

Майли, таклифингизга кўра газеталаримизни алмашиб турайлик. Телефонда гаплашиб турсак ҳам бўлар. Сизнинг кодингиз йўқ экан. Бўлса хабар қилиб юборинг.

Кўп ўтмасдан Мираҳмад ака Мирхолдоровдан хат олдим.

«Хурматли Абдулла Мадиевга !

Ассалому алайкум !

Хатингизни район муҳарриридан олиб, ўқиб хурсанд бўлдим. Сабаби мен бир неча йилдан бери Юсуф Сарёмий ижодини ўрганиб, ниҳоят 1991 йил октябр ойида 150 йиллик юбилейига шоирнинг авлодларидан излагандик. Тошкент универмагида бир набираси бор дейишган, одам юбордик. Олимлар, 1000 одам йиғилиб 150 йиллик юбилейини ўтказдик. Кичкина китобини чиқардик. Маҳаллий рассом ёрдамида кўрганлар сўзи . . . асосида расмини яраткиздик. Эсдаликлар уюштирдик. Қабрига мраммртош ўрнатиб, шу ердаги вайрона бўлган масжид шоир номли маҳалла уйи қилинди. Ҳозир мадраса сифатида ёшлар ўқияпти. Мана бир газетани юбораяпман. Сиз Юсуф бобомиз авлодларини топишда, суратлари билан эсдаликларини топишда ёрдам берасиз деган умиддаман.

Мадимаҳсум авлодларини тўплаб, суратини уюштиришда ёрдамлашсангиз. Бу газетамизни ва музейимизни беаган бўларди.

Мен ўзим Сайрамликман, анча йил газетада ишлаб, сўнг хўжаликка ўтиб кетгандим. Ҳозир Она юртим Сайрамдаман. Бултур «Сайрам тарихи»ни чоп эттирдим.

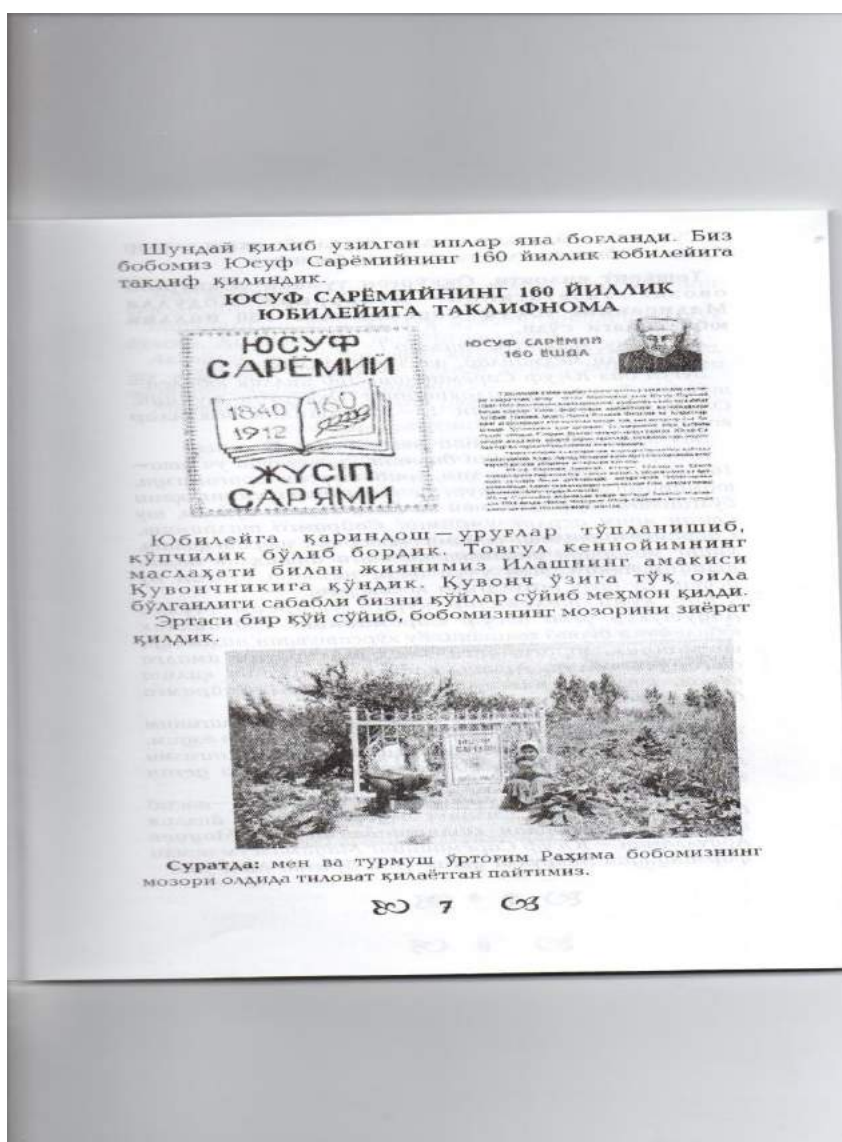
Ҳамма дўстларга, Сайрамликларга мендан салом айтинг. Хайр деб :

Имзо Мираҳмад Мирхолдоров.

14.01.92 й.

Ўша телевизорда ҳам қатнашгандик. Келгуси юбилейларида Сизлар ҳам қатнашасизлар деган ниятдаман. Жавобингизни кутаман».

Шундай қилиб узилган иплар яна боғланди. Биз бобомиз Юсуф Сарёмийнинг 160 йиллик юбилейига таклиф қилиндик.

Юбилейга қариндош — уруғлар тўпланишиб, кўпчилик бўлиб бордик. Товгул кеннойимнинг маслаҳати билан жиянимиз Илашнинг амакиси Қувончаника кўндик. Қувонч ўзига тўқ оила бўлганлиги сабабли бизни қўйлар сўйиб меҳмон қилди.

Эртаси бир қўй сўйиб, бобомизнинг мазорини зиёрат қилдик.

Сўнг юилейда қатнашдик. Жуда кўп яхши гаплар бўлди. Юбилейда менга ҳам сўз беришди.

Тошкент вилояти, Оқкўрғон тумани «Оқкўрғон овози» газетасининг муҳаррири Абдулла Мадиевнинг Юсуф Сарёмийнинг 160 йиллик юбилейдаги сўзи.

Ассалому—алайкум, азизлар !

Ҳурматли меҳмонлар, азиз сайрамликлар !

Бугун биз Юсуф Сарёмийнинг 160 йиллик юбилей— тўйига Тошкент вилоятининг Оққўрғон тумани, Олимкент қўрғонидан 15—20 кишилик вакиллар келганмиз.

Биз Юсуф Сарёмийнинг чеваралари бўламиз.

Юсуф Сарёмий билан бизнинг ўртамизда уч ота— 160 йиллик давр бўлса ҳам, уриб турган юрагимизда, томиримизда оқиб турган қонимизда унинг қони бўлганлиги туфайли, мен 52 ёшга кирган бўлсам, шу ўтган ярим асрлик умримни Сайрамга талпиниш, Сайрамга интилиш, бобомиз мазорини зиёрат қилиш, унинг мазорида тиловат қилишга интиқлик билан яшадим. Лекин, мен учун олий неъмат бўлган бу истак, бу орзу орзулигича қолаверди.

Бир куни телевизор кўриб ўтирсам Мулла Абдушукур ўғли Юсуф Сарёмийнинг 150 йиллик юбилейини бериб қолишди. Бу кўрсатувдан ниҳоятда шодландим, юрагимдаги энг олий орзуим амалга ошгандай бўлди. Лекин, қаяққа мурожаат қилиш керак, телевидениегами, Сайрамгами ? Сайрамга бўлса, кимга мурожаат қилиш керак ? . . .

Ўзим туман газетасида муҳаррир бўлиб ишлаганим учунми, район газетаси муҳаррири номига хат ёздим. Минг марта раҳмат, Юсуфжон акамга, хатингизни Мираҳмад акага бердим, яҳинда хат оласиз деган мактубни олдим.

Мираҳмад аканинг хатини олдим. Такдир —насиб бугун экан. Бугунги Сизнинг олдингизда, 160 йиллик тўйда Сизлар билан қатнашаётган мен Мадиев Абдулламан — Юсуф Сарёмийнинг Мадимахсум исмли фарзандидан Зикрулла деган ўғли бўлган. Мен ўша Зикрулланинг ўғлиман, яъни Юсуф Сарёмийнинг чеварасиман.

Барчангизга тўй қуллук бўлсин, юбилей қуллук бўлсин. Ҳаммангизга таъзим қиламан.

Авлиёлар руҳларини шод қилган Мираҳмад акага, шу юбилейга бош—қош бўлган ҳамма раҳбарларга миннатдорчилик билдираман..

Мираҳмад ака, авлиёлар руҳи қўлласин Сизни.

Авлиёлар арвоҳини шод қилган,

Ўтмишини, тарихини ёд билган,

Катта —кичик мазорин обод қилган,

Сайрамликлар омон бўлсин.

Бу ишларнинг кераклигин

тўғри билган бошлиқлар,

Идорасин бўшатишиб

музей қилган бошлиқлар,

Шунча меҳмон чақиришиб

меҳмон қилган бошлиқлар,

Ўзбек —қозоқ дўстлиги

Гуриллаган замон бўлсин..

Сайрамликнинг энг кичиги

камида юз ёш бўлсин,

Эрталаб ҳам, кечқурун ҳам

еганлари ош бўлсин,

Ҳар яхшилик тепасида

Мирхолдоров бош бўлсин,

Арвоҳлари дуолардан шод бўлган,

Сайрам юрти бир умр обод бўлган,

Бу юртда боболарим мозори қолган,

Аждодларин улуғлаган

Дўриллаган замон бўлсин.

Кейин Мираҳмад Мирхолдоров ташкил қилган “Сайрам” музейини зиёрат қилдик. Унда бобомизга бағишланган бўлим билан танишдик.

Кейин Мирахмад Мирходдоров ташкил қилган «Сайрам» музейини зиёрат қилдик. Унда бобомизга бағишланган бўйим билан танишдик.

Суратда: Абдулла Мадиев ва Лазиз Мадиевлар Юсуф Сарёмий боболарининг 160 йиллик юбилейида сайрамлик профессор Мирахмад Мирходдоровга тўн кийдиришмоқда.

Кўп ўтмай Юсуф Сарёмий номидаги мактаб-гимназия ташкил топганининг 80 йиллик юбилейига тақдир этдик. Юбилей жуда юқори савияда ўтди.

Суратларда: 1. Мактаб юбилейи дастури. 2. Ю.Сарёмий чеваралари (чапдан) Р.Мадаминов, А.Мадиев ҳамда мактаб-гимназия директори Б.Нуралиев.

10

Суратда: Ю.Сарёмий сурати туширилган мрамар лавҳа тош мактаб маъмуриятига топширилиш пайти акс эттирилган.

Суратда: Ю.Сарёмий сурати туширилган мрамар лавҳа тош профессор М.Мирходдоров қўлида.

11

Суратда : тадбирда туман ҳокими иштирок этмоқда. А.Мадиев мактабнинг 80 йиллик юбилей билан табрик сўзи айтмоқда.

Суратда : тадбирда иштирок этган шоир (чапда) Миршўлаб Мирзо билан А.Мадиев (ўнгда) .

12

Бобомизнинг 165 йиллик юбилейига ҳам тақдир этилдик. Унга Нурияддин Мадаминов бошчилигида бордик. Нуридин ака сўзга чиқди. шеър ўқиди.

Суратда: 1. Ю.Сарёмийнинг 65 йиллик юбилейига аталган мактаб газетаси. 2. Нурияддин Мадаминов бобоси суратини топшираётган пайт.

Суратда: «Сайрам тарихи»ни яратган, «Сайрам» музейини ташкил этган, Юсуф Сарёмий тадбирларининг ташкилотчиси Мирахмад ота Мирходдоровга тўн кийдирилмоқда.

13

Ундан кейин оиламиз аъзолари билан аллома ва шоир бобомиз Юсуф Сарёмийнинг қабрини зиёрат қилишга бордик. У ерда муқаддас "Қуръони Карим"дан оятлар тиловат қилиб, ўтганларнинг, хусусан бобомизнинг руҳи покларига баҳшида қилдик.

Суратда: (чапдан) Акмал Мадаминов, Абдулла Мадиев, Раҳима Мадиева. Нуриддин Мадаминовлар бобоси Ю. Сарёмийнинг қабрини зиёрат қилиш — шмоқда.

БОБОМ ҲАҚИДА ШУНДАЙ ЁЗИШАДИ

Менинг фахр билан ҳикоя қилаётган бобом Юсуф Сарёмий ким ? У олий зот ҳақида ёзилган манбаларни келтираман :

«ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ»

2005 йил Давлат Илмий
нашриёти томонидан
Тошкентда нашр этилган
«Ўзбекистон Миллий
энциклопедияси»нинг 10-
китобидан :

ЮСУФ САРЁМИЙ
(тахаллуси; асл номи Юсуф
мулла Абдушукур ўғли) [1840,
Чимкент вилояти Сарём

(Сайрам) қишлоғи — 1912] — шоир. Тошкент, Бухоро
мадрасаларида таҳсил олган. Самарқанд, Тошкент,
Қўқон адабий ҳаракатчилигида фаол қатнашган.
«Беклар беги» мадрасасида ўқиган ва унга атай шеърлар
ёзган («Дар таърифи манъари мадраси Бек аз Юсуф»),
Ю.С. хаттотлик — котиблик билан кун кўрган,
қосибчилик, муҳрдорлик билан ҳам шуғулланган.

Шоир шеърлари ҳаётигида «Баёз» (1893), «Армуғони
Ҳислат» (1911), «Баёзи Муҳалло» (1912), «Баёзи
Ҳазиний» (1912) каби баёзларда босилган. 1914 йил
Тавалло Ю.С. шеърларини тўплаб, «Девони Мавлавий
Юсуф Сарёмий» номи билан нашр этган. Унинг
тошбосма нусхалари Ўзбекистон ФА Шарқшунослик
институтининг (инвентар № 117, 118, 119, 120, 6028, 9072) ва
Андижон адабиёт ва санъат музейи (инвентар №1720,
2185, 728, 799) да сақланади. Китобга Расулуҳаммад
Шоший ўғли Мулла Ўтаб хаттотлик қилган.

15

Кўп ўтмай Юсуф Сарёмий номидаги мактаб — гимназия ташкил топганлигининг 80 йиллик юбилейига таклиф этилдик. Юбилей жуда юқори савияда ўтди.

БОБОМ ҲАҚИДА ШУНДАЙ ЁЗИШАДИ

Менинг фахр билан ҳикоя қилаётган бобом Юсуф

Сарёмий ким ? У олий зот ҳақида ёзилган манбаларни

келтираман :

«ЎЗБЕКИСТОН

МИЛЛИЙ

ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ»

2005 йил Давлат Илмий

нашриёти томонидан

Тошкентда нашр этилган

«Ўзбекистон Миллий

энциклопедияси»нинг 10-

китобидан :

ЮСУФ САРЁМИЙ

(тахаллуси; асл номи Юсуф

мулла Абдушукур ўғли) [1840,

Чимкент вилояти Сарём

(Сайрам) қишлоғи — 1912] — шоир. Тошкент, Бухоро

мадрасаларида таҳсил олган. Самарқанд, Тошкент,

Қўқон адабий ҳаракатчилигида фаол қатнашган.

*Беклар беги» мадрасасида ўқиган ва унга атаб шеърлар

ёзган («Дар таърифи манзари мадрасайи Бек аз Юсуф»),

Ю.С. хаттотлик — котиблик билан кун кўрган,

косибчилик, муҳрдорлик билан ҳам шуғулланган.

Шоир шеърлари ҳаётлигида «Баёз» (1893), «Армуғони Хислат» (1911), «Баёзи Муҳалло» (1912), «Баёзи Хазиний» (1912) каби баёзларда босилган. 1914 йил Тавалло Ю.С. шеърларини тўплаб, «Девони Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи билан нашр этган. Унинг тошбосма нусхалари Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институти (инвентар № 117, 118, 119, 120, 6028, 9072) ва Андижон адабиёт ва санъат музейи (инвентар №1720, С185, 728, 799) да сақланади. Китобга Расулмуҳаммад Шоший ўғли Мулла Ўтаб хаттотлик қилган.

Мазмунда битилган «нисола»ни ш.с.-га нисоат берадилар. Халқ орасида шоирнинг ғоят ҳозиржавоб, ноҳақликка мурасасиз эканлигини тасдиқ этувчи кўплаб ривоятлар, афсоналар юради. Кўплаб ғазаллари («Яли —яли» каби) ҳозир ҳам эл орасида машҳур. Ю.С. номида кўча ва мактаб бор.

Ас.: Танланган асарлар, Т., 2002.

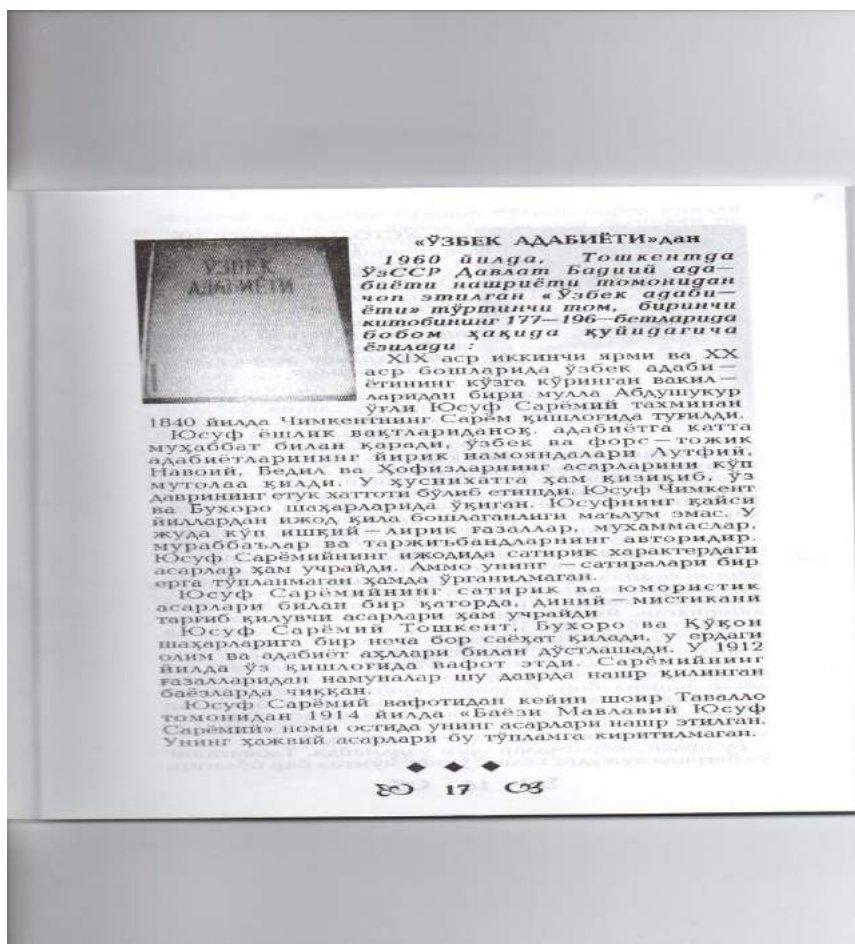
Ад.: Қайюмов П., Тазкирани Қайюмий

[3 —ж.ли|, 2 —ж., Т., 1998 ;

Каримбек Камий, Дилни обод айлангиз..., Т.,
1998.

Бегали Қосимов.

«ЎЗБЕК АДАБИЁТИ»дан

1960 йилда, Тошкентда
ЎзССР Давлат Бадиий ада—
биёти нашриёти томонидан
чоп этилган «Ўзбек адаби—
ёти» тўртинчи том, биринчи
китобининг 177—196—бетларида
бобом ҳақида қуйидагича
ёзилади :

XIX аср иккинчи ярми ва XX
аср бошларида ўзбек адаби —
ётининг кўзга кўринган вакил—

ларидан бири мулла Абдунгукур

ўғли Юсуф Сарёмий тахминан

1840 йилда Чимкентнинг Сарём қишлоғида туғилди.

Юсуф ёшлик вақтлариданоқ, адабиётга катта муҳаббат билан қаради, ўзбек ва форс —тожик адабиётларининг йирик намояндалари Лутфий, Навоий, Бедил ва Ҳофизларнинг асарларини кўп мутолаа қилди. У қуснихатга ҳам қизиқиб, ўз даврининг етук хаттоти бўлиб етишди. Юсуф Чимкент ва Бухоро шақарларида ўқиган. Юсуфнинг қайси йиллардан ижод қила бошлаганлиги маълум эмас. У жуда кўп ишқий —лирик ғазаллар, мухаммаслар, мураббаълар ва таржиъбандларнинг авторидир. Юсуф Сарёмийнинг ижодида сатирик характердаги асарлар ҳам учрайди. Аммо унинг — сатиралари бир ерга тўпланмаган ҳамда ўрганилмаган.

Юсуф Сарёмийнинг сатирик ва юмористик асарлари билан бир қаторда, диний — мистикани тарғиб қилувчи асарлари ҳам учрайди

Юсуф Сарёмий Тошкент, Бухоро ва Қўқон шақарларига бир неча бор саёқат қилади, у ердаги олим ва адабиёт ақллари билан дўстлашади. У 1912 йилда ўз қишлоғида вафот этди. Сарёмийнинг ғазалларидан намуналар шу даврда нашр қилинган баёзларда чиққан.

Юсуф Сарёмий вафотидан кейин шоир Тавалло томонидан 1914 йилда «Баёзи Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи остида унинг асарлари нашр этилган. Унинг хажвий асарлари бу тўпламга киритилмаган.

УСТОЗГА МУНОСИБ ШОГИРД

УСТОЗГА МУНОСИБ ШОГИРД

2002 йилда чоп этилган Юсуф Сарёмийнинг «Танланган асарлар»ига ёзилган «Устозга муносиб шогирд» сарлавҳали сўзбошисида профессор Бегали Қосимов ва Муқаддас Тожибоевалар бобом ҳақида жуда кўп ва хўп айтадилар :

Чимкент шаҳридан 12 чақирим ўтсангиз, бобола — римизнинг қадим мас — канларидан Сайрам устидан чиқасиз. Тўғрида эса, буюк Форобийни дунёга берган Утрор, X аср туркий мада — ниятнинг бешикларидан Сигноқ, Тороз, ниҳоят «шайхул машойих» (шайхлар шайхи) Аҳмад Яссавий туфайли «Туркистон аҳлининг қиблаи дуоси» (Навоий)га айланган Туркистон келади. Бу ерларнинг ҳар бир қадами аجدодлар тарихи билан туташ. Чунончи, Сайрам ҳам Буюк ипак йўлининг манзил — гоҳларидан бўлган, Қирғиззорнинг руварасида йўлнинг нариги юзидаги тепалиқда олиб бориладиган қазилма — ларнинг дастлабки натижалари, усти очилаётган қўрғон ва хоналар бунга далил. «Шаҳримиз беш марта номини ўзгартирган: Сарём, Исфижоб, Ма — динагул, Байзо (Оқ шаҳар), Ўрунқент. Сайрам 12 марта ёқиб юборилган. Яқин — яқингача ҳам олт — мишга яқин зиёратгоҳ бор эди. Шундан ҳозир 14 таси қолди холос», — дейди Сайрам ўзбек маданияти мар — казий ҳайъатининг аъзоси Мираҳмад Мирҳолдоров.

Сайрам сарҳадидаги гузал Машат қишлоғининг тоғ бағрига кирган ўнгирларидан бирида «Йиғлоқ тош» деган манзил бор. Баҳайбат қоятош ён атрофидан оқиб чиқиб, пастдаги сойга қўшиладиган булоқлар устида ўйчан эгилган. Пешонасида шамол ўйнайди. Кўкда апвойи гиёҳлар барқ уради. Сон — саноқсиз «кўз»ларидан бир маромда ёш қуйилади.

Бу ердан зиёратчилар оёғи узилмайди. Табиатнинг ўз бағрида вужудга келиб, унинг мумтоз бир бўлагига

2002 йилда чоп этилган

Юсуф Сарёмийнинг «Тан—
ланган асарлар»ига ёзилган
« Устозга муносиб шогирд»
сарлавҳали сўзбошисида
профессор Бегали Қосимов

ва Муқаддас Тожибоевалар

бобом ҳақида жуда кўп ва

хўп айтадилар :

Чимкент шаҳридан 12

чақирим ўтсангиз, бобола —

римизнинг қадим мас—

канларидан Сайрам устидан

чиқасиз. Тўғрида эса, буюк

Форобийни дунёга берган Ўтрор, X аср туркий мада —

ниятнинг бешикларидан Сиғноқ, Тороз, ниҳоят

«шайхул машойих» (шайхлар шайхи) Аҳмад Яссавий

туфайли «Туркистон аҳлининг қиблаи дуоси»

(Навоий)га айланган Туркистон келади. Бу ерларнинг

ҳар бир қадами аجدодлар тарихи билан туташ.

Чунончи, Сайрам ҳам Буюк ипак йўлининг манзил —

гоҳларидан бўлган, Қирмозорнинг рўпарасида йўлнинг

нариги юзидаги тепаликда олиб борилган қазилма —

ларнинг дастлабки натижалари, усти очилаётган

қўрғон ва хоналар бунга далил. «Шаҳримиз беш марта

номини ўзгартирган: Сарём, Исфижоб, Ма — динагул,

Байзо (Оқ шаҳар), Ўрунқент. Сайрам 12 марта ёқиб

юборилган. Яқин —яқингача ҳам олт —мишга яқин

зиёратгоҳ бор эди. Шундан ҳозир 14 таси қолди

холос»,—дейди Сайрам ўзбек маданияти мар —казий

ҳайъатининг аъзоси Мираҳмад Мирхолдоров.

Сайрам сарҳадидаги гўзал Машат қишлоғининг тоғ бағрига кирган ўнгирларидан бирида «Йиғлоқ тош» деган манзил бор. Баҳайбат қоятош ён атрофидан оқиб чиқиб, пастдаги сойга қўшиладиган булоқлар устида ўйчан эгилган. Пешонасида шамол ўйнайди. Кўксида анвойи гиёҳлар барқ уради. Сон — саноксиз «кўз»ларидан бир маромда ёш қуйилади.

Бу ердан зиёратчилар оёғи узилмайди. Табиатнинг ўз бағрида вужудга келиб, унинг мумтоз бир бўлагига айланган ва эъзозга сазовор бўлган, барча умидли кишиларни кўнглига имдод ва тасалли бергувчи бу харсангтош беихтиёр улуғ мутафаккир ва мутасаввиф Аҳмад Яссавий тақдирини эсга туширади.

У шу ерларда таваллуд топган эди. Сайрамдаги Қирмозорга борсангиз, у ерлик ҳар бир киши унинг отаси шайх Иброҳим қабрини адашмай кўрсатиб бера олади. Бобоси Ҳасан бобонинг, волидаи мукаррамаси Ойша хотиннинг хоклари ҳам шу ерда бўлиши керак. Тақдирнинг таҳозоси билан «шайхул машойих» (Яссавий)нинг сўнгги иқоматгоҳи Туркистон бўлади. Ундан саккиз аср кейин дунёга келган халафи Юсуф Сарёмий XIX асрнинг иккинчи ярмидаги кўркам шоирларимиздан бўлиб тарихга кирли. Кўхна Сарём — Сайрамнинг унутилаёзган номини яқин — йироқларга ёйганлардан бўлди. У буюк бобоси зиёратига тез — тез келиб турарди. Уни ҳақиқатлар қошифи («қошифи ҳақойиқ»), гўзалликлардан, чигалликлардан воқиф («воқифи дақойиқ»), кўнгли синиқлар кўрғони («мушқўйи ҳориқин»), орифлар султони, кароматлар махзани деб билар, эшиги тупроғига пешонаси (жабин)ни суришни ўзига шараф ҳисобларди :

Эй қошифи ҳақойиқ, асрори содиҳин,

Вей воҳифи дақойиқ, мушқўйи ҳориҳин,

Рушди тарийҳ ҳодийи иршоди толибин,

Эй ҳулзуми ҳидоят, бурҳони ошиҳин,

Келдим ғубори дарғаҳингга сурғали жабин,

Эй махзани каромату султонул орифин.

Дарҳақиқат, Аҳмад Яссавий Юсуф Сарёмий учун шунчаки юртдош эмас, ихлос, муҳаббат тимсоли эди. Ундаги иқрор — эътироф, байтларидаги ҳамоҳанглик, издошлик бунга далил.

---

*Улар орасида учтаси алоҳида аҳамиятга эга: 1. Муродхўжа домланинг Мухаммад Солих Қорахўжа ўғлининг “Тарихи жадидаи Тошканд” китобига ёзган тақриз ва иловаси (ЎзФШИ, А.Носиров фонди, 58-иш дафтар, 11,14-15,18-бетлар); 2. Пўлатжон домулло Қайюмов, “Тазкирай Қайюмий”, 3 жилдлик, 2-жилд. Т.1998, 365-367-бетлар. 3. Мўминжон Тошқин, “Тошкент шоирлари”. Китобда:

Каримбек Камий. “Дилни обод айлангиз” Т. “Маънавият” 1998. 132-134-бетлар. ** Қаранг: Ўзбек адабиёти 4 томлик, 4-том, 2-китоб. Т. “Ўздавнашр” 1960. 179-бет.

Мана, унинг ижодига хос сатрлар:

Зулфи савдосин тиларсанким, ўзинг девона қил,

Сунма илгинг сочина, дасти дуодин шона қил.

Эйки, истарсан хазин жон, айламак жононни сайд,

Халқаи ҳайрон кўзунгдин дому ашқинг дона қил.

Шамъи рухсорина етмаклик тиларсан, эй кўнгул,

Шарт буким, аввало, жону дилинг парвона қил.

Нотавон жисмимга мужгон ўқларинг ранжитма, ҳайф,

Боша миннат қўй, ситам тийгин кўзушдип жона қил.

Мужда, эй ишқ аҳли, ул гулчеҳра бўлмиш боданўш,

Гунчаи гулдин сабу эт, лоладин паймона қил.

Қилма пинҳон мардуми дийдамни пинҳон бир дамо,

Рўзғоридур, қаро холинг била ҳамхона қил.

Умрлар онинг тиларман, токи ул ой дермукин,

Юсуфо, сан ҳам итим ёнида, кел, қошона қил.

Афсуски, узоқ йиллар ундаги бу сўфиёна руҳни, чунончи, оламини Оллоҳнинг тажаллиси библиб, унга яқинликни ҳол билан англатмоқни таркидунёчилик, бадбинлик дея инкор қилиб келдик. Оқибатда, Шарқ маданияти — маънавиятининг жон томирларидан бўлган тасаввуф эътибордан четда қолди. Тасаввуф адабиёти ўрганилмади. Ўрганилган қисми қам кўпинча «дунёвий адабиёт» мезонларига солиб тақдим қилинди. Бу эса, ўз навбатида, «ғалат» талқинларга, сохталаштиришга йўл очди.

Юсуф Сарёмий «Яссавий мактаби» деб аталган, XII асрдан бизнинг аср бошларигача, масалан, Зиёвуддин Ҳазиний ижодигача бўлган қатламни қамраб олган ва бугунги кунда қайта кўрилаётган, қайта бақоланаётган шоирлар сирасига мансуб. Афсуски, шоир таржимаи ҳолига оид маълумотлар у қадар кўп эмас. Унинг устига, бу маълумотлар сақланган манбалар* етарли ўрганилмаган.

Қаранг: Юсуф Сарёмий. Девон. Т.1914. 155-бет.

Шоирнинг исми Юсуф (халқ орасида «Мамаюсуф». «Маюсуф»), отасининг оти Абдушукур, Сарёмий эса тахаллуси нисбадир. «Тазкираи Қайюмий»да унинг Сайрамда туғилиб, Тошкентда ўқиганлиги, исмини тахаллус этгани айтилади. У қақда илк маълумот берган таниқли адабиётшунос олимларимиздан профессор. А. Абдуғафуров шоирнинг таваллуд ва вафот саналарини 1840—1912 деб кўрсатади.** Лекин таваллуд санасининг қайси манбадан олинганлиги кўрсатилмаган. Бизнингча, шоирни яқиндан билган Каримбек Камийнинг у ҳақдаги:

Ўтуб кетти, афсус, даврони Юсуф,

Тутуб мотамин цолди аҳвони Юсуф.

Етушганда етмишга умри азиз,

Ажал охири тутти домони Юсуф*,—

сатрлари Юсуф Сарёмий ҳаёти саналарига бир оз аниқлик киритишга ундайди. Кўриняптики, Камий унинг етмишга кириб вафот этганини маълум қиляпти. Шоирнинг 1332 қижрий (1912—1913 милодий)да вафот этгани аниқ (Барча марсияларда шу сана берилган). Сарёмий «етмишга етишганада «ажал домонини» тутган бўлса, 1262 ҳижрийда туғилган бўлиб чиқади. 1262 ҳижрий эса 1845 — 46 милодийга тўғри келади(бу ерда яна бир нарсани ҳисобга олиш керак. Гап милодий эмас, ҳижрий, яъни қар йили 354 кундан иборат бўлган 70 устида кетмокда. Шунда Сарёмийнинг «етушганда етмишга» «ажал домонини тутган»и ҳақиқатга рост келади). Шунга кўра, шоирнинг туғилган йилини 1840 эмас, 1845 — 46 деб белгиладик.

У дастлабки таълимни отаси Мулла Абдушукурдан олди. Сўнг Тошкент, Бухоро мадрасаларида ўқиди. Шеърлари билан тезда тилга тушди. Айниқса, Тошкентда қадр —иззат топди.

Закий, шеърпараст, айни пайтда садоқатли дўстлар, мухлислар орттирди.

Ўтган асрнинг иккинчи ярмида Тошкентдаги ада — бий —маданий ҳаёт кўпроқ «Кўкалдош», «Беклар — беги», «Бароқхон», «Хўжа Ақро» мадрасалари заминида кечгани маълум.

Айниқса, дастлабки иккитасининг мавқеи ғоят баланд эди. «Кўкалдош»да машҳур тошкентлик хаттот, «Тиғбандий» тахаллуси билан шеърлар ҳам ёзиб турадиган Шохмурод котиб (1850—1922), шайхзода шоир Қосимхонтўра

Музтариб (1858—1944), «Бекларбеги»да «Қашшоқ мулла» номи билан танилган Раҳимхўжа Хатмий (1835— 1908), ўттиз ёшида «Барокхон»га мударрис бўлган машхур бедилхон Алоуддин Фунуний (1861 —1932) каби қаламкашлар атрофида олиму фозиллар, шеър муҳиблари ҳамиша гавжум бўлганлар. 1890 йилда Фурқат, 1899 йилда Муқимий “Кўкалдош”да турганлар. Каримбек Шарифбек ўғли Камий (1865 — 1922), Қодирқори Рамизий (1861 — 1943), Афандихон мақзум Ахтарий (1870—1946) билан узоқ суқбатлар қурганлар. Саидхайбатулло Хислат (1880—1945), Мулла Қўшоқ Мискин (1880—1937), Сирожиддин Сидқий —Хондайлиқий (1884—1934) «Кўкалдош»га эндигина қатнай бошлаган пайтлар эди.

90 — йилларда «Кўкалдош»нинг нуфузи катта бўлган бўлса, аср бошларида «Бекларбеги»нинг рутбаси баланд эди. Эски Жўвадаги машхур «Турон» кутубхонасидан кунчиқарга кўтарилаверишда жойлашган, катта дарвозаси кунботарга қараган, икки қаватли ҳужралари шимолу жанубга чўзилган бу даргоқнинг ҳужраларидан бирида Муқимий, Фурқатларнинг қадрдони Камий фақирона қаёт кечирарди. Яна бирида Шайх Саъдийнинг машқур «Гулистон»ини шу йиллари ўзбекчага ўгирган Муродхўжа домла истиқомат қиларди.

Юсуф Сарёмийнинг шеърлари орасида «Дар таърифи манзари мадрасаи Бек аз Юсуф» деб сарлавҳаланган бир шеър (у айрим ўзгартишлар билан ушбу девонга ҳам киритилган) бор. У мана шу «Бекларбеги» қақида :

Рашки равоқи жаннат гар бўлса, бор манзар,

Азбаски, дилкушодур фасли баҳор манзар.

Кўрсам юзи ҳуёшлар, ўйнар кўзумда ёшлар,

Сайри чаманга бошлар, ул гулғуздор манзар.

Ҳар сори бир парирў, пайваста тоқи абрў,

Мужғони тийғи ҳинду жаллодвор, манзар.

Хўлда китоб нози, юз шамъи жонғудози,

Ўлдурмак анга бози, рухлолазор манзар...

Шеър шу тахлит давом этади. Шоир Мадраса ва унинг мужтакид талабаларини анъанавий рангин, сербуёқ чизади. Ундаги илмий —ижодий муҳитга илоқий тус беради. Бу бежиз эмас. Бу даргоқга Юсуф Сарёмийнинг ихлоси жуда баланд эди. Шу сабабли у Тошкентдаги таҳсилани шу мадрасада давом эттирди ва бу ерда кўп нарса ўрганди.

Айни пайтда, ундан ҳам замондошларида ёрқин хотиралар қолди. УзФАШИ Қўлёзмалар фондидаги А. Носиров материаллари орасида «Гулистон»нинг мутаржими Муродхўжа домланинг бир воқеий ҳикояси сақланади.

«Мажлисида бадеҳатан айтарди ва хотири жуда тез эрди»,— деб ёзади у ва шундай ҳикоя қи — лади: «Бир кун баҳор айёмида фақирнинг

хужрасинда — мадрасай Бекда бир қанча шоирлар билан ўлтирушга камзуда Юсуф домла ногоҳ ота мазорига саёҳат ва зиёрат билан бормоқимизни ташвиқ айлаб сўради. Хуллас, ул тарафга жўнадик. Йўлда Чархий кўчасида ҳовлиси бор фақирнинг. Хешларимдан бўлмиш Саидакбархон навжувонни чақириб кўрсам, ҳовлисида бир бола чиқиб, «Акам чакалакка кетганлар»,— деди. Шул онда Мавлоно Юсуф бадеҳатан:

Биз келсак, кетган эканлар чакалакка,

Раҳм айламайин бир неча биздек кафалакка,—

дея ушбу радиф ва баҳрда кўчада бир ғазал айтадилар, йўлдаги ҳамроҳлар — Камий, Зулулий*, Омилий** деган шоирлар Мавлононинг иқтидорига ҳайрон қолдилар».

«Бекларбеги»да мушоира—мусоҳабалар кўп бўларди. Гоҳ мударрис Мираҳмадхон Мирий (1833— 1916)нинг Кўкча даҳа Ўзгат маҳалласидаги ҳовлисида, гоҳ аллома шоир Қори Фазлуллоҳ Алмаий (1852— 1891)нинг Қўштутдаги уйида, баъзан эса Камий хужрасида бедилхонлик бўларди. Уларда баъзан тошкентлик бир гуруҳ уламою шуаролардан ташқари, Самарқанддан Саидахмад Васлий (1870— 1925), Хўжанддан Тошхўжа Асирий (1864— 1916), Кўкқондан ҳожи Мухйи (1835—1911) ҳам иштирок этардилар.

1903 йилда «Бекларбеги»нинг бош мударриси, саксондан ошган «ҳазрати домла» Шомахмуд вафот этади. Ўрнига Кадубод (ҳозирги Қорасарой) маҳалласидаги мадраса мударриси Баҳодирхон*** келади. Уни “Бухоронинг ярим илмини олиб келган” дер эдилар. 1898-1905 йилларда “Бекларбегида ўқиган Мўминжон Муҳаммаджонов худди шу мударрис даврида талабалар кўпайиб кетганлигини маълум қилган эди.

---

*Зулулий – наманганлик шоир, XX аср боши матбуотда фаол иштирок этган. ** Омилий – Муллақосим Мўминжон ўғли (1868-1944), Тошкентнинг Бешёғоч даҳасидан. *** Баҳодирхон – таниқли физик олим Муҳаммад Кабир Баҳодирхоннинг бобоси.

1910 йилда Баҳодирхон вафот этади. Юсуф Сарёмийнинг унга бағишланган марсияси бор. Шоир эътиқодича, мударрис Баҳодирхон махдум илмнинг чироғи, фалакнинг қуёши эди:

Баҳодирхони махдуми мударрис,

Чароғи илми хуршиди фалакрой.

Аторудхомаи донишсурайё,

Шуои илму фазли чархи фарсой ...

У — муфассир, муқаддис, илми қолу илми қолда тенгсиз эди. «Вужуди шамъ», «жисми одами фазл» бўлган бундай «маъдани илм»нинг вафоти айниқса, толиблар учун жуда оғир йўқотиш бўлди:

Бу хасрат бирла толиблар кўзидин Тўкулган ёшидин олам бўлуб лой.

Мўминжон — Тошқин Каримбек Камийга жиян — акасининг ўғли бўлади. Ўзининг «Тошкент шоирлари» қўлёзмасида гувоқлик беришича, Камий билан Юсуф Сарёмий муносабатлари ниқоятда самимий, дўстона кечган. Хислат, Мискин, Сидқий, Таваллоларни Юсуф Сарёмий билан таништирган ҳам Камий бўлади. Улардан Тавалло Сарёмийга бевосита шогирд бўлиб қолди. Ҳатто унинг тахаллусини қам шу шоир қўйиб берган эди.

Биргина кичик замондошларини эмас, бир — бирларини ғойибона яхши билган икки устоз шоир Ю. Сарёмий ва Муқимийни ҳам топиштириб қўйган Камий бўлади. Дарвоқеъ, Собир Абдулла «Мавлоно Муқимий»да ушбу воқеани шундай тасвирлаган эди: «...Муқимий билан Камий ғиштин зина билан чиқиладиган «Кўкалдош»га кўтарилдилар ва жиловхонада кутиб ўтирган Хислат, Мискинг Сидқий, Таваллоларни Юсуф бир йигитга дуч келдилар. Бу йигит шоир Хилвагийнинг ўғли Азко* эди. Хужрага киргач, бир қоғоз чиқариб тутди, унда шоир Хилватий Муқимийни уйига таклиф қилиб, Сайрамдан Юсуф Сарёмий келганлиги,

- *Азко (1870-1936) – Мўминжон Тошқин маълумотига кўра, кўкчалик Султонмухаммад Роғибий (1835-1898)нинг ўғли (қаранг: “Тошкент шоирлари” 402-бет). Хилватий эса: “Тазкиран Қайюмий”да андижонлик деб берилади. Қўлёзма (2-ж, 383-бет) (Б.М., М.,М.Т)

у киши Муқимий билан танишишга иштиёқманд эканлиги, эртага кеч ташриф буюрилишини илтимос қилган эди. Муқимий номани кўздан кечиргач, табассум билан Камийга узатди :

— Мулла Каримжон, бугун ўнг ёнимиз билан турган кунимиз экан, хурсандчилик! Ҳурматли Юсуф Сарё —мий билан кўришишга муяссар бўлсак, яна ҳам улуғ иш бўларди.

— У кишини бугунга таклиф қилган эдик, бу кеч матбаа ношири Ғулом поччанинг* уйларига мукаллаф эканликларини айтиб, эртанинг ваъдасини бердилар.

Азкодан бу сўзни эшитгач, иккалалари баб — барабар кулиб юбордилар. Камий Муқимийнинг елкасига қоқиб, яна ҳам қаттиқроқ кулди :

— Ўта улуғ иш бўладиган бўлди. Сарёмий билан ҳам эрта, ҳам бугун тўйиб суҳбатлашишимиз мумкин».

1914 йилда Тавалло устози шеърларини девон нашрга тайёрлар экан, ёзади :

Эдим бу соҳиби девона шогирд,

Этардим хизматини аз дилу жон.

Отамнинг номи Хўжамёр эрди,

Манинг отим эди Мирзо Тўлагон.

«Тавалло» деб тахаллус лутф бирлан,

Жаноби устозим манго цўйгон.

Юсуф Сарёмий Тошкентга келганида кўпинча қаландархоналик Қосимхонтўра — Музтариблар — никига тушар, гоҳо Сайрамдан миниб келган отини шу ҳовлида қолдириб, Самарқанд, Бухоро, Хўжанд, Қўқон, Фарғона шаҳарларига дўстлариникига йўл олар экан. Бу ҳақда Мўминжон — Тошқин шундай ёзади: **«Ҳар йили Юсуф Сарёмий Сарёмдан от билан келиб, шу Қосимхонтўра — Музтарибнинг меҳ- монхонасига тушиб, 2-3 кун меҳмон бўлганидан кейин, отини шу жўрасиникига ташлаб, ўзи Бу- хоро, Самарқанд ҳам Фарғона шаҳарларига, ада- биётшунос ва ихлосманд одамлариникига юриб кетар эди. Шоир Музтариб отбоқар — хизматко- рига буюриб, сўфининг отини боқтириб келтирар, келишига яна совутиб, тайёрлатиб кўяр эди»**.**

-
- Гап чамаси, ношир Ғулом Ҳасан Орифжон устида кетаяпти (Б. М, М., М.Т)
  - Мўминжон Тошқин, “Тошкент шоирлари” Қўлёзма, 2-дафтар, Т., 1948, 141-бет.

Қосимхонтўранинг отаси Сайфиддинхонтўра тошкентлик қаландарларнинг пири бўлиб, шоирларни тўплаб, суҳбат куришни хуш кўрарди. Бу даргоҳда табиатан бадиҳагўй, ҳажвий истеъдоди ҳам рубоийсидан қолишмайдиган Юсуф Сарёмийнинг обрўси баланд эди. Бошига шайдойи дўппи кўндириб, чилтор билан чирмаб ташлаган бўйнида ридо, белидаги камарига матбағ ва санги қаноатни осиб олган қаландарлар бу даргоҳдан узилмасдилар. Дукчи эшон воқеасидан кейин чор ҳукумати қаландарликни таъқиб қилди. Унинг Тошкентдаги энг кенжа вакили Қосимхонтўранинг шогирддаридан Ҳожи Маддоҳ эди, деб нақл қиладилар.

Юсуф Сарёмий уч ўғил (Маъди Махсум, Маъдазим, Фазлуллоҳ) кўрди. Кенжаси Фазлуллоҳ 1909 йилда оғир касалликка чалиниб эрта оламдан ўтди.

Шоир гарчи «расмий вазифа»ларда ишламаган бўлсада, маълум даромад манбалари бор эди. Бу борада сўз кетганда, биринчи навбатда, унинг хаттотлик — котиблик ҳунарини эгаллаганлигини тилга олиш керак бўлади.

Санъат даражасига кўтарилган бу ҳунар матбаачилик ишлари етарли йўлга кўйилмаган бир даврда шу касб эгасига тирикчилик манбаи сифатида хизмат қилган. Юсуф Сарёмий бу касбни пухта эгаллаган, «Юсуф хаттот» деб ном чиқарган эди. Сарёмий, шуниингдек, косибчилик, муҳрдорлик билан ҳам шуғулланган. Ўспиринлик кезларида бир неча бор учрашган, асарларини оққа кўчиришга ёрдам берган Икромжон ота Ҳасанжонов (Сайрам ҳамда Тошкент мадрасаларида таҳсил кўрган бу киши 50 йил ўқитувчилик қилган, 1985 йилда 104 ёшида вафот этган) шундай хотирлайди: «Дўкандорлардан биронтаси кўйиб берган курсига ўтирганча мўъжаз болғачаси билан кун бўйи ҳожатмандлар исмини тахта тагликка нозик асбобларда ўйиб, муҳр ясаб берар эди. У кезларда Сайрамда саводхонлик кам учрарди. Юсуф Сарёмий ҳажвгўй, ҳозиржавоб бўлганлиги учун ҳажв бўлмаслик хушоматида одатда димоғдор, бой савдогарзодалар отдан тушиб, шоир қўлини олиб ўтишарди. Уларни ёқтирмайдиган Сарёмий «қўл олишлар» безо_рижон қилганида ишдан чарчаган панжаларини ёзиб, киноя қилнб: «Бу қўл бир паншоҳа. Уни олиб қийналма. Ундан кўра дўкандор офтобасига бир танга ташла, тирикчилик қозони қайнасин!» дея жавоб қилар эди».

Бир —икки оғиз гап шоирнинг шаклу шамойили, шахсияти ҳақида. Яна Икромжон ота хотираларига мурожаат этамиз. У киши бу ҳақда шундай ҳикоя қилади: «Юсуф Сарёмий баланд бўйли, қорамағиз, юзи ўртача тўлаликдаги ҳозиржавоб, нозиктаъб, ним жилмайиб сўзловчи, салобатли сиймо эди. Домла жуда одамохун эдилар. Суҳбатларига ҳамма мушток бўларди. Чойхона одамларга тўлиб кетарди. Кенг яғринли, гавдали, қорақўз, қорақош, қизил-мағиз юзли, кенг пешонали домлага ихчамгина салла жуда ярашиб турарди».

Сарёмий 1332 қижрий (1912 милодий) йилда ўз қишлоғида вафот этди. Қабри Қози Байзовий мақбарасининг шимол томонида.

Эшитгач рихлатин ул устозим,

Оқуздим кўзларимдин ёш чандон, — деб ёзган эди шогирди Тавалло.

Мўминжон Муҳамм аджонов юқорида тилга олинган қўлёзма асарида 1912 йилнинг июнида Камий иккаласи Авлиёота сафарига чиқишганини, йўлда Сайрамда шоирга дуойи фотикага кириб чиқишганини хабар қилади. Шунга қараганда, Юсуф Сарёмий 1912 йилнинг биринчи ярмида вафот этган.

Шоирнинг шеърлари ҳаётлигида турли баёз — тўпламларда босилган. Масалан, уларга «Баёз» (1893), «Баёз» (1907), «Армуғони Хислат» (1911), «Баёзи Муқалло» (1912), «Баёзи гулшани ашъор», «Баёзи Ҳазиний» (1912) кабиларни киритиш мумкин. Ушбу тўпламлар шоир ижодий меросини тўплаш ва мухлисларга етказишнинг илк босқичидир. Сарёмий ижодига эътибор вафотидан кейин ортди. 1914йилда шогирди Тавалло устози асарларини йиғиб, «Девони Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи билан нашр этди. Бу шоир ижодий меросини ўрганишда асосий ва ягона манбадир. Афсуски, унинг қўлёзма нусхасини учратмадик. Табиийки, тошбосма нусхалари анча (масалан, ЎзФАШИДа - 117, 118, 119, 120, 6028, 9072; .Андижон шаҳар Адабиёт ва санъат музейида — 1720, 2185, 728, 799 ва ҳ.к.).

Китобга Расулмуҳаммад Шоший ўгли мулла Ўтаб хаттотлик қилган. Камий, Васлий, Саъдий, Хилватийлар таърих битганлар, ношир жувонмард, ихлосманд Таваллони, хатти-хўб Мулла Ўтабни олқишлаганлар. Китоб анъанавий девон тартибига амал қилиб тузилган. Ҳажми 160 бет бўлиб, шоирнинг ғазал, мухаммас, мусаддас, рубоий, қитъа, фард, таржиъбанд каби 12 поэтик жанрга мансуб 200 дан ортиқ шеъри киритилган. Умумий адади 4684 мисра. Энг катта ўринни ғазал эгаллайди: 131 та (2706 мисра).

Муҳаммаслар (жами 15 та) ҳам салмоқли (1065 мисра) ўрин тутди. Бир қисм шеърлар форсийда ёзилган:

Сарёмий замондошлари шоир салоҳиятини юксак баҳолаганлар. Камий унинг ғазалларини сўз ўйини билан «ғазалон» (ҳам ғазаллар, ҳам гўзаллар маъносида) деб таърифлади. Хислат эса девонга «Гулшани аҳли муҳаббат» деб таърих ёзди.

Дарҳақиқат, Юсуф Сарёмий қалами пухта шоир. Сўзни, оҳангнитеран ҳис этар, шеър санъатидан яхши хабардор эди. Ўзбекчада ҳам, тожикчада ҳам бирдай ёза оладиган шоир эди. Унинг Навоий, Ғузулий, Андалиб, Амир, Ҳофиз Шерозийга боғлаган гўзал муҳаммаслари бор. Ғазал, таржиъбандлари орасида юксак шеър санъати намуналари дейиш мумкин бўлганлари ҳам учрайди.

Тош урғон бошима бир кўнгли

қаттиғ бағри тошимдур,

Манга бир зарра янглиғ

меҳр кўрсатмас қуёшимдур ,

—матлаъли ғазали сўзнинг шакли ва оҳангидан, маъно — мазмунидан мукаммал истифода этишга уринишнинг бир намунасидир. Чунончи, ушбу матлаъда шоир «бағритош» ёрнинг жафокорлигини айтмоқчи. У\екин бу жўнгина хабар — маълумот бизнинг эсимизда қоладиган бир шаклу шамойилда. Шоирнинг илтизом санъати воситасида «тош» сўзи билан ўйини, таносубдан фойдаланиб, шакли, оҳанги («тош», «бош», «қуёш»), маъноси (бағир — кўнгул, меҳр — қуёш, қаттиғ — тош) яқин сўзларни тасбеҳ донасидай бир ипга тизиши маълум таъсирчанликни яратади. Иккинчи сатрдаги фикр — қуёш ва зарра асосидаги тазод уни кучайтиради: оламнинг мавжудлиги қуёшда. Қуёш бўлмаса, олам йўқ. Ёр — маъшуқа лирик қакрамон учун мана шу қуёш қадардир. Бироқ, таажжубки, у шуни билгани ҳолда заррача қам парво қилмайди — меҳр кўрсатмайди. Шоирнинг маъшуқаси кўнглини олишга бўлган уринишлари самарасиз:

Қошида ер ўпиб, қомат букуб, изҳори ҳақ этсам,

Қиё бир боҳмайин ўлтиргучи пайваста ҳошимдур.

Лекин буларнинг ҳаммаси тақдирдан. Она табиат («модари фитрат») унинг «маоши»ни «махди усрат» (машаққат бешиги) ичида яратган:

Маошим маҳди усрат ичра этмиш модари фитрат,

Бағир қони, жигар парғоласи андин маошимдур.

- Қаранг: “Ўзбекистон маданияти” г., 1965й., 17апрел (Кўчирма М.Мирхолдоров тайёрлаган “Юсуф Сарёмий” (сайрам 1990й.) китобчасининг сўзбошисидан (5-6бетлар) олиб берилмоқда.

Адабиётимиз тарихининг улкан билимдони, жонкуяри ва тарғиботчиси, машҳур шоиримиз Мақсуд Шайхзода 1965 йилнинг апрелида сайрамликлар билан бўлган бир учрашувида шундай деган эди: «Мен узок чўзилган шеър тўйида саҳнада ўтириб, гўё яна бир шоир бу ерда биз билан мажлисда қатнашаётганлигини сезгандай бўлар эдим. Бу ўтган асрнинг ўрталарида туғилиб, асримизнинг бошларида вафот этган ажойиб шоир ва ҳаким, ўзининг фузулиёна ғазаллари билан ўзбек шеъриятига буюк ҳисса қўшган Юсуф Абдушукур ўғли Сарёмий эди. Сайрамликларнинг шеърга шунчалик ихлосманд бўлганликларини кўрганимда ва шеърини сўзнинг улуғвор қудратига шоҳид бўлиб ўтирганимда мен раҳматли шоирнинг сўз қудрати ҳақидаги шу байтларини ўзимча ёддан зикр этиб турардим :

Фикр боғида гули рашки гулистон келди сўз,

Равнаҳафзойи риёзи гулшани жон келди сўз.

Эл аро гавҳар атаб бир тошни дерлар ҳадрли,

Нухтадон доно ҳошида дурри ғалтон келди сўз»*.

Дарҳақиқат, у лирик шоир сифатида замондошларининггина эмас, улкан халафларининг ҳам юксак баҳосига сазовор бўлган истеъдод эгаси эди.

Юсуф Сарёмий ижоди якранг эмас. Унда ҳажвиялар ҳам бор. Бу Муқимий, Камий билан бўлган мусоҳаба — мушоиралар маҳсули бўлса, ажабмас. Шундайлардан бири 1912 йилда «Армуғони Хислат»да босилган «Эчкигинам» ҳажвиясидир. У «Марсияи Юсуф Сарёмий» сарлавҳаси билан босилган мухаммас. Ҳажми каттагина, 20 банд — юз сатр.

Шеър «Оҳким, ҳилди букун тарки жаҳон эчкигинам», — деб бошланади, Миллий Уйғониш даври адабиётимиздаги «От» туркумида ёзилган Муқимий, Ёрий, Камий шеърларини, Сидқий Хондайлиқийнинг «Той»ини эсга туширади.

Ҳажвия марсия йўлида. Унда арзон —гаров сотиб олинган эчкининг «нозу ситам» билан «ўглоку қўйлар аро қукмиравон» юриши, бироқ «нозик»лиги

туфайли киш кунларининг бирида совукқа дош беролмай, бола ташлагани ва ўлими тасвир этилади.

У шу қадар куриб — қақшаб кетган эдики, терисини бозорда ҳеч ким олмайди. Гўштини бировга пуллаш эса, ундан баттар:

Еб кетар насяга олишти этинг ҳарғау ит,

Демади ҳеч бириси нархини оз, бизга камит,

Олдилар ўртоға, бир"дамда ҳилишти титу пит.

Устихонингда этинг ҳолмади михдори чигит.

Қарғау итга этинг роҳати жон, эчкигинам.

Бироқ ҳажвгўй замондошларидан фарқли ўлароқ шоир гапни умр қақидаги ўз фалсафасига буради. Эчки бир баҳонадек туюлади. Бошдан охиригача ёрга — инсонга хос белгилардай кўринган тасвир бирдан рамзий — мажозий тус олади:

Даври гардун етурур умр биносига халал,

Анга ҳеч чора тополмай, ҳама олам маҳтал.

Фурсати танги жаҳон фони(й) эрур, оз маҳал,

Барча бечора нетар етса баногоҳ ажал,

Ғайри таслим анга йўхтур амон, эчкигинам.

Юсуф Сарёмийнинг бошқа ҳажвиялари ҳам бўлиши керак. Бироқ тўпланган эмас. Сайрамликлар орасида шоирнинг ғоят қозиржавоб, ноқақликка мурасасиз эканлигини тасдиқ этувчи кўплаб ривоят — лар афсоналар юради. Ҳатто шоирнинг танқидий сатрларидан қоли бўлмаган айрим лирик шеърларини ҳам Абдурасулбой, Қози Ҳасанжон каби эл унча хушламаган замондошлари қақида ёзилган деб нақл қиладилар. Оғиздан оғизга кўчиб юрувчи Сарёмийга нисбат берилган ўнлаб байтлар келтирадилар.

Булар шоирнинг шукратига яна бир карра бизни ишон тиради. Унинг меросини тўплаш, ўрганиш, баҳолаш шарт эканлигини таъкидлайди.

Яна бир гап. 1897 йилда академик В. В. Бертольд, сўнгроқ (1923) П. П. Иванов қайд этган, қўлёзма нусхалари турли жойларда учрайдиган, кўпинча «Рисола» деб юритиладиган Сайрам тарихига оид бир асар бор. Унинг уч

нусхаси Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти (ЎзФАШИ) қўлёзмалар фондида сақланаётгани маълум. Эҳтимол, хусусий кутубхоналарда, айрим кишилар қўлида бошқа нусхалари кам бордир. Лекин, айтиш керакки, унда айрим реал воқеалар, шахслар, тарихий — жуғ рофий номлар бўлсада, асар, мутахассисларнинг фикрига қараганда, асосан диний — афсонавий мазмунга эга. Баъзилар мана шу асарни ҳам Ю. Сарёмийга нисбат берадилар. Бу, эҳтимол, шоирнинг эл орасида машҳурлигидандир, ёки чиндан ҳам асос бордир. Ҳозирча бир нарса дейиш қийин.

Бу хил масалаларни атрофлича ўрганмай, ҳукм чиқариб бўлмас. Қолаверса, Ю. Сарёмийнинг муаллифлигига шубҳа қилиб бўлмайдиган асарларининг ўзи ҳам уни эъзозлаш учун етарлик. Фақат уларни ўз эгаларига — ўқувчиларга тезроқ қайтариш керак.

Шуни кўзда тутиб, шоирнинг бундан 88 йил муқаддам чоп этилган «Девон»ини бир оз қисқартиришлар (форсча шеърларидан фақат намуна берилди) билан ҳажвий асарларини илова қилган ҳолда, бугунги ўқувчиларимизга етказишга ҳаракат қилдик. Девоннинг ички қурилиши ва тартиби нисбатан сақланди. Табиийки, бу борадаги тажрибалар*, хусусан профессор А. Абдуғафуровнинг 1960 йилда тўрт жилдлик Ўзбек адабиётида эълон қилган Сарёмийнинг ўндан ортиқ шеъри матни кўздан кечирилиб, лозим ўринларда фойдаланилди.

Шу муносабат билан мумтоз адабиётимиз, хусусан шеърятимиз матнларининг ғоят серранг, сермаъно ва табиийки, мураккаблигини, бу эса, унинг хилма — хил талқинларига имкон беришини айтишни истардик. Бу борада мухтарам ҳамкасбларимизнинг ёрдамларига умид қиламиз ва умумий ишга ёрдам берувчи ҳар қандай фикр — мулоҳазаларини мамнуният ва миннатдорлик билан қабул этамиз. Дарвоқеъ, шоир хотирасини абадийлаштиришни ҳам ўйлашнинг вақти келди. Тўқсон йилдан буён халқ унинг номини эсдан чиқармай келаётган экан. демак, у қалблардан мустаҳкам ўрин олган бўлади. Қолаверса, шеърятимиз, адабиётимиз тарихида унинг ўз ўрни бор.

БЕГАЛИ ҚОСИМОВ, МУҚАДДАС ТОЖИБОЕВА.

---

*Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси, Т., “Ўздавнашр”, 1945й., 436-бет;
Ўзбек адабиёти, 4томлик, 2-том, 1-китоб, Т., “Бадиий адабиёт” нашриёти,
1960й. 180-196-бетлар; Юсуф сарёмий. Шеърлар. Сайрам. 1990й., 30-бет.
Нашрга тайёрловчи М.Мирхолдоров.

**Шунингдек, матбуотларда ёритилган бобом
хақидаги айрим материалларни ҳам беришни
лозим топдик :**

**Абдурашид Абдуғафуров,
филология фанлари
кандидати.**

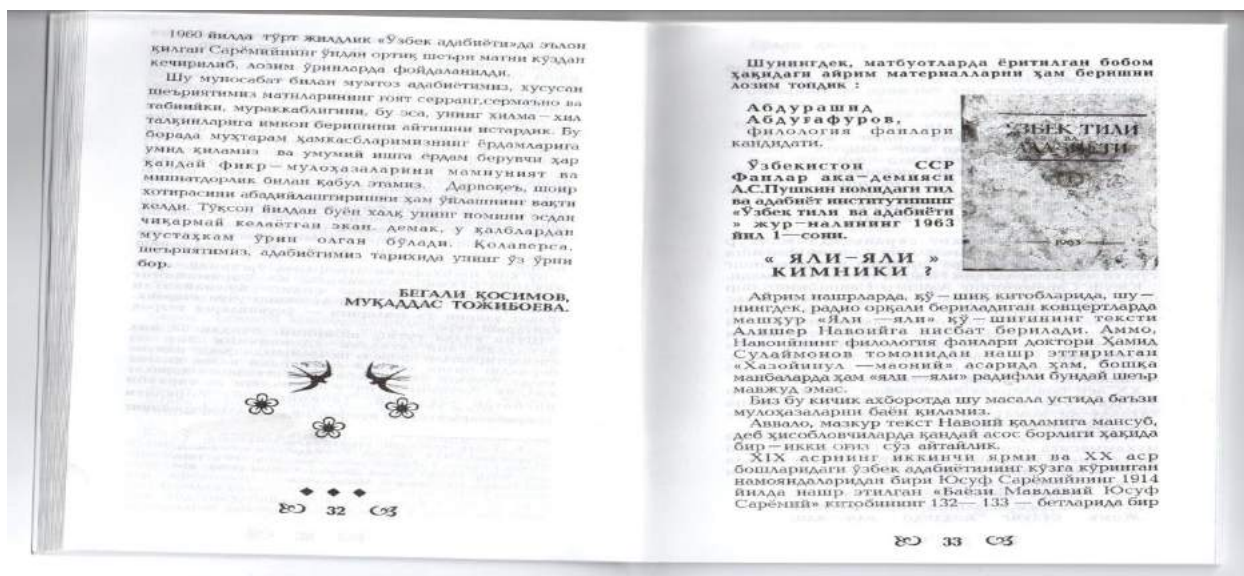
Ўзбекистон ССР

Фанлар ака-демияси

АС.Пушкин номидаги тил

ва адабиёт институтининг

«Ўзбек тили ва адабиёти» журналининг 1963 йил 1—сони.

«Яли-яли» кимники ?

Айрим нашрларда, кўшик, китобларида, шунингдек, радио орқали бериладиган концертларда машҳур «Яли —яли» кўшиғининг тексти Алишер Навоийга нисбат берилади. Аммо, Навоийнинг филология фанлари доктори Ҳамид Сулаймонов томонидан нашр эттирилган «Хазойинул —маоний» асарида ҳам, бошқа манбаларда ҳам «Яли —яли» радифли бундай шеър мавжуд эмас.

Биз бу кичик ахборотда шу масала устида баъзи мулоҳазаларни баён қиламиз.

Аввало, мазкур текст Навоий қаламига мансуб, деб ҳисобловчиларда қандай асос борлиги ҳақида бир —икки оғиз сўз айтайлик.

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларидаги ўзбек адабиётининг кўзга кўринган намояндаларидан бири Юсуф Сарёмийнинг 1914 йилда нашр этилган «Баёзи Мавлавий Юсуф Сарёмий» китобининг 132— 133 — бетларида бир мухаммас мавжуд бўлиб, унга «мухаммас бар ғазали Амир Навоий» деб сарлавҳа қўйилган. Мазкур мухаммаснинг биринчи ва охириги 7 — банди куйидагича:

Бир неча гул барги қабо яли—яли,

Айлағали бизни адо яли—яли,

Тузмоқ учун савти наво яли—яли,

Жамъ бўлунг моҳлиҳо яли—яли,

Бўлди қизиқ базми саро яли—яли .

. . . Кеча очиб орази тобонини,

Равшан этиб ғайр шабистонини,

Рашк ёқиб Юсуфини жонини,

Хаста Навоийни тўқуб қонини,

Қўллариға кўйди хино яли—яли.

Кўриниб турибдики, сарлавҳада мазкур мухаммасга асос бўлган ғазалнинг Алишер Навоийга мансуб эканлигига ишора бор бўлса, мухаммаснинг сўнгги мисраларида ҳам Навоий тахаллуси келади.

Юсуф Сарёмийнинг Алишер Навоийнинг бир неча лирик ва сатирик ғазалларига мухаммас боғлагани маълум. Аммо, айтилганидек, мазкур мухаммасга асос бўлган ғазал Навоийнинг адабий меросида учрамайди, демак, у Навоий томонидан яратилган эмас. Юсуф Сарёмий эса, нима сабабдандир, уни Навоийники деб хато кўрсатади.

Хўш, Навоий қаламига нисбат берилиб келинаётган бу қўшиқ, текстининг автори ким ?

XX аср бошларида литография усулида нашр этилган бир неча баёзларда Қосим Девона тахаллусли номаълум шоирнинг «Яли — яли» радифли ғазали учрайди.

Агар ана шу ғазал билан Юсуф Сарёмий мухаммасига асос бўлган ва Навоийники деб ҳисобланган ғазални солиштирилса, ҳар иккала ғазал аслида бир ғазалнинг икки варианты, деган хулосага келиш мумкин.

Бир —икки мисол келтирамиз.

Мухаммасдаги ғазалнинг биринчи байти : Жамъ бўлунг моҳлиҳо яли—яли,

Бўлди қизиқ базми саро яли—яли.

«Баёзи Ҳазиний»га киритилган Қосим Девона ғазалининг биринчи байти қуйидагича :

Жамъ бўлуб хурлиқо яли—яли,

Бўлди қизиқ, базми саро яли—яли¹ .

Мухаммасдаги ғазалнинг қуйидаги иккинчи байти :

Нағма била мутриб этуб тарнано,

Соқи тутуб жоми сафо яли—яли,—

ҳам ҳеч бир ўзгаришсиз Қосим Девона ғазалининг олтинчи байти бўлиб келади.

Ҳар иккала ғазалнинг сўнгги байтлари қуйидагича : Юсуф Сарёмий мухаммасида: Хаста Навоийни тўқуб қонини, Қўллариға қўйди хино яли—яли.

Қосим Девонада :

Қосим Девонани мажруҳ этиб,

Қўлларини (ё) қилди хино яли—яли.

Ғазаллар ўртасидаги бундай жуда ўхшашлик ва айнан қайтарилишлардан ташқари, айрим фарқлар (байтлар тартиби, сўзлар тузилиши ва бошқалар) ҳам мавжуд. Ҳажм жиқатидан ҳам бу ғазаллар бир —биридан фарқ қилади: Юсуф Сарёмий мухаммасидаги ғазал 7 байтдан, Қосим Девона ғазали эса 10 байтдан иборат.

. . . Қўлларини белга қўйиб ноз ила,

Бир—бирига қилди имо яли—яли.

Кўкка чиқиб нолаи танбуру чанг,

Ўйнашадур қоши қаро яли—яли,—

каби байтлар мухаммасдаги ғазалда учрамайди. Шунингдек, мухаммасдаги ғазалда мавжуд бўлган: Риштаи жонимга етар бир гирих,

Қилди вужудимни фано яли—яли.

Гул очилиб, гулшан ўлуб лолагун,

Булбул анга нағма саро яли—яли,— байтлари ўрнига:

Ринду харобати бўлуб шайх эдуб,

байтлари мавжуд ва бошқалар.

Келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики, ҳар иккала ғазал ўртасида айнан ўхшашликлар билан бир қаторда фарқлар ҳам мавжуд.

Лекин умуман олганда ғазалларнинг техник томонлари, шунингдек умумий йўналиши уларнинг аслида бир ғазалнинг икки варианты деб ҳисоблашга имкон беради.

Ўз мухаммасига асос қилиб олган ғазалга Юсуф Сарёмийнинг ўзи ҳам, эҳтимол, айрим таҳрирлар киритгандир ва шу йўсинда унинг мазкур вариантлари пайдо бўлгандир.

«Яли —яли» автори Қосим Девонанинг ҳаёти ва ижоди ҳали ўрганилмаган ҳамда унинг мазкур ғазалдан бошқа яна қандай асарлар яратгани бизга маълум эмас.

Хулоса қилиб айтганда, Алишер Навоий адабий меросида «Яли —яли» радифли ғазал мавжуд эмас ва унинг Навоийга нисбат берилиши асоссиздир. Одатда бирор шоир томонидан ўзга бир шоир ғазалига боғланган мухаммас шу мухаммас боғловчининг оригинал асари сифатида қаралади. Худди шунинг учун ҳам мазкур мухаммас (у кимнинг ғазалига боғланган бўлмасин) Юсуф Сарёмийнинг оригинал асари деб ҳисобланиши керак. Қўшиқ китобларида нашр этилган, радио орқали эшиттириладиган — қўшиқ тексти ҳам ана шу мухаммаснинг Юсуф Сарёмий мухаммасининг худди ўзидир.

- Баёзи Ҳазиний, Тошкент, 1911, 52 — бет.
- Ўша ерда, 54-бет.

Эргаш ОЧИЛОВ,

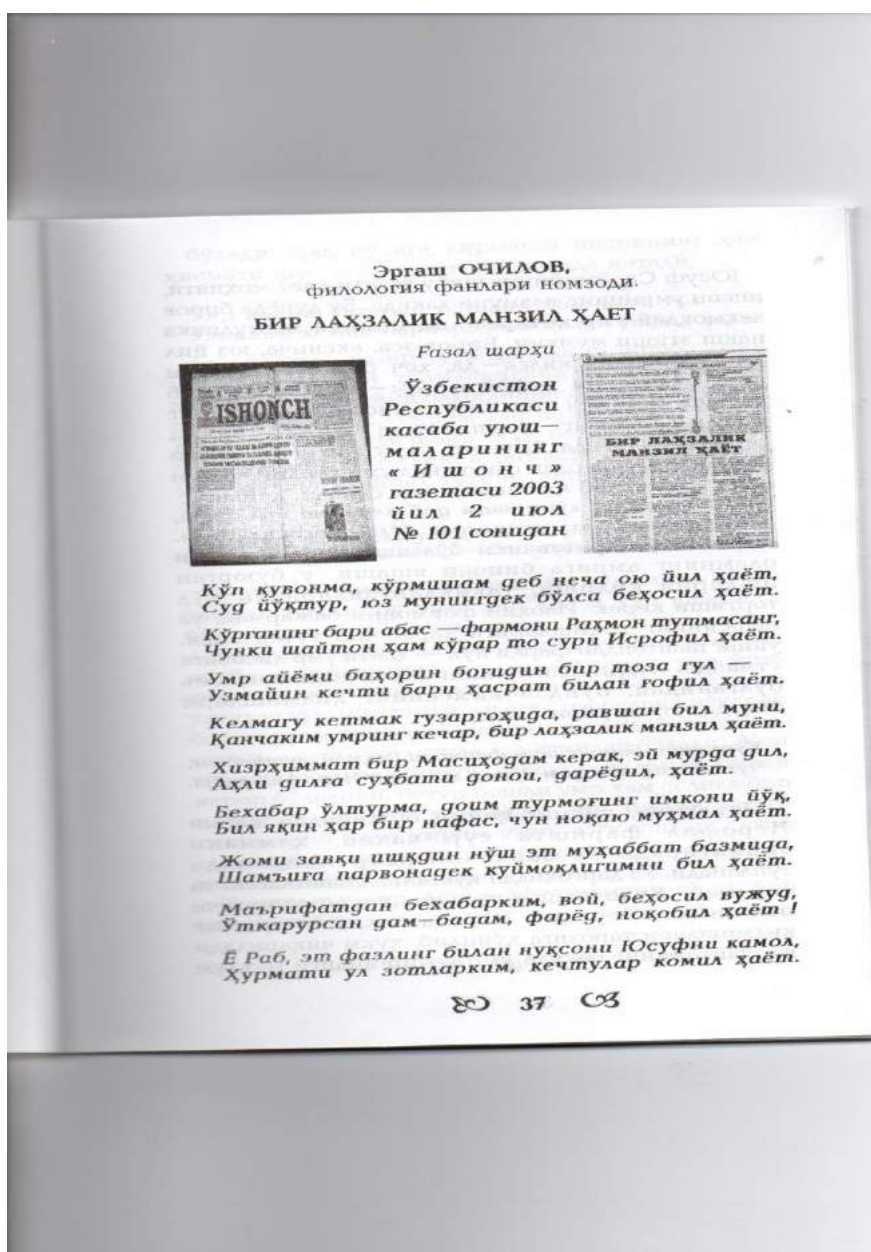
филология фанлари номзоди.

БИР ЛАҲЗАЛИК МАНЗИЛ ҲАЁТ

Ғазал шарҳи

Ўзбекистон Республикаси қасаба уюшмаларининг « И ш о н ч » газетаси 2003

йил 2 июл № 101 сонидан

Кўп қувонма, кўрмишам деб неча ою йил ҳаёт,
 Суд йўқтур, юз мунингдек бўлса беҳосил ҳаёт.
 Кўрганинг бари абас — фармони Раҳмон тутмасанг,
 Чунки шайтон ҳам кўрар то сури Исрофил ҳаёт.
 Умр айёми баҳорин боғидин бир тоза гул
 Узмайин кечти бари ҳасрат билан ғофил ҳаёт.
 Келмагу кетмак гузаргоҳида, равшан бил мун,

Қанчаким умринг кечар, бир лаҳзалик манзил ҳаёт.

Хизрҳиммат бир Масиҳодам керак, эй мурда дил,

Аҳли дилға суҳбати донои, дарёдил, ҳаёт.

Беҳабар ўлтурма, доим турмоғинг имкони йўқ,

Бил яқин ҳар бир нафас, чун ноҳаю муҳмал ҳаёт.

Жоми завҳи ишқдин нўш эт муҳаббат базмида,

Шамъиға парвонадек куймоҳлигимни бил ҳаёт.

Маърифатдан беҳабарким, вой, беҳосил вужуд,

Ўткарурсан дам—бадам, фарёд, ноқобил ҳаёт !

Ё Раб, эт фазлинг билан нуҳсони Юсуфни камол,

Ҳурмати ул зотларким, кечтулар комил ҳаёт.

Юсуф Сарёмийнинг ушбу ғазали ҳаёт моҳияти, инсон умрининг мазмуни ҳақида. Бу дунёда биров чакмоқдай умр кечирса —да, номини мангуликка нақш этиши мумкин. Биров эса, аксинча, юз йил умргузаронлик қилса —да, ҳеч бир эзгу, хайрли иши бўлмагани туфайли ном — нишонсиз ўтиб кетиши ҳам ҳеч гап эмас. Бинобарин, умрнинг мезони унинг узунлигида эмас, балки сермазмунлигида. Шунинг учун ҳам шоир умри беҳуда ўтаётган одам фалон йил умр кўрдим, фалон ёшга етдим, деб қувонмаса ҳам бўлади, дейди: Кўп қувонма, кўрмишам деб неча ою йил ҳаёт, Суд йўқтур, юз мунингдек бўлса беҳосил ҳаёт. Инсон ўз яратувчиси бўлмиш Парвардигори оламнинг амрига биноан яшаши, у буюрган ишларни қилиши, тақиқланганларидан қўл тортиши керак. Илоҳий фармонни бажармай, ўз нафсининг хоҳишларига қараб иш тутар экан, унинг шайтондан фарқи йўқ — ҳаёти умр ҳисобига ўтмайди. Худди шайтоннинг барча амаллари зоеъ бўлганидай, бундай кимсанинг қилмишлари беҳуда, ўтган умри ёлғондир.

Кўрганинг бари абас — фармони Раҳмон тутмасанг,

Чунки шайтон ҳам кўрар то сури Исрофил ҳаёт.

Маълумки, қиёмат қойим бўлганидан кейин Исрофил фаришта сур чалиб, ҳаммани тирилтиради ва барча Маҳшар майдонида тўпланади. Ўз даргоҳидан қувгани, лаънатлаганига қарамай, Худо шайтонга ўша ҳисоб кунигача

имконият берган. Шундан кейин унинг қилмишлари тарозига қўйилиб, ҳукм чиқарилади ва шайтоннинг беҳуда умр кечирганлиги маълум бўлади. Ҳақ йўлига кирмаган инсоннинг ҳам қисмати шу — у шайтон қавмида кетади.

Умр айёми баҳорин боғидин бир тоза гул —

Узмайин кечти бари ҳасрат билан ғофил ҳаёт.

Бу байтда шоир ўзи ҳақида гапириб, ўтган умридан кўнгли тўлмаслигини изқор қилади: қайқотки, умр айёми баҳорининг боғидан бир тоза гул узмай туриб, умрим ғафлатда ҳасрат билан кечди, деб нолийди шоир ва бу билан бошқаларни ҳушёрликка, огоҳликка даъват этади: сизлар умрингизни ғанимат тутинг, уни мендай беҳуда ўткарманг !

Келмагу кетмак гузаргоҳида, равшан бил муни,

Қанчаким умринг кечар — бир лаҳзалик манзил ҳаёт.

Бу дунё — келиб — кетиш жойи, қўнимгоҳ. Шунини равшан билки, бу ерда ҳар қанча кўп яшама, у бир лаҳзаликдан ортиқ эмас.

Дарҳақиқат, ҳар қанча узун бўлмасин, умр кўз очиб — юмгунча ўтиб кетади. Афсуски, уни ўтиб кетганидан кейин билиб қоласан. Бошида жуда узундай туюлган умр йўли ёш ўтган сари қисқариб бораверади: аввалига секин кечгандай кўринса, охирида яшин тезлигида ўтаётгандай бўлади. Жон чиқаётганда эса инсон афсус — надомат билан иқроор бўладики, бутун бошли умр ҳам аслида бир нафас олгандай гап экан. Бу билан шоир кишиларни ҳали умрим узун, эзгу ишлар, савоб амаллар қилишга ҳали улгураман, деб ғафлатда қолмасликка чақиради.

Таниқли шоир Асқад Мухторнинг гўзал бир мисраси бор эди :

Аслида вақт эмас, бизлар ўтамыз.

Чиндан ҳам дунё жойида турибди, вақт ўз либосини алмаштириб-кийиб, теграмизда чарх уриб юрибди, биз эса — кимдир секин — аста, кимдир шид дат билан ўтиб бораяпмиз. Шу тариқа, аслида дунё бизни эмас, балки биз дунёни тарк этаяпмиз.

Дунёга фарқи йўқ : биздайлар сон — саноксиз — бири кетиб, бири келаверади. Лекин биз бир марта келамиз, бир марта яшаймиз, бинобарин, бир марталик қисқа умрнинг қадрига етишимиз, уни имкони борича сермазмун ўтказишга қаракат қилишимиз керак, токи бир кун бу дунёни тарк этиш муддати

етганда афсус — надомат бармоғини тишламайлик, балки ўтган умримиздан рози бўлайлик.

Жоми завқи ишқдин нўш эт муҳаббат базмида,

Шамъиға парвонадек куймоқлигингни бил ҳаёт.

Муҳаббат — ҳаётнинг маъноси. Чунки дунё ҳам муҳаббат туфайли пайдо бўлган ва муҳаббат туфайли пойдордир. Шундай экан, муҳаббат базмида, ишқ завқини сур, муҳаббат жомини ич, севгилингни хусни шамъиға парвонадай куйишни ҳақиқий ҳаёт деб бил !

Шамъ ва парвона — мумтоз сўз санъати, хусусан, тасаввуф адабиётида машҳур тимсоллардан. Бунда шамъ — маъшуқа, парвона

— ошиқ рамзи бўлиб келади. Шамъни севган парвона унинг ишқида ўзини ўтга уриб ёнади ва алал — оқибат шамъга қўшилиб, сингиб кетади. Ҳақиқий муҳаббат худди шундай бўлади: ошиқ ва маъшук бир бўлиб кетади, деб тунгунтиради тасаввуф фалсафаси.

Маърифатдин беҳабар ким, вой, беҳосил вужуд,

Ўтқарурсан дам—бадам, фарёд, ноқобил ҳаёт !

Маърифатдан беҳабар инсон — мевасиз дарахт, сувсиз дарё, оловсиз ўчок. : бундай умрнинг ҳар бир дами — беҳуда, бошдан — оёк, — бемаъни. Ахир, Худованди Карим инсонни ўзини билиши, дунёни англаши, илм эгаллаши, ҳунар ўрганиши, эзгу, хайрли ишлар билан ҳаётни безаши ва охир — оқибат комил инсон бўлиб ўзига қайтиши учун яратган эмасми?! Ўз зиммасига юклатилган илоҳий амрни англамаган, ўзининг нима учун яратилганлигини тушунмаган, ҳақ йўлига кирмаган, маърифат изламаган инсон инсонми?!

Шоир айтмоқчи, унинг яратилишида ҳам, яшашида ҳам маъни йўқ !

Ё Раб, эт фазлинг билан нуқсони Юсуфни камол,

Ҳурмати ул зотларким, кечтулар комил ҳаёт.

Пайғамбаримизнинг бу дунёда кимни дўст тутсанг у дунёда ҳам ўша билан бўласан, деган машҳур ҳадислари бор. Шоир ҳам айтмоқчики, мен бир умр гўзал ҳаёт кечирган комил инсонларга интилдим, улардан ибрат олишга уриндим, шунинг ҳурмати каминанинг нуқсонларини фазлинг билан ўзинг камолга етказ, токи мен ҳам ўша ўзим севган, эътиқод қўйган комил инсонлар сафида бўлай!

Шундай қилиб, Юсуф Сарёмий ушбу ғазалида дунёнинг моҳияти, ҳаётнинг мазмуни, инсон умрининг маъноси ва мезони хусусида фикр юритади. Кишиларни ўз инсоний моҳиятларини англашга, пок ва мазмунли умр кечиришга, бир нафаслик умрнинг қадрига етишга, бу дунёда маърифат ва муҳаббатдан баҳраманд бўлишга, шу тариқа, фазлу камол касб этишга, чақиради.

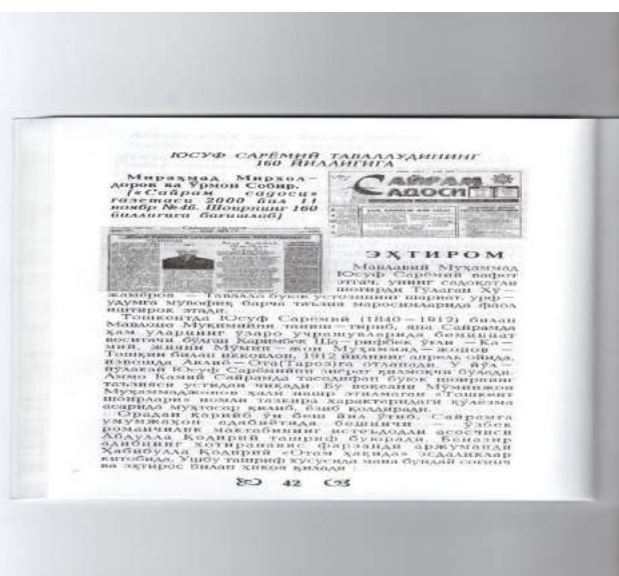

ЮСУФ САРЁМИЙ ТАВАЛЛУДИНИНГ

160 ЙИЛЛИГИГА

Мираҳмад Мирхолдоров ва Ўрмон Собир.

(“Сайрам садоси” газетаси 2000 йил 11 ноябр 46-сони. Шоирнинг 160 йиллигига)

ЭҲТИРОМ

Мавлавий Муҳаммад Юсуф Сарёмий вафот этгач, унинг садоқатли шогирди Тўлаган Хўжамёров — Тавалло буюк устозининг шариат, урф — удумга мувофиқ барча таъзия маросимларида фаол иштирок этади.

Тошкентда Юсуф Сарёмий (1840—1912) билан Мавлоно Муқимийни таништириб, яна Сайрамда ҳам уларнинг ўзаро учрашувларида беминнат

воситачи бўлган Каримбек Шарифбек ўғли Камий, жияни Мўминжон Муҳаммаджонов — Тошқин билан икковлон, 1912 йилнинг апрель ойида, извошда Авлиё Ота(Тароз)га отланади. У йўл — йўлакай Юсуф Сарёмийни зиёрат қилмоқчи бўлади. Аммо Камий Сайрамда тасодифан буюк шоирнинг таъзияси устидан чиқади. Бу воқеани Мўминжон Муҳаммаджонов ҳали нашр этилмаган «Тошкент шоирлари» номли тазкира характеридаги қўлёзма асарида мухтасар қилиб, ёзиб қолдиради.

Орадан қарийб ўн беш йил ўтиб, Сайрамга умумжаҳон адабиётида бешинчи — ўзбек романчилик мактабининг истеъдодли асосчиси Абдулла Қодирий ташриф буюради. Беназир адибнинг хотиранавис фарзанди аржуманди Ҳабибулла Қодирий «Отам ҳақида» эсдаликлар китобида, Ушбу ташриф хусусида мана бундай соғинч ва эҳтирос билан ҳикоя қилади :

«Дадам 1923 йилдаги хасталикдан сўнг, докторлар маслаҳати билан бўлса керак, уч-тўрт йилгача, ҳар ёз бир бор саёҳатга (қимизхўрликка) чиқиб келишни одат этдилар. Шу саёҳатлардан икkitасида мен ҳам қатнашганман.

Ёдимда биринчи гал Қодир бобом вафот этган йили қулупнай пишиғи кезида, бибим, онам - тўртовимиз Чимкентга бордик. «Қўчқор ота» булоқ суви яқинидаги бировнинг сайхон бедазор боғида, катта садақайрағочлар тагидаги супа устига оқ чодир тикиб, дам олдик . . .

Иккинчи гал ҳам Чимкентга, 1927 йилнинг эрта ёзида дадам Элбек, унинг рафиикаси Муборак опа ва ўғли Улуғбек - бешов бордик, бир бева кампирнинг боғдек катта ҳовлисида қўндик . . .

У ерда беш-ўн кун дам олгач, дадам иккимиз (Элбеклар негадир тезда Тошкентга жўнаб кетишди) извош кира қилиб, Сайрам сайлига жўнадик.

Сайрамда икки-уч кун турдик, янги очилган интернатда меҳмон бўлдик ва Юсуф Сарёмийнинг уйига бориб, дадам шоирнинг авлодлари ва маҳалла кексалари билан суҳбатлашдилар».

Ҳабибулла Қодирий қаламга олган интернат — мактаб извошчи — киракаш бой Носир тошкентликнинг уйида, 1924 йилда очилган эди.

Бу бинони 1928 йилда, вақтинча Сайрамда ишлаган Бодом (ҳозирги Тўлабий) фирқа қўмитаси эгаллади, интернат — мактаб эса Исмонуллоҳовнинг мусодара қилинган икки қаватли иморатига кўчирилди. Бу мактаб — интернат йиллар оша кенгайиб, Жанубий Қозоғистон вилоятида 1 — сонли Юсуф Сарёмий номли ўрта мактаб — гимназиясига айланди.

Ҳар қалай, нима бўлганда ҳам машҳур адиб Абдулла Қодирий марҳум шоир Юсуф Сарёмий хонадонига лутфан ташриф буюриб, улуғ устози хотирасини ёд этган ва унинг меросига мислсиз ҳурмат — эҳтиром кўрсатгандир.

Ҳа, Юсуф Сарёмийни улуғлар ҳам улуғлар эди.

Мираҳмад Мирхолдоров

ШОИРНИ КЎРГАНЛАР

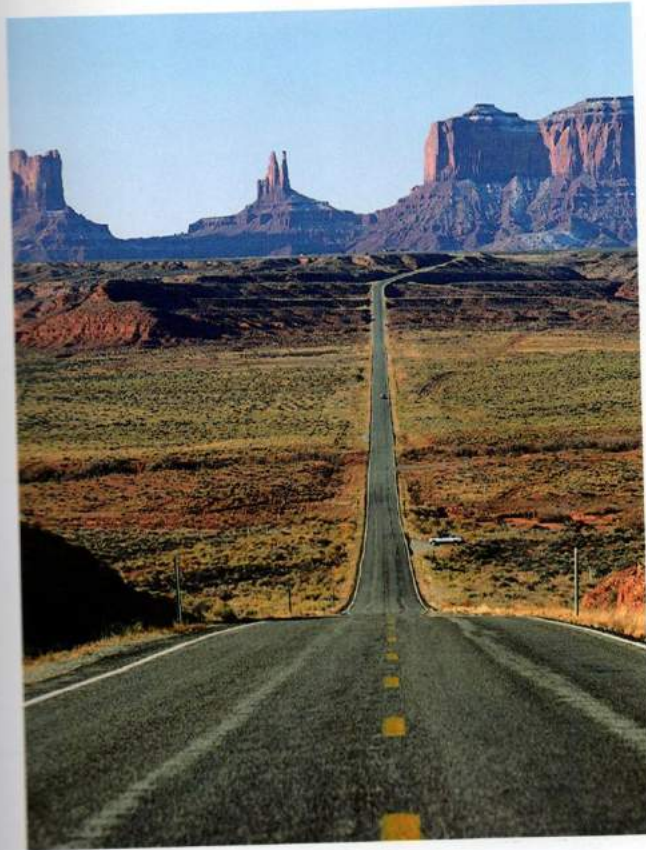
Вақт оққан дарёдай ўтиб борадур. Хабарингиз бор Юсуф Сарёмийнинг 150 йиллик юбилеи кунлари сайрамлик Сидиқхон домла билан Юсуф Сарёмий ҳақидаги эсдаликларни эълон қилган эдик. Сидиқхон домла ўз сўзида «Етти иқлимдан келган машҳур кишилар уламолар суҳбатига ўз даврининг етук алломаси Юсуф Сарёмий ҳам таклиф этилганини, ана шундай давраларнинг бирида у зотларнинг қўлига сув қуйиб, баҳраманд бўлганлигини» айтганди.

Чимкентқопқалик Ниёзмат бобо Шерметов юз ёшга яқинлашганларида Назировнинг ёрдами билан суҳбатлашган эдик. Ниёзмат бобо ўспиринлик кезларида Мамаюсуф домлани бир неча бор кўрганлигини, бир суннат тўйида исрофгарчилик учун тўй эгасини хафа қилганлигини сўзлаб берди. Юсуф Сарёмий «Тошкент» маҳалласида турарди. Кўпроқ ҳозирги бозор ўрнидаги чойхонада давра қуларди. Тўламат машинакаш билан жуда иттифок эди. Бошқалар қатори Мамаюсуф домланинг шеърхонлигидан, айниқса ҳажвий битикларидан кўп баҳраманд бўлардик.

Машҳур шоирнинг шогирдлари, суҳбатдошлари Мирисмоил халфа, Икромжон домла ва бошқалар ҳам Юсуф Сарёмийни кўқларга кўтариб таърифлардилар.

Шоирни кўрган, у билан ҳамсуҳбат бўлган Икромжон ота шундай таърифлайди: «Мамаюсуф домла одамохун, суҳбатига ҳамма муштоқ эрди. У иштирок этган чойхона доим гавжум. Нотиқ шоир кенг яғринли, гавдали, қорақош, қора кўз, қизил мағиз юзли, кенг пешонали эди. У кўпинча крюща ёқали кўйлак кияр, ихчамгина салла ўраб юрар эди».

Вақт ўтаяпти. Шоирни кўрган отахонлар ҳам боқийга рихлат қилишди. (Барчаларини Оллоҳ Таоло раҳмат қилган бўлсин). Шоир замондошларининг эсдаликлари Юсуф Сарёмий га алоқадор ҳужжатлар эса «Сайрам» тарихий музейи жавонида эъзозлаб сақланмоқда.

80 45 03

ШАЖАРА

МУЛЛА АБДУШУКУР(1800-1863)

ЮСУФ САРЁМИЙ(1840-1912)
Турсунжон момо(1849-1910)

1-ота
2-ота
3-ота
4-ота
5-ота
6-ота
7-ота

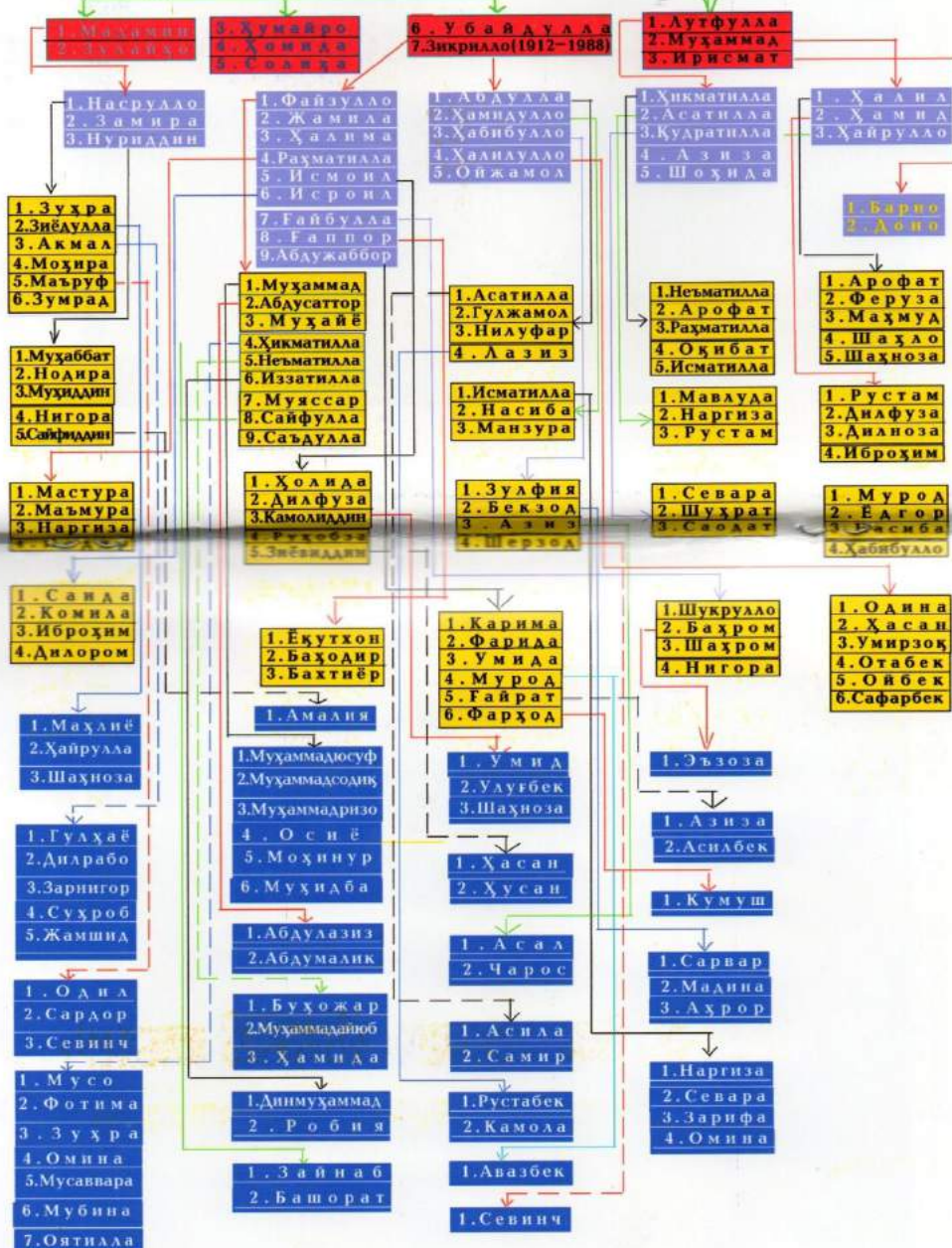
Маъди Махсум(1855-1920)

Маъдазим Махсум(1860-1925)

Фазлуллоҳ

20 46 03

20 47 03

80 48 03

Мираҳмад ҳожи Мирхолдор ўғли, Ўрмон Собир.

ЎЗБЕК МУМТОЗ ШЕЪРИЯТИНИНГ МАШҲУР НАМОЯНДАСИ

(«Сайрам сабоси»
газетаси 2005 йил 5
ноябр № 42. Шоирнинг
165 йиллигига бағишлаб)

Ўзбек шеърятига буюк
ҳисса қўшган (1840–1912
й.) Юсуф Сарёмий ёшлик
вақтлариданоқ адабиётга
катта муҳаббат билан
қаради. Ўзбек, форс –

тожик адабиётлари намоёндалари Лутфий, Навоий,
Бедил, Аҳмад Яссавий, Фузулий ва Ҳофизларнинг
асарларини кўп мутолаа қилди, ўзи ҳам шеърлар ёза
бошлади. Хусниҳатга ҳам қизиқиб, ўз даврининг етук
хаттоти бўлиб етишди. Сайрам ва Бухоро шаҳарларида
ўқиган Юсуф Сарёмий жуда кўп ишқий – лирик
ғазаллар, мухаммаслар, мураббаълар ва
таржуманнавлар ёзиб қолдирган.

Шоирнинг сатирик ва юмористик асарларидан
ташқари юртдоши Ҳожа Аҳмад Яссавий йўлидан бориб
кўпгина суфийона шеърлар ҳам ёзган.

Юсуф Сарёмий Тошкент, Бухоро, Ҳўжа ва Қўқон
шаҳарларига бир неча бор саёҳат қилди, у ердаги олим
ва адабиёт аҳллари билан дўстлашди, шеърхонлик
суҳбатларида қатнашди.

Шоирнинг шеърлари ҳаётлигида турли баёз —
тўпламларда босилган. Масалан, уларга «Баёз» (1893),
«Баёз» (1907), «Армуғони Хислат» (1911), «Баёзи
Муҳалло» (1912), «Баёзи гулшани анъор», «Баёзи
Ҳазиний» (1912) кабиларни киритиш мумкин. Ушбу
тўпламлар шоир ижодий меросини тўплаш ва
муҳлисларга етказишнинг илк босқичидир. Сарёмий
ижодига эътибор вафотидан кейин ортди. 1914 йилда
шогирди Тавалло устози асарларини йиғиб, «Девони
Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи билан нашр этди.
Бу шоир ижодий меросини ўрганишда асосий ва ягона
манбадир. Афсуски, унинг қўлёзма нусхасини

80 49 03

Мираҳмад ҳожи Мирхолдор ўғли, Ўрмон Собир.

ЎЗБЕК МУМТОЗ ШЕЪРИЯТИНИНГ МАШҲУР

НАМОЯНДАСИ

(«Сайрам сабоси» газетаси 2005 йил 5 ноябр № 42. Шоирнинг 165 йиллигига бағишлаб)

Ўзбек шеърятига буюк ҳисса қўшган (1840 — 1912 й.) Юсуф Сарёмий ёшлик вақтлариданоқ адабиётга катта муҳаббат билан қаради. Ўзбек, форс — тожик адабиётлари намоёндалари Лутфий, Навоий, Бедил, Аҳмад Яссавий, Фузулий ва Ҳофизларнинг асарларини кўп мутолаа қилди, ўзи ҳам шеърлар ёза бошлади. Хусниҳатга ҳам қизиқиб, ўз даврининг етук хаттоти бўлиб етишди. Сайрам ва Бухоро шаҳарларида ўқиган Юсуф Сарёмий жуда кўп

ишқий — лирик ғазаллар, мухаммаслар, мураббаълар ва таржиъбандлар ёзиб қолдирган.

Шоирнинг сатирик ва юмористик асарларидан ташқари юртдоши Хожа Аҳмад Яссавий йўлидан бориб кўпгина сўфиёна шеърлар ҳам ёзган.

Юсуф Сарёмий Тошкент, Бухоро, Хўжанд ва Қўқон шаҳарларига бир неча бор саёҳат қилди, у ердаги олим ва адабиёт аҳллари билан дўстлашди, шеърхонлик суҳбатларида қатнашди.

Шоирнинг шеърлари ҳаётлигида турли баёз — тўпламларда босилган. Масалан, уларга «Баёз» (1893), «Баёз» (1907), «Армуғони Хислат» (1911), «Баёзи Муҳалло» (1912), «Баёзи гулшани ашъор», «Баёзи Ҳазиний» (1912) кабиларни киритиш мумкин. Ушбу тўпламлар шоир ижодий меросини тўплаш ва мухлисларга етказишнинг илк босқичидир. Сарёмий ижодига эътибор вафотидан кейин ортди. 1914 йилда шогирди Тавалло устози асарларини йиғиб, «Девони Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи билан нашр этди. Бу шоир ижодий меросини ўрганишда асосий ва ягона манбадир. Афсуски, унинг қўлёзма нусхасини учратмадик.

(масалан, УзФАШИДа - 117, 118, 119, 120, 6028, 9072; Андижон шаҳар Адабиёт ва санъат музейида — 1720, 2185, 728, 799 ; Сайрам тарихий музейида - 3206, 3207 ва ҳ.к.).

Китобга Расулмуҳаммад Шоший ўғли мулла Ўтаб хаттотлик қилган. Камий, Васлий, Саъдий, Хилватийлар таърих битганлар, ношир «жувонмард, ихлосманд» Таваллони, «хатти хўб» Мулла Ўтабни олқишлаганлар. Китоб анъанавий девон тартибига амал қилиб тузилган, Ҳажми 160 бет бўлиб, шоирнинг ғазал, мухаммас, мусаддас, рубоий, китъа, фард, таржиъбанд каби 12 поэтик жанрга мансуб 200 дан ортиқ шеъри киритилган.

Юсуф Сарёмийнинг номи ўз юртига нисбатан Ўзбекистонда машҳурроқ. «Ўзбек энциклопедияси»да (6 жилд), «Ўзбек адабиёти»да (4 жилд) қамда рўзнома ва ойномаларда бир неча бор Юсуф Сарёмий қакида эътиборли маълумотлар берилган, ижодидан намуналар чоп этилган. Тошкентда 2002 йил шоир «Девони» чоп этилди. Бу тўпламнинг чоп этилишида андижонлик олима қиз Муқаддас Тожибоева ҳамда профессор Беғали Қосимовларнинг хизматлари катта.

Беш минг нусха китоб нашр этишда Тошкентдаги «Маънавият» нашриёти ҳам ҳиммат қилди. Бу сақий ишлари учун мазкур биродарлардан барча сайрамликлар, барча шеърят ихлосмандлари миннатдор.

Шоирнинг ўндан ортиқ ғазалларига қўшиқ басталаниб хонандалар куйлаб келмоқда. Ол ийгоҳларда шоир ижоди ўрганилади, Бу ҳақда бир диссертация ва бир неча диплом ишлари ёзилди.

Шайхул машойих Аҳмад Яссавийнинг уммонидан бақра олган Юсуф Сарёмий умрининг охиригача улуг устозига содиқ қолади, сўфиёна шеърлар ёзади, халқни ҳалолликка, маърифатга чорлайди.

Шоир жамиятдаги динсизлик, маърифатсизликдан афсусланади, қиёмат қойим бўлиб, «ғарбдан офтоб» чиқиб қоладими деб вақимага тушади, гуноҳга ботган умматларга Пайғамбар (с.а.в.)дан шафоат тилайди. Бу қолат юртимизни деярлик бир ярим аср илгари руслар босиб олганда кечган бўлса, бугун ҳам учраётганидан афсусланамиз.

Нафсу ҳаво йўлида ҳама бўлдилар ҳароб,

Мақсад тамоми зийнат ўлуб, қасди хўрди хоб.

Қилса хилофи шаръ ишин йўқдур эҳтисоб,

Ваҳмим, яқинда чикгуси мағрибдан офтоб,

Умматларинг гуноҳ қўлида зор, Аҳмадо,

Бу кун шафоат этмасангиз, ё Муҳаммадо!

«Нафсни тепмай», «Нафсни енгмай» икки дунё ободончилигига эришиш мумкин эмаслигини уқтирган устоз йўлидан борган Юсуф Сарёмий ёзади:

Боғлама Дунёға кўнгил, мулки моли фонийдур,

Ким кўнгул боғлар анга, нодонлар нодонидур.

...Ҳар иморат жон чекиб эл фахр учун қилмиш бино,

Лойи гулруҳлар тани, ғишти, сар султонидур.

Инсонга берилган гавҳари неъмат умри ҳою — ҳаваслар билан бекорга совуришни «беҳосил ҳаёт» деб билган шоир одамларни билим олишга чорлайди, солиҳ амаллар қилишга ундайди.

Шоир девонида мазмунан чуқур ва бадий юксак асарлар жуда кўп бўлиб, унинг анча қисми бошқа шоирларда бўлганидек ишқий темаларда ёзилган. Шоир ҳаётни, соф муҳаббатни, инсонийликни, диёнатни тараннум этади. Айрим асарларида шоир ўзи яшаган даврдаги диёнатсизликка норозилик билдиради. Кўпгина шеърларида ҳақсизлик, зулмга норозилик, саҳийлик, адолат, вафо, маърифатпарварлик, илм — фаннинг аҳамияти, жаҳолатнинг зарари яхши ифодаланади.

Юсуф Сарёмий ижодда ўзбек классик адабиёти анъаналарини пухта эгаллаш учун Навоий, Машраб, Атоий, Фузулий ижоди анъ — аналарини давом эттиради. Шунинг учун кўпгина ғазалларида муҳаббат, баҳор, ҳаёт, Ватан ҳақида жўшиб куйлайди. Лирик қаҳрамонлари орқали адолатни, инсофни, соф муҳаббатни, вафодорликни, гўзал ҳаётни улуғлайди.

Нигоро ташна қилган найлайин оби зилолингдир,

Дилимни то баттар қон айлаган рухсор олингдир.

Қачон ўлдим жудо сандин ҳаёлимда ҳаёлингдир.

Кўнгил боғина зеб фикр ул қадди ниҳолингдир.

Шоир ишқ йўлида учрайдиган машаққатларга чидашга ҳақиради. Зеро, ишқ йўлида дард бўлиб, унга бардошлиларгина эриша олади.

Шоир табиат манзараларини чизар экан, унинг ҳар шеърида муҳаббат дарди ҳам намоён бўлади. Зеро, баҳор, табиат, гул, чаман, гулистон билан муҳаббат эгизак.

Юсуф Сарёмий устозлари сингари олий ишқни алоҳида тараннум этади. Унинг фикрича замона ситамлари, ташвишларидан қутулиш учун ҳақ ишқ майини нўш этишни афзал кўради.

Шоирнинг ўзи яшаган даврга ҳайрихоҳ эмаслиги айрим шеърларида учрайди. Шунинг учун ҳам унинг «Эчкигинам», «Бекларбеги», «Қор», «Шайх» сингари ҳажвияларида ўз замонидаги тенгсизлик, можаро, етимсизлик, диёнатсизликларга қарши чиқади, одамларни инсоф — диёнатга ҳақиради.

Юсуф Сарёмийнинг «Ханги», «Борми йўқми имони?», «Гердайиб ўтиришинг», «Чойнагинг», «Бой» сингари халқ ёдида ҳануз сақланиб келаётган мисралари эса гурунглarda ҳозиржавоблик билан тўқилган шоир маҳсулидир. Шоир ўзи фақирона ҳаёт кечирган, муҳрдорлик, хаттотлик, баъзан заргарлик қилган эканлар.

Юсуф Сарёмийнинг таржимонлик фаолияти ҳам ҳали ўрганилмаган. Айтишларича, у форс тилини яхши билган ва бир неча насихатомуз ҳикояларни таржима қилган эканлар. Қорабулоқлик Абдурасул домла жавонида Саъдийнинг «Гулистон» номли китобини учратдик. Унда 318 саҳифада «Юсуф Сарёмий - Байзовий ҳазратларидан . . .» деб бошланувчи сатрларни ўқидик. Литография усулида босилган шу китобнинг сўнггида Юсуф Сарёмийнинг бағишлаган тарихи бор:

Очиб бу Нодира Гулшан фазоси лолаи Турки,

Мурод истамади ўзга боғ ва бўстондин,

Баҳор тоби учун Юсуфий деди тарих,

Жавоб тоза очиб бергали «Гулистон»дин.

Шундаги тарихни очганимизда 1905—1907 йиллар бўлиб чиқаяпти, Бизнинг назаримизда форс —тожик тилининг билимдони Юсуф Сарёмий Саъдийнинг «Гулистон» асаридаги шеърларни таржимасида қатнашган ёки муҳаррирлик қилган. Келгусида тарихчи — адабиётчилар бу борада ҳам ўзларининг фикларини айтади деган ниятдамиз. Юртдошимиз ижодиёти эндигина ўрганилаяпти. Диплом, диссертациялар ёқланаяпти. Халқимиз уни зъозлаб, ҳурматини ўрнига қўйиш ҳаракатида. Хуллас, кенжа алломаларимиздан бири Юсуф Сарёмий билан фахрланишга ҳақлимиз. Ўзбек адабиётида ўз ўрни, мавқеи бор шоир айтганидай :

Ажаб эрмаски Юсуф нолаи зоринг писанд ўлса,

Карам ҳолингга боҳса, лаъли ноби нўшханд ўлса.

ЮСУФ САРЁМИЙ ВА ТОШКЕНТ

Сайрамлик шоир Юсуф Сарёмий Тошкент ва у ердаги ижодкорлар билан доимий алоқада бўлган. Тарихий битикларда Юсуф Сарёмий Тошкентга от миниб бориб, ижодкорлар билан суҳбатлашган, шеърхонлик қилган, қўшни шаҳарларга саёҳат қилишган.

Юсуф Сарёмийнинг девонидаги анчагина асарлари Тошкент мавзуига бағишланган бўлиб, ана шу юрт тарихини ойдинлаштиришга ҳисса қўша олади. Аср бошларида ёзган «Масжиди Тошкент» деган шеърида ажойиб масжид қурилиши ва унинг меъморлари ҳақида яхшигина баҳо беради.

«Тарихи меҳмонхонаи дар Тошкент» асари ҳам шаҳар ҳуснига ҳусн бағишлаган ажойиб қурилишни мадҳ этади.

«Зар қадрини заргар билади» деганларидек, Юсуф Сарёмий анчагина Тошкент уламолари номига мактовли сўзлар битган. Унинг Баҳодирхон Махдум ҳақидаги марсияси (1910 йил) диққатга сазовордир. Бухоронинг ярим илмини олиб келган бу олимни «Муфасссир, муҳандис, мударрис олим» эканлигини шеърӣ сатрларда баён айлади, унинг вафотидан қайғуради:

Баҳодирхон махдуми мударрис,

Чароғи илми хуршиди фалакрои,

Аторудхамаи дониш сурайё

Шуъои илму фазли чархи фарсой

Муфасссиру, муҳаддису мударрис,,

Улуми қолу холла дарсфармой.

Босмачилар қўлида шаҳид бўлган тошкентлик Сайид Ғуломхўжа ва Жаноб Тожихон эшон вафотига бағишланган марсияларида ҳам улуғ кишиларнинг таърифини ва бевақт ўлимини қайғуриб ёзади.

Тошкентдаги маданият аҳли билан Юсуф Сарёмийнинг яқиндан алоқаси, борди — келдиси икки шаҳар кишиларининг дўстона алоқаларидан дарак берарди. Тошкентликларнинг Сайрамга келиб — кетиб туриши, бир — бирига ёрдамлари ҳам диққатга сазовордир. Юсуф Сарёмийнинг вафотини эшитган

Тошкентдаги ёру — дўстларининг, ижодкорларнинг кўпчилиги қайғуриб марсиялар ёзган дейдилар. Қуйида шу марсиялардан айримларини шу саҳифада бераяпмиз.

Юсуф Сарёмий вафоти муносабати билан шоирлар Камий Тошкандий, Тавалло, Ҳислатлар ёзган марсиялар

КАМИЙ ТОШКАНДИЙ:

Ўтиб кетди афсус даврони, Юсуф,

Тутиб мотамин цолди аҳвони, Юсуф,

Етушганда етмишга умри азиз,

Ажал охири тутди дамони, Юсуф.
 Сўзим ҳолса оламга бадаз ўзим,
 Дер эди дилида кўп армони Юсуф.
 Чихиб бир жувонмард ихлосманд,
 Кўринг чоп ҳилдирди девони Юсуф.
 Ки яъни тавалло лаҳаб талмизи
 Этиб саи орттирди бас шони Юсуф.
 Ҳамма бўлди сероб тасхихдин,
 Ғазаллар айди чун ғазалон Юсуф.
 Комий рўйи табъи ийла тарихин айт,
 Хуш бўлди навтабъи девони Юсуф.
 (1332 йил).

ТАВАЛЛО:

Эдим бу соҳиби девона шогирд,
 Этардим хизматини аз дилу жон.
 Отамнинг номи Хўҷамёр эрди,
 Манинг отим эрди мирзо Тўлаган.
 Тавалло деб тахаллус лутф бирлан,
 Жаноб устозим манга ҳўйган.
 Эшитгач рихотин ул устозим,
 Оҳиздим кўзларимдан ёш чандон,
 Ажал андан асарлар ҳолдирибон,
 Ўзин ҳилди ҳора тупроҳқа пинхон.

Очилди рўйи бирла бу Тавалло,
 Деди тарихини «Бир ғунча девон».
 (1332 йил).

КЎЧАЛАР НОМИ - ТАРИХ КАЛОМИ

Шоир айтмоқчи “Бу йўллар, кўп қадим йўллар...” Назаримда йўллар тарихи ёки қишлоқ тарихидан ҳам қарироқдек. Шоир Юсуф Сарёмий номи билан аталувчи шох кўча ҳам не — не воқеаларга гувоҳ бўлмаган дейсиз. Илгари «Коммунизм» кўчаси дейиларди. Ундан олдин Сталин номида эди. Қадимда бу Беликопка кўчаси, Хон йўли ва ҳоказо номлар билан аталиб келинган. Ҳар бир номнинг ўз тарихи бор, албатта. Бу йўлдан яхшилар ҳам, босқинчилар ҳам ўтган. Уларнинг қонли излари ҳар қадамда учрайди. Биргина Қирмозорни эсланг. Калла гувала — чи? Булар узоқ тарих.

Шўролар давридаги бир воқеани яна бир марта эслаб ўтсак ортиқча бўлмас. Қалъа устидаги эски масжидда Сайрамга келган бир' гуруҳ туркиялик меҳмонлар билан юртимиз тарихи ҳақида суҳбатлашишга тўғри келганди.

Учрашув охирида мулозамат билдириб., ўзим халқ назоратчилари раиси бўлиб ишлаётган колхозга меҳмонга чақирган бўлдим.

Хўжаликнинг бойлиги, йигирмадан ортиқ экин тури, «қўш идораси», маданият саройлари ҳақида сўз борди.

— На ерда, ширкатинг, — сўради турк муфтиси.

Мен содда, келишар экан деб, манзилни тушунтирибман

— Бу Пролетар кўча, бироз юрсангиз Коммунизм кўчасига чиқасиз, ўнг томонга юриб борсангиз Калинин кўчага етасиз. Шу ерда В.И. Ленин колхозимиз...

— Қардашим, уқдим. Йўлингиз ҳали мустақил бўлмабди. Бундай йўлга бормаярам.

Мен ўйланиб қолдим. Мулзам бўлганимни билган Измир шаҳри имоми бироз юпатди :

— Қардош, кейин иншооллоҳ борамиз.

Бефарқлигимизни, тўғриси сиёсатни қарангки, етти қайнаса қўшилмайдиган, бу юртга алоқаси йўқ европача номларга кўникиб кетибмиз —а?

Тангрига беадад шукрлар бўлсинки, мустақиллик туфайли бу қадимий кўчалар улуғ юртдошларимиз — Иброҳим ота, Хожа Аҳмад Яссавий, Юсуф Сарёмий, Амир Темур, Форобий, Маҳмуд ота... номлари билан аталади.

Мана биз шоир Юсуф Сарёмий шох кўчаси билан юриб бораяпмиз. Юсуф Сарёмий ! Ўзбек адабиётига беқиёс ҳисса қўшган Мамаюсуфнинг болалик йиллари шу ерда ўтган. Йигитлик, кексалик йилларида шу йўллардан юриб, Иброҳим ота, Балогардон бобо, Ҳасан Байзовий, Лутфулла Сарёмий, Қорасоч момо, Мирали бобо... қабри мубораклари зиёратига қатнаган, кўшни шакарларга бориб келган. Наврўзнинг Тошсойда бўладиган оммавий томошалари, сайлларига қатнаган.

Хон кўприк, Бели қопқа дарвоза орқада қолади. Қадимги Идрис масжиди қаршисида, чап томонда Юсуф Сарёмий номли гимназия — мактаби кўзга ташланади.

Бу ерда ҳам кечаги тарих гавдалана беради. Шу илм даргоқининг аввалги Калинин номини ўзгартириш — таклиф этилгандаги қаршиликларни эслашнинг ўзи кулгули... Маълумотли акахонлар «Юсуф Сарёмийни ҳеч ким танимайди» деб туриб олганди. «Ўзбек Энциклопедияси» 5 —томда «Ўзбек адабиёти» кўп томлигининг 5 томидаги, ўзбек олимларининг китобларидаги Юсуф Сарёмий ҳақидаги мақолалар кўрсатилгач, акахонлар отдан қам, эгардан қам пастга тушган эдилар. Тангрига шукрким, ҳозир бу ерда Юсуф Сарёмий издошлари, зурриёдлари илм чўққиларини эгаллашмоқдалар.

Сайрам сув кўпригига яқинлашганда Қози Байзовий — мақбараси турибди. Унинг шарқ тарафида Юсуф Сарёмийнинг қабри бор. Шоир номидаги масжид ҳам шу ерда. Ушбу табаррук манзилда меҳмонлар ҳам, мезбонлар ҳам шоирга бағишлаб Қуръон тиловат қиладилар.

БУЮК АЛЛОМА, ШОИР БОБОМ ҲАҚИДА ИККИ ОҒИЗ СЎЗ

Абдулла МАДИЕВ,

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси 2011 йил, 3 июн, № 23 сони.

ДЎСТЛИКНИ ЮКСАК ҚАДРЛАР ЭДИ

БУЮК АЛЛОМА, ШОИР БОБОМ ҲАҚИДА ИККИ ОҒИЗ СЎЗ

Абдулла МАДИЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»
газетаси 2011 йил, 3 июн, № 23 сони.

ДЎСТИКНИ ЮКСАК ҚАДРЛАР ЭДИ

XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган ўзбек мумтоз адабиёти на-
мояндаларидан бири Мулла Абдушукур ўғли Юсуф
Сарёмий (1840—1912) Чимкент вилоятининг Сарём
қишлоғида таваллуд топди. Ёшлик пайтлариданоқ
адабиётга меҳрини боғлаб, Лутфий, Навоий, Бедил
ва ҳофиз сингари улуг адиблар асарларини мутолаа
қилди, ҳуснихатга қизиқиб, ўз даврининг етук хаттоти
бўлиб етишди. Чимкент ва Бухоро шаҳарларида
таҳсил олди. Юсуф Сарёмий кўплаб ишқий—лирик
ғазаллар, мухаммаслар, мураббаълар ва
таржуманхона муаллифи. Унинг ижодида сатирик
хarakterдаги асарлар ҳам бор, улар ҳали тушланмаган
ҳамда ўрганилмаган. Ғазаларидан айрим намуналар
ўша даврда нашр қилинган баёзларда чиққан.
Вафотидан кейин шоир Тавалло томонидан 1914 йилда

XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган ўзбек мумтоз адабиёти на-
мояндаларидан бири Мулла Абдушукур ўғли Юсуф

Сарёмий (1840—1912) Чимкент вилоятининг Сарём қишлоғида таваллуд топди. Ёшлик пайтлариданок; адабиётга меҳрини боғлаб, Лутфий, Навоий, Бедил ва ҳофиз сингари улуғ адиблар асарларини мутолаа қилди, хуснихатга қизиқиб, ўз даврининг етук хаттоти бўлиб етишди. Чимкент ва Бухоро шаҳарларида таҳсил олди. Юсуф Сарёмий кўплаб ишқий — лирик ғазаллар, мухаммаслар, мураббаълар ва таржибандлар муаллифи. Ўзининг ижодида сатирик характердаги асарлар ҳам бор, улар ҳали тўнланмаган ҳамда ўрганилмаган. Ғазалларидан айрим намуналар уша даврда нашр қилинган баёзларда чиққан. бафотидан кейин шоир Тавалло томонидан 1914 йилда «Баёзи Мавлавий Юсуф Сарёмий» номи остида унинг асарлари чоп этилган.

У Тошкентда таълим олиш билан бирга жуда кўп дўстлар ҳам орттирган. ЎзФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида «Гулистон»нинг мутаржими Муродхўжа домланинг бир воқеий хикояси сақланибди. «Мажлисида бадеҳатан айтарди ва хотири жуда тез эрди», деб ёзади у ва шундай хикоя қилади: «Бир кун баҳор айёмида фақирнинг ҳужраси ҳовлисида — мадрасани Бекда бир қанча шоирлар билан ўлтирушда Юсуф домла иогоҳ, ота мазорига саёҳат ва зиёрат билан бормоқимизни ташвиқ айлаб сўради. Хуллас, ул тарафга жўнадик. Йўлда Чархий кўчасида қовлиси бор фақирнинг. Хешларимдан бўлмиш Саидакбархон навжувонни чақириб кўрсам, ҳовлисидан бир бола чиқиб, «Акам чакалакка- кетганлар», деди. Шуларда Мавлоно Юсуф бадеҳатан:

Биз келсак, кетган эканлар чакалакка,

Раҳм айламайин бир неча биздек кафалакка —

дея бир ғазал айтадилар, йўлдаги ҳамроҳлар

— Камий, Зулулий, Омилий деган шоирлар Мавлононинг иқтидорига қайрон қолдилар».

«Бекларбеги» мадрасасида тез — тез мушоира — мусоҳабалар бўлиб турган, Гоқ мударрис Мирақмадхон Мирий (1833—1916)нинг Кўкча дақа «Ўзгат» мақалла — сидаги ҳовлисида, гоқ шоир Алмаий (1852—1891)нинг Қўштутдаги уйида, баъзан эса Камий ҳужрасида бедилхонлик уюштирилган. Уларда тошкентлик уламою шуаролардан ташқари Самарқанддан Саидакмад Васлий (1870—1925), Хўжанддан Тошхўжа Асирий (1864 — 1916), Қўқондан қожи Мўқий (1835—1911) қам иштирок этганлар.

Мўминжон Тошқин Каримбек Камийга жиян — акасининг ўғли эди. У ўзининг «Тошкент шоирлари» қўлёзмасида гувоҳлик беришича, Камий билан Юсуф Сарёмий муносабатлари ниқоятда самимий, дўстона бўлган. Хислат, Мискин, Сидқий ва Таваллони Юсуф Сарёмий билан таништирган қам Камий эди. Улардан Тавалло Сарёмийга бевосита шогирд бўлиб қолди. Ҳатто унинг тақаллусини қам шу шоир қуйиб берган. Шунингдек, бир — бирларини ғойибона яхши билган икки устоз шоир — Сарёмий ва Муқимийни ҳам Камий таништирган. Дарвоқе, Собир Абдулла «Мавлоно Муқимий» асарида ушбу воқеани шундай тасвирлаган:

“Муқимий билан Камий ғиштин зина чиқиладиган «Кўкалдош»га кўтарилдилар ва жиловхонада кутиб ўтирган бир хонада кутиб ўтирган бир йигитга дуч келдилар. Бу йигит шоир Хилватийнинг ўғли Азко эди. Хужрага киргач, бир қоғоз чиқариб тутди, унда шоир Хилватий Муқимийни уйига таклиф қилиб, Сайрамдан Юсуф Сарёмий келганлиги, у киши Муқимий билан танишишга иштиёқманд эканлиги, эртага кеч ташриф буюрилишини илтимос қилган эди. Муқимий номани куздан кечиргач, табассум билан Камийга узатди:

— Мулла Каримжон, бугун ўнг ёнимиз билан турган кунимиз экан, хурсандчилик! Ҳурматли Юсуф Сарёмий билан кўришишга муяссар бўлсак, яна ҳам улуғ иш бўларди.

— У кишини бугунга таклиф қилган эдик, бу кеч матбаа ношири Ғулом поччанинг уйларига мукаллаф эканликларини айтиб, эртанинг ваъдасини бердилар.

Азкодан бу сўзни эшитгач, иккалалари баб — баравар кулиб юбордилар. Камий Муқимийнинг елкасига қоқиб, яна ҳам қаттиқроқ кулди:

— Ўта улуғ иш бўладиган булди. Сарёмий билан ҳам эрта, қам бугун тўйиб суқбатлашимиз мумкин».

Шоир Собир Абдулланинг ёзишича Муқимий ва Юсуф Сарёмийнинг дўстлашиши Тошкентда бошланган. Муқимий Тошкентда яшаб турган пайтда шоир Хилватий уйда Юсуф Сарёмий билан биринчи бор учрашиб, анча суҳбатлашган. Бу ерда машқур кишилардан ёш Тўйчи ҳофиз, Шобарот, Шожалил, Солиқхожи ва бошқалар ҳам бўлганлар. Муқимий ва Юсуф Сарёмий ўртасидаги муносабатлар кейинчалик ҳам давом этган. 1890 йилда Муқимий шоир Каримжон Камий билан Сайрамга келадилар. Юсуф Сарёмийнинг уйда бир неча кун меҳмон бўладилар.

Сарёмийнинг замондошлари шоирнинг салоҳиятини юксак бақолаганлар. Камий унинг ғазалларини сўз ўйини билан «ғазалон»(қам ғазаллар, ҳам гўзаллар маъносида), деб таърифлайди. Хислат эса девонга «Гулшани аҳли муқаббат», деб таърих ёзади.

Дарқақиқат, Юсуф Сарёмий қалами пухта шоир, сўзни, оҳангни теран ҳис этар, шеър санъатидан яхши хабардор эди. Ўзбекчада ҳам, форсчада қам бирдай ёза оларди. Унинг Навоий, Фузулий, Андалиб, Алғир, қофиз Шерозий ғазалларига боғлаган гўзал мухаммаслари бор. «Ғазал, таржиъбандлари орасида юксак шеър санъати намуналари дейиш мумкин бўлганлари ҳам учрайди», деб ёзади профессор Бегали Қосимов ҳамда Муқаддас Тожибоева Сарёмийнинг «Танланган асарлари» китобига ёзган сўзбошида.

1912 йилнинг июнида Мўминжон Муҳамм аджоно в Камий билан Авлиё ота сафарига чиқишганида Сайрамда тўхтаб, дуойи фотиҳага кириб чиқишган. Шунга қараганда, Юсуф Сарёмий 1912 йилнинг биринчи ярмида вафот этган. Унинг вафоти муносабати билан шоирлар Камий, Тавалло ва Хислат марсиялар ёзишган. Қуйидаги марсия Тавалло қаламига мансуб.

Эдим бу создаби девона шогирд,

Этардим хизматини аз дилу жон.

Отамнинг номи Хўжамёр эрди,

Менинг отим эрди мирзо Тўлаган.

Тавалло, деб тахаллус лутф бирлан,

Жаноб устозим манга қўйган.

Эшитгач рихотин ул устозим,

Оқиздим кўзларимдан ёш чандон.

Ажал андан асарлар қолдирибон,

Узин қилди қора тупроқда пинҳон.

Очилди рўйи бирла бу Тавалло,

Деди тарихини «Бир ғунча девон».

Шоир вафотидан кейин қарийб ўн беш йил ўтиб, Сайрамга атоқли адиб Абдулла Қодирий ташриф буюради. Беназир адибнинг фарзанди Ҳабибулла

Қодирий «Отам ҳақида» номли китобида ушбу ташриф хусусида соғинч ва эҳтирос билан шундай қикоя қилади :

«Дадам 1923 йилдаги хасталикдан сўнг, докторлар маслаҳати билан бўлса керак, уч —тўрт йилгача ҳар ёз бир бор саёҳатга (қимизхўрликка) чиқиб келишни одат қилган эдилар. Шу саёҳатлардан иккитасида мен ҳам қатнашганман.

Сайрамда икки —уч кун турдик, янги очилган интер — натда меҳмон бўлдик ва Юсуф Сарёмийнинг уйига бориб, дадам шоирнинг авлод\ари ва маҳалла кеқсалари билан суҳбатлашдилар».

Ўзбек романчилигининг асосчиси Абдулла Қодирий эҳтиром кўрсатган аллома шоир Юсуф Сарёмий туғилганига бу йил 170 йил тўлди. Ўтган улуғларимизни улуғлаш, уларни ёшларимизга ибрат қилиб кўрсатиш бизнинг баркамол авлод олдидаги масъулиятли вазифаларимиздан биридир. Зеро, келажак тарихсиз бунёд этилмайди.

ЮСУФ САРЁМИЙ ҲАҚИДА

(Сиддикхон домла суҳбатидан, музей архивидан)

Юсуф Сарёмий уламо одам эди. Ўзбекистондаги кўп шаҳарларга сафар қилганлар. У томонлардан дўстлари Сайрамга ҳам келарди. Қаерда бўлса байт айтар, одамларни кулдирар, ҳатто йиғлатар эрдилар. Оталаримизни кўргани Самарқанддан олим, эшонлар келганда Юсуф Сарёмийни чақириб келиб кўп суҳбатлашганлар. Мен чой, ош — нон ташиб тургандим. Юсуф Сарёмий ўзи муҳргарлик, заргарлик қиларди. Бозорбошидаги заргар халфа дўконида кўп утирарди.

Ростдан ҳам Ҳасанжон Махсум шу ерга семиз от, янги от —абзаллари билан келиб шеър айтқизганда машҳур байтини айтиб юборганди:

От яиги, эгар янги, юган янги,

Унинг устидаги Ҳасанжон ханги.

Шу туфайли бу Махсумга лақаб бўлиб қолганди.

Юсуф Сарёмийнинг ўғли Мади Махсум мўмин, яхши одам эди. Бизлар «Дума» кезимизда улар ҳам «дума» бўлганлар. Руслар Чимкентни, сўнг Сайрамни урушиб олиб, тоғ томонга чиқиб кетганда, бир гилза (сувалоқдай

ўк) кўчада тушиб қолибди. Мади Махсум шуни уйига олиб бориб уриб, очиб кўрмоқчи булганди, порох портлаб кетади. Ханикка кулаган Махсум ўлмай қолади.

Бўтмон мазор эгаси Нурхон эшон саводи етимсиз эди. Унга тумор ёзиб беринг деб мурожаат қилганлари учун бировга ёздириб, ҳақ тўлаб юрган. Юсуф Сарёмийга мурожаат қилиб: «Бир муҳр ишлаб берсангиз. Муҳтожларга тумор сифатида босиб берсам» деган.

Юсуф Сарёмий андак муддат ичида каттагина муҳр ишлаб беради, ҳақини олади.

Эшон одамларга тумор ишлаб бериб, хожатини чиқариб юради. Ахири бир саводхон туморни ўқиб кўрсалар...

Бўтмай мазор макони,

Кулли фосицлар кони.

Борми—йўкми имони,

Нурхон эшон Сарами !

Нимасини айтасиз, Мамаюсуф домла билимли табаррук одам эди.

МАҚСУД ШАЙХЗОДА ШОИР ҲАҚИДА

1965 йил апрель ойида машҳур ўзбек ёзувчиларининг бир гуруҳи Жанубий Қозоғистонга бориб, жумладан, Сайрамда бўлиб, шеър ихлосмандлари билан бир неча бор учрашган эдилар. Ҳамма жойда меҳмонлар сонсиз боб Сайрамни ҳурмат билан тилга олиб, бу юртнинг машҳур фарзандлари Аҳмад Яссавий ва Юсуф Сарёмий ҳақида эъзоз билан сўзлаган эдилар. Жумладан, машҳур шоир, адабиёт тарихининг билимдони Махсуд Шайхзода шундай деган эдилар: «Мен узоқ чўзилган шеър тўйида саҳнада ўтириб, гўё яна бир шоир асримизнинг бу ерда биз билан мажлисда ҳатнашаётганлигини сезгандай бўлар эдим. Бу ўтган асрнинг ўрталарида туғилиб, асримизнинг бошларида вафот этган ажойиб шоир ва ҳаким, ўзининг фузулиёна ғазаллари билан ўзбек шеъриятига буюк ҳисса ҳўшган Юсуф Абдушукур ўғли Сарёмий эди. Сайрамликларнинг шеърга шунчалик ихлосманд бўлганликларини кўрганимда ва шеърини сўзнинг улуғвор ҳудратига шоҳид бўлиб ўтирганимда

мен шоирнинг сўз худрати ҳаҳидаги шу байтларини ўзимча ёддан зикр этиб турардим :

Фикр боғида гули рашки гулистон келди сўз,

Равнақафзойи риёзи гулшани жон келди сўз.

Эл аро гавҳар атаб бир тошни дерлар қадрли,

Нуқтадон доно қошида дурри ғалтон келди сўз.

ҚЎҚОН УШШОҒИ

Ушшоқ (Арабча ошиқ сўзининг кўплиги) мақом тизимиға киради. Лирик куй ва ашулалардан иборат бўлгани учун ушшоқ деб ном олган. Ушшоқ ашула йўллари халқ орасида кенг тарқалган. Ўзбек ва тожик халқларида ушшоқнинг турли усуллари яратилган. Масалан, «Самарқанд ушшоғи», «Содирхон ушшоғи», «Қўқон ушшоғи» , «Тошкент ушшоғи» ва бошқалар.

Бу ушшоқ усуллари бир хил доира усулида ижро этилади. Ушшоқнинг патнусаки усули ва сурнай йўллари ҳам кенг тарқалган. Ушшоқ йўллари жозибали ва таъсирчандир. Юсуф Сарёмийнинг «Қора кўзингни асири . .» деб бошланадиган ғазали Қўқон ушшоғи бўлиб хонандалар зўр завқ билан куйлаб келмоқдалар. Юсуф Сарёмийнинг анчагина шеърлари шу кунга қадар халқ куйлари ва классик мақомларига жўр бўлиб, халқ ҳурматини қозонган.

ҚЎҚОН УШШОҒИ

Қаро кўзунгни асири мудом сурмаи ноз,

Замона кўрмади бир сан каби бути танноз.

Ваҳ, у на шўх кўзинда, танимда юз табу тоб,

Не маст нуқта сўзинда, дилимда сўзу гудоз.

Чаманда сарв қаддингдек латиф эмас шамшод,

Юзинг гули каби ризвон гули эмас мумтоз.

Юзунгни равзада насрин хаёл айласа кам,

Латофатингни эрам боғида пари деса оз.

Отарда сийнама ҳар бир ухунгга жон берайин,

Ки бўлса наргис хиндуйи ғамза, тирандоз.

Рақиблар била май ичди бизни доғ қилиб,

Мудом дилбар душманнавозу дўстгудоз.

Рақам чекарда хати анбарингни котиби сунъ,

Берибдур лаълингга ёқут суйи билан пардоз.

Хумори бодаман, эй соҳий, тут аёғ манга,

Етушти мавзуси гул, мутриб, эт таронани соз..

Ичурди илгида гулрух бинафша жомида май,

Бул эмди, Юсуфий, чун авнадалиб нағматароз.

БИРОВ ҚОПИБ СЎЗЛАР...

(Мираҳмад Мирхолдор ўғлининг “Юсуф Сарёмий” қиссасидан)

Оғилда отларга ем бериб келаётган Мамаюсуф домла улуттепалик тоғасининг тўйидан келган аёлининг авзойи бузуклигидан ҳ айрон бўлди.
«Тинчликми? ёки касалманд келинойиси... бир кор — хол рўй бердими?

— Турсунжон — гулим, тўйга яхши бориб келдингизми?

— Ҳа, энди тўй — маъракаларга бормайдиган ҳолатда қайтдим,— Гулиси домлага биринчи марта аччиқланиб жавоб берди.

— Бойларга, мулла эшонларга тегмасангизчи, домлажон. Замон, амал аларники бўлгач, не ҳожати бор аларни мазахлайсиз.

— Яна қайси гўрдаги гапларни топиб келдингиз, Гулим, — шоир аёлига яқинлашди.

Аёли нари кетади.

— Кимни ноҳақ мазахлабман? Нима дебман?

— Абдурасул бойни! Ахир у қайнотангизнинг жўрасику! Тағин нима дебман дейсиз —а. Ҳамманинг ёнида мана бу битик:

Юртимизнинг бойи Абдурасул бой,

Шунча пули билан биринчи гадой.

Кийган пойафзали ўзига хамсола,

Бир пойафзал билан оқарди муйи сара.

Тортган нонлари тунукадай темир.

Муллалар оғзингга солиб курсиллатиб кемир,

Оскан гўштлири курак билан мўйин,

Муллалар оғзингга солиб бир соат кемир.

— Эҳ, ҳа, — шоир истехзоли кулди. Зиқна бой қарамларини, хизматкорларини эзиб, мойини ичаяпти, қонини сўраяпти, — шоир овозини кўтарди. — Яхши, ана у... фиску — фасодлари ҳақида лом — мим демаганима қувонсин. Кўнглим сезувди, ювиндихўрлари йўлимни тўсиб. кўярда — қуймай Абдурасул бойнинг маъракасига олиб боришувди. Оқибат...

— Домлажон, дастурхонга тортган нонлари каттиқ, гўшти суяк эрса емай кўяқолинг эрди. Аёли ҳамон жиғибийрон. Улар майли, ер ютгур, қозининг иккинчи мегажинининг сўзи танамдан ўтиб кетди. Нима дейди денг, «подани шундай тирроқилар булғармиш». Кўпчиликнинг ичйда ер ёрилмади, кириб кетсам.

— Садкаи кўз ёши. — Шоир аёлининг елкасидан тутди. — Жўясиз қарғиш эгасини топади. Ит қувар, қарвон ўтар.

Бас бу равшандурки, ҳар нодон олдида,

Фарқ этарда ким эрур инсону ҳайвон келди сўз.

Сўз дема барқи жаҳонсўздир, бул андин бохабар,

Боиси суду зиён, ҳам куфруимон келди сўз.

Юсуфий, сўз ҳадрини ким билди, топди иқтидор.

Шарбати юхйил изоми жонон келди сўз.

Шоирнинг овозидан уйғониб, йиғлай бошлаган боласи бешигини Турсунжон тебратаркан, ўз узрини тўкиб солди:

— Домлажон, сўзларингиз биз учун кимёи асл. Зеро, биз аёллар заифлигимизга борамиз, сизлардан даво истаймиз. Айтингчи, инсон киёфасидаги уша ғийбатчи, сатанг мегажинлар қакрига қачон йўлиқади —а?

Гулиси кўз ёшларини артаётганини сезган Мамаюсуф унинг ёнига ўтириб бешик пардасини очди,

— Ойиси, қўйинг кўз ёшини. Қаранг, сўзимизни ўғлонимиз тинглаб, уйғок ётибдур. Аллоҳга беадад шукрлар бўлсинки, ёлғиз эрмасмиз. Жакл чиққанда калима келтириб, Тангрини ёд этинг, бариси ўтиб кетади. Ҳазрат Навоийни унутдингизму.

Заҳар сочмоқ эрур касби илоннинг...

— Уқдим, узр домлажон, ул сабил қолгурлар илон — ситамгар... Турсунжон ўрнидан туриб кўчага йўл олди.

— Гулим, сиздан яна миннатдорман. Анчадан бери қоғозга ниманидир ёзиб ўтирган шоир ёрига яқинлашиб уни оағрига олди. — Сиз илқом паримсизки, яхши бир ғазалга мавзу бердингиз. Эшитинг :

Тавоналиғ санга, шоиста, бизлар нотавондурмиз,

Ки фиску журми исён заҳматида бағри ҳондурмиз.

Залолат кўчасида биз ёмонлардан ёмонлардурмиз.

Умид шул: уммати паиғамбари охир замондурмиз !

— Офарин, домла. Умрингиз узун бўлғай. — Иншоллоҳ.

ЮСУФ САРЁМИЙ ВА УНИНГ ИЗДОШЛАРИ

Халқимизда «Эллик йилда эл бошқа, юз йилда юрт» деган нақл юради. Не — не хонлар, даври давронлар, катта —кичик кўзғолонлар, мудҳиш урушлар ўтди. Тарих силсиласини ёзиб йиллар, асрлар ўтди.

Биз яшаб турган дунёни эмас, шу дунёнинг ичидаги қадим юрт аталмиш Исфажобда яшаб, ижод қилиб ўтган аллома шоир Юсуф Сарёмий давридан го бугунги кунгача бўлган вақт оралиғининг ўзи назаримда узоқроқ тарихни эслатади.

Ҳар бир асрда ўзининг улуғ инсонлари бўлар экан. Аҳмад Яссавий, Беруний, Имом Бухорий, Нақшбандий, Фаробий, Аҳмад Фарғоний, Алишер Навоий, Машраб, Юсуф Сарёмий, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Миртемир . . .

Кўҳна Сайрамда туғилиб вояга етган шеърият мулкининг султонлари Аҳмад Яссавий, Юсуф Сарёмий ҳаёти ва ижоди мустабид тузум даврида кам ўрганилди.

Бугунги кунда дунё тан олган Яссавий улуғланмоқда, қадрланмоқда. Бундан юз олтмиш беш йил аввал дунёга келган Юсуф Сарёмийнинг қозоқнинг машҳур оқини Абай билан замондош, у билан тенгқур бўлган. Ҳар иккиси ҳам ўз замонасининг моҳир куйчиси эди,

Юсуф Сарёмийнинг юртига, халқига бўлган меҳр — муҳаббати ғоят чексиз эканлигини унинг шеърларидан ўқиб билса бўлади. У севги, муҳаббатни ҳам ёниб куйлаган.

Бизга маълум бўлган «Шаҳри Сарём эмасму» шеърини айнан ўша киши ёзган дейишади кўп изланишлар қилган олимлар.

Мана Юсуф Сарёмий бобомизнинг бу дунёдан ўтганига ҳам сал кам бир аср бўлди. Унинг келажак авлодга ёзиб қолдирган шеърлари талайгина. Юсуф Сарёмий ҳамма қатори оддийгина ҳаёт кечирган тарихий шахс. Лекин унинг машҳурлик даражасига эришганлигининг бирдан бир омили у ноёб истеъдод эгаси бўлганлиги. У ўзининг умрбоқийлигини ўзи ҳаёт пайтида айтган сўзларини тарих зарварақларига муҳрлаб кета олганида деб биламан.

ЭЛ ФАХРИСИЗ

Дилларимиз ёритгайдур мозийдан зиё,

Бобо кўнгил мулкингиздур кўзга тўтиё.

Буюк адиблар сафида маъриф ўзингиз,

Рухингиз шод бўлсин дебон тиловатда биз.

Элитса ҳам орадаги йиллар йирокқа,

Талпинамиз парвонадек порлоқ чирокқа.

Мудом шеъриятнинг буюк осмонидасиз,

Рухингиз шод бўлсин дебон тиловатда биз.

Деборликда ўтган оқшом ҳамда саҳарлар,

Маҳсулидур бизга мерос шоҳи асарлар.

Ортмоқдадур олам аро зўр шуҳратингиз,

Рухингиз шод бўлсин дебон тиловатда биз.

Эл фаҳрисиз юртдошларнинг қалбида ғурур,

Қайнабон ҳам тошмоқдадур беқиёс сурур.

Эгам жаннатлардан ато этсин жойингиз,

Рухингиз шод бўлсин дебон тиловатда биз.

Собир Шомурод.

ШОИР ТЎЙИ ЎТАЁТИР ЮРТИ САЙРАМДА

Ўша замин, ўша осмон, ўша нур, офтоб,

Маскан гулгун, осмон сокин, қуёш нурафшон.

Гуллаб яшнар Турон бу юрт, қадим исфижоб,

Асрлардан ўтиб омон топиб шараф шон.

Боболардан мерос қолган она Сайрагим,

Тупроғи зар, тўтиёдир азиз, муқаддас.

Қутлуғ кунда халқим билан келар яйрагим,

Чунки юртим жамолига ортган зўр ҳавас.

Юрт фарзанди Юсуф Сарём шоири замон,

Ардоқлидир эъзоз топар шоир бугун ҳам.

Ижод аҳли суҳбат қуриб борар у томон,
 Пешвоз чиқиб келар шоир айлаб эҳтиром:
 — Аҳли Сайрам, юртдошларим сизга тасанно,
 Унутмабсиз шоирингиз Юсуф Сарёмни.
 Элу юртни куйлай беринг айтиб салламно,
 Қарши олинг худди пгундай қутлуғ айёмни.
 Фони дунё сизсиз яшар сал кам бир аср,
 Тўлғонади кўҳна Сайрам излаб шоирин.
 Сиздан бизга шеърлар қолди улар беназир,
 Юсуф бобо шу даъват —чун сизга офарин.
 Бу дунёда шу заминда етмиш икки йил,
 Яшадингиз чаман боғда тебратиб қалам.
 Уч ўғлингиз оналари ёр, — ё, моҳидил,
 Сиз туфайли топиб бахтин бўлди мукаррам.
 Авлодингиз бор дунёда яшар шу кунда,
 Сайрам, Тошкент, Оққўрғон, Олимкентларда.
 Юртим бу, — дер, чеварангиз шоир Абдулла,
 Она Сайрам ул наздида янграр шеърларда.
 Ижод аҳли кўпдир бунда, она халқим —ла,
 Юз олтмиш беш ёшингизга деймиз марҳабо.
 Қутлуғ кунда оташ бир чўғ ёнар қалбимда,
 Унинг тафти меҳрингиздир эй, Юсуф бобо!
 Ўша замин, ўша осмон, ўша нур, офғоб,
 Ўша борлиқ мужассамдир менинг теграмда.
 Замонамга шукур дебон айлагум хитоб,

Шоир тўйи ўтаётир юрти Сайрамда !

Ўрмон Собир

ЮСУФ САРЁМИЙ ВА ТАСАВВУФ ТАРИҚАТИ

Мираҳмад Мирхолдоров.

«Жанубий Қозоғистон»

газетаси 2005 йил 11 ноябр №

90 — сонидан

ЮСУФ САРЁМИЙ ВА ТАСАВВУФ ТАРИҚАТИ

Мираҳмад Мирхолдоров.
«Жанубий Қозоғистон»
газетаси 2005 йил 11 ноябр №
90 — сонидан

Фикр боғида гули рашки
гулистон келди сўз,
Равнақфзойи риёзи
гулшани жой келди сўз.

ХХ—
Х Х

асрдаги ўзбек адабиётининг
йирик намоёнчаси, шоир ва
маърифатпарвар, сўфийлик
ҳаракатининг кенжа вакили
Юсуф Сарёмийнинг кўпгина
шеърла — рида устози Аҳмад
Яссавий син — ғари Қуръони
Карим, Хадиси шариф
кўрсатмалари — талаблари талқин қилинади. Аллоҳ
Таолонинг яккаю ягоналигини, унинг бандаларига
меҳрибон — лигини ўз ижодида кўп бор таъкидлаган
шоир шундай ёзади:

Раҳм қил, ҳастаи зорман, ё раб
Нотавону фигурман ё раб.
Ўтди умри азиз, беҳосил,
Юсуфи шармисорман ё раб.

Шоир яна бир шеърда Оллоҳ Таолога ёлворишни,
таваккал қилишни уқтиради:

Бандаи бечорамиз, не қилса не чорамиз,
Ҳар на Худо хоҳласа, хоҳишига борамиз.

Сўфийлик ҳамма вақт нафс билан қарама — қарши
юради, ўз нафсига қул бўлган инсон комилликка
эриша олмаслигини Хожа Аҳмад Яссавий кўп
таъкидлаган бўлса, Юсуф Сарёмий ҳам нафс
балосининг инсон учун зарарлигини уқтиради.

«Тасаввуф нима ? » деган саволга кўплар
қуйидагича жавоб берадилар. Тасаввуф олий илм,
Қуръон аҳлоқи, Расулуллоҳ (с. а.в.)нинг ҳаёт тарзи,
шариатнинг нозик одобидир. Тасаввуф худбинлик
эмас, инсониятга ғамхўрлик, раҳматлик, муҳаббат ва
хизматдир. Сўзамоллик эмас, самимият ва ҳикматдир.
Кўнгила поклиги, маърифат юксаклиги ва амали
солиҳдир. Тасаввуф — разил эмас, гўзал ҳолдир, тошга
гул, заҳарга асал, кўзларга нур, кўнгилларга сурурдир.

Равнақафзойи риёзи гулшани жой келди сўз.

XIX-XX асрдаги ўзбек адабиётининг йирик намоёндаси, шоир ва маърифатпарвар, сўфийлик ҳаракатининг кенжа вакили Юсуф Сарёмийнинг кўпгина шеърларида устози Аҳмад Яссавий сингари Қуръони Карим, Хадиси шариф кўрсатмалари — талаблари талқин қилинади. Аллоҳ Таолонинг яккаю ягоналигини, унинг бандаларига меҳрибонлигини ўз ижодида кўп бор таъкидлаган шоир шундай ёзади:

Раҳм қил, ҳастаи зорман, ё раб

Нотавону фигорман ё раб.

Ўтди умри азиз, беҳосил,

Юсуфи шармисорман ё раб.

Шоир яна бир шеърда Оллоҳ Таолога ёлворишни, таваккал қилишни уқтиради:

Бандаи бечорамиз, не ҳилса не чорамиз,

Ҳар на Худо хоҳласа, хоҳишига борамиз.

Сўфийлик ҳамма вақт нафс билан қарама — қарши юради, ўз нафсига қул бўлган инсон комилликка эриша олмаслигини Хожа Аҳмад Яссавий кўп таъкидлаган бўлса, Юсуф Сарёмий қам нафс оалосининг инсон учун зарарлигини уқтиради.

«Тасаввуф нима ? » деган саволга кўплар қуйидагича жавоб берадилар. Тасаввуф олий илм, Қуръон ахлоқи, Расулуллоҳ (с. а.в.)нинг ҳаёт тарзи, шариатнинг нозик одобидир. Тасаввуф худбинлик эмас, инсониятга ғамхўрлик, раҳматлик, муҳаббат ва хизматдир. Сўзамоллик эмас, самимият ва ҳикматдир. Кўнгил поклиги, маърифат юксаклиги ва амали солиҳдир.

Юсуф Сарёмий анчагина шеърларида сарвари олам — Муҳаммади Мустафо (с.а.в.)ни севиб ёд этади, Оллоҳнинг ҳабибига ёлборади, муқаддас юртларга бориб, пайғамбаримиз равзаи покини, зиёратини орзу этади, муҳим фарз амалларидан бирини адо этишни ният қилади.

Эй вужудинг гавҳари баҳри ҳадим, ё Мустафо,

Манбаъи жуду ато, кони карам, ё Мустафо.

Нури хуршиди азал воло ҳимам, ё Мустафо,

Ҳақ Таолоға ҳабиби муҳтарам, ё Мустафо.

Шоир ўз юртдоши шайхул машойих Хожа Адмад Яссавийни ўзига пир билиб, унинг Пайғамбар (с.а.в.) авлоди экалилигини, Ҳазрат Салмони Норси пайғамбар тудфасини унга берганлигини таъкидлао, машойихлар мартабаси, авлиёлар тожи — Султон Орифин даргоҳига пешонасини суриб, илтижолар қилганлигини бадий ифодалайди. Улуғ устоз марифатига қуллук қилади.

Эй, нури чашми дийдаи анвори, Мустафо,

Фарзанди поки сийнаи дилдори Муртазо.

Муждаросининг ҳазратӣ Салмони Парсо,

Жамъи машойих афсари, эй тожи авлиё,

Келдим ғубори даргоҳинга сурғали жабин,

Эй маҳзани каромату султонул — орифин.

Пайғамбаримиз(с.а.в.)нинг «бировнинг сенга қилган ёмонлигини ўзинг қилган яхшилигингни унутмагунча комил мусулмон бўла олмайсан» деган сўзлари бор. Шу фикр шоир ғазалида ҳам ўрин олган:

Ким бунда айласа жабру жафо унут,

Сен ҳам кишига ҳилсанг меҳр ила вафо унут.

Юртдоши шайхул машойихнинг маърифат уммонидан баҳра олган Юсуф Сарёмий умрининг охиригача улуғ устозига содиқ қолади.

Шоир 'жамиятдаги " динсизликдан, маърифатсизликдан афсусланади, қиёмат қойим бўлиб, «ғарбдан офтоб» чиқиб қоладими деб вақимага тушади, гуноҳга ботган умматларга Пайғамбар (с.а.в.)дан шафоат тилайди.

Шоир ўз шеърларида нафс домига илинганларни Фиръавн ва Хомонларга ўхшатади. Мол дунё тўплаш мақсадида, катто одамларга азоб берганларнинг кўпчилиги қора ер остида ётганлигини таъкидлади. Ана шундай нафсга қул бўлганлар аҳволидан афсусланиб тангрига ёлборади.

*Ҳаводин худномалиғ девини бўйнимга миндурдим.
Худоё, тавба қилдим, юз йўли тавбамни синдирдум,
Тазарруғ гарганини даргоҳингга боз миндирдум.*

Юсуф Сарёмийнинг табирича, тасаввуф нафс тарбияси илми бўлиб, Оллоҳни билиш ва таниш, унинг розилигига мувофиқ ҳолисона бандалик қилиш илмудир. Шу боис нафсни ислоҳ этиш, поклашнинг ягона чораси Ислом дини амалларига тўлиқ риоя қилиш эканлигини яхши билган шоир шундай ёзади: *Тавонолиғ санга, шоиста, бизлар нотавондурмиз, Ки фисқи журм исён заҳматидин бағри қондурмиз, Залолат кўчасида биз ямонлардин ямондурмиз, Умид ул, уммати пайғамбари охир замондурмиз.*

Юсуф Сарёмий ижодида ҳам ишқ мавзуси етакчи ўринни эгаллайди. Устозлари каби Тангрига бўлган олий ишқни тараннум этади. *Аршу курси бирла бор ўғлон жамъи мумкинот, Бир тарашшух абри раҳматдин келиб осори ишқ. Эй, баҳақи ҳурмати иззу жалоли ишқи пок, Лутф этиб, ё раб, мани — Юсуфни қил ҳушёри ишқ.*

Шоир пок ишқ Тангрига бўлган олий ишқ туфайли олам мунаввар, бандаси икки олам раҳматига муяссар эканлигини таъкидлайди. Инсоннинг камоли, улуғ мақсади шу ишқ туфайлидир дейди.

Шоир тасаввуф пирларини меҳру — муҳаббат билан тилга олади. Пайғамбаримиз (с.а.в.)ни хайрул — башар

Сурагда : Ю.Сарёмийнинг 165 йиллиги юбилейида иштирок этган аллома шоирнинг оққўрғонлик авлодларидан бир гуруҳи.

80 73 03

Юсуф Сарёмий яхши билар эдики, сўфийлар оз нарса билан қаноат қилиши шарт. қўлидан иш келадиган қар бир сўфий фойдали меқнат билан

шуғулланган, фақат ўз меқнати билан топилган нон қалол ҳисобланган. Устоз шайхлардан Зуннун Мисрий — кимёгар, Муқаммад Саккокий — пичокни, Абусаид Харроз — этикдўз, Хожа Баҳоуддин — кимхобга нақш босувчи, юртдоши Хожа Аҳмад Яссавий_ёғочдан қошиқ, чўмич йўнган. Устозлари изини табаррук қилган Юсуф Сарёмий косибчилик қилган, ҳожатмандларга муқр тайёрлаб берган, китоблар кўчириб хаттотлик билан шуғулланган.

Шоир қийинчилик дамларда «керак сабр айламак* гар етса даврон ақлидин кулфат» дея сабр қилишга чорлаш билан «ҳар лаҳза қоқғил маърифат бобин» деб илм ўрганишга, ибодат қилишга маслаҳат беради. Оллоҳ Таоло тенгарувчи Ҳақдир дейди. Шу боис «зану фарзанд молу жоҳ (мансаб) учун ҳануз ема қайғу», «ўл мусулмон, тавба қил» деб комил мусулмонликка даъват этади. "Шоир Юсуф Сарёмий ижодидаги сўфийлик тариқати йўналишлари ҳам ўрганилмаган. Ўйлаймизки, шоир ижодидаги бу қирраларни ўрганиш. «ўзбек шеъриятига буюк ҳисса қўшган Юсуф Сарёмийнинг» (Мақсуд Шайхзода) бор салобатини кўпчиликка маълум қилган бўларди.

Мираҳмад Мирхолдор ўғли, «Сайрам» музейи мудири, профессор.

АДОЛАТ ВА МУҲАББАТ КУЙЧИСИ

«Сайрам садоси»

газетаси 2005 йил № 34

сони

Юсуф Сарёмийнинг 165

Йиллигига

АДОЛАТ ВА МУҲАББАТ КУЙЧИСИ

«Сайрам сағоси»
газета—си 2005 йил № 34
сони

Юсуф Сарёмийнинг 165
йиллигига

Юсуф Сарёмий. Бу муборак ва азиз номни ҳар гал эшитганимда у диққатимни ўзига тортади. Уша инсонга бўлган ҳавасим ва қизиқишим шоирга ва унинг шеъриятига бўлган меҳримни ҳам юрагимдан ёғдиради.

Юсуф Сарёмий қайси замонда яшаган? Унинг болалиги ва йигитлик чоғлари XIX аср охирларига тўғри келади. Шоир ўзи яшаган даврнинг золимлигидан, ҳақиқатнинг қарор топмаслигидан, адолатнинг йўқлигидан, нодонларнинг залолат ботқоғига ботиб қолганлигидан ўртаниб ёзади.

Қайси ғазалини ўқиманг унда ҳаёт ташвишлари акс этганлигини яққол сезасиз:

*Ким бунда сенга айласа жабру жафо унут,
Сен ҳам кишига меҳр ила қилсанг вафо унут.
Қолгай бариси ҳар на йиғибсан жафо чекиб,
Бу бевафода ҳар на эрур бевафо унут.*

Юсуф Сарёмийнинг ғазал, мухаммас, рубоийларни моҳирона ёзишларига сабаб, у Навоий, Низомий Ганжавий, Жомий, Атоий, Аҳмад Яссавий, Машраб каби буюк шоирларни кўп мутолаа қилганлигидадир. У замондошлари Муқимий, Фурқат, Завқий, Хилватий ижодларидан ҳам кўп баҳраманд бўлган. Айниқса, Муқимий ва Хилватийлар билан шеърхонликларда тез—тез учрашиб туришлари унинг ижодига баракали таъсир кўрсатди.

Юсуф Сарёмийни йўқлаб келган шоир Мавлоно Муқимийнинг Сайрамга ташрифидан қувонган Юсуф Сарёмий ўртадаги дўстликни янада мустаҳкамлади.

Бу ҳақида шоир ижоди ва ҳаётини ўрганган Тавалло (Тўлаган Хўжамисров), Камий, шоир Собир Абдулла, Мақсуд Шайхзода, олимлар Бўрибой Аҳмедов, Мираҳмад Мирхолдоровлар рўй—рост айтиб ўтишади ўз асарларида.

Юсуф Сарёмий. Бу муборак ва азиз номни ҳар гал эшитганимда у диққатимни ўзига тартади. Ўша инсонга бўлган ҳавасим ва қизиқишим шоирга ва унинг шеъриятига булган меҳримни ҳам юрагимдан ёғдиради.

Юсуф Сарёмий қайси замонда яшаган ? Унинг болалиги ва йигитлик чоғлари XIX аср охирларига тўғри келади. Шоир ўзи яшаган даврнинг золимлигидан, ҳақиқатнинг қарор топмаслигидан, адолатнинг йўқлигидан, нодонларнинг залолат ботқоғига ботиб қолганлигидан ўртаниб ёзади.

Қайси ғазалини ўқиманг унда ҳаёт ташвишлари акс этганлигини яққол сезасиз:

Ким бунда сенга айласа жабру жафо унут,

Сен ҳам кишига меҳр ила ҳилсанг вафо унут.

Қолгай бариси ҳар на йиғибсан жафо чекиб,

Бу бевафода ҳар на эрур бевафо унут.

Юсуф Сарёмийнинг ғазал, мухаммас, рубоийларни моҳирона ёзишларига сабаб, у Навоий, Низомий Ганжавий, Жомий, Атоий, Аҳмад Яссавий, Машраб каби буюк шоирларни кўп мўғолаа қилганлигидадир. У замондошлари Муқимий, Фурқат, Завқий, Хилватий ижодларидан ҳам кўп баҳраманд бўлган. Айниқса, Муқимий ва Хилватийлар билан шеърхонликларда тез —тез учрашиб туришлари унинг ижодига баракали таъсир кўрсатди.

Юсуф Сарёмийни йўқлаб келган шоир Мавлоно Муқимийнинг Сайрамга ташрифидан қувонган Юсуф Сарёмий ўртадаги дўстликни янада мустаҳкамлади.

Бу ҳақида шоир ижоди ва ҳаётини ўрганган Тавалло (Тўлаган Хўжамиёров), Камии, шоир Собир Абдулла, Мақсуд Шайхзода, олимлар Бўрибой Аҳмедов, Мираҳмад Мирхолдоровлар рўй — рост айтиб утишади ўз асарларида.

Юсуф Сарёмий арао тилини, форс-тожик тилини мукамал билганлиги боис шеърларида шу тилларда жаранглайдиган сўзларни моҳирона қўллайди :

Ўлтирибсан бир йўли боцмай мани мастона кўз,

Доғман ширин лабингдин бир эшитмай талх сўз.

Рўзғорим тейрагил эй юз чироғи анжуман,

Равшан эт кулбамни эй рухсор шами дилафрўз.

Шоир муҳаббат куйчиси ҳамдир. Севги, вафодан ёниб куйлаганлигини ушбу шеъридан ҳам билса бўлади. Бу ғазал кўпгина хофизлар томонидан «Қўқон ушшоғи» номи билан қўшиқ бўлиб, қозирги кунларда қам куйланиб келинмоқда :

Қора кўзингни асири мудом сурмаи ноз,

Замона кўрмади бир сени каби бути танноз.

Чаманда сарв каддингни латиф эмас шамшод,

Юзинг гули каби ризвон гули эмас мумтоз.

Қани билса ҳолимни бир мард ишқ,

Кўп чекибдурман азоб дард ишқ.

Ким ўқиса ишқдин бир ҳарф агар,

Дийдаи жонга тилар ул гард ишқ.

Юсуф Сарёмий жуда ҳам ҳозиржавоб шоир бўлган. Замондош ҳамқишлоқлари орасида иззат — обрўли, маҳобатли шахс бўлганлигидан уни ҳамма севар эди.

Яқинда шоирнинг ўғиллари Маъди Махсум ва Мадазим махсум умргузаронлик қилган Оққўрғон томонларда бўлиб, чеваралари билан учрашган эдик. Шоирнинг чевараси Абдулла Маъдиевдаги ҳозиржавоблик, ташқи қиёфа, сўзлашишдаги ўта босиқлик айнан бобокалонидан ўтганлигига ишонч ҳосил қилдим ўшанда.

Шунингдек, Сайрам қишлоғида, аниқроғи Иброҳим ота мавзесида зиёли бир ўқитувчи бўлар эди. Исм — шарифи Усмонхўжа Ҳасанов деган. Ўша инсоннинг ҳозиржавоблигини ўз қулоқларим билан эшитганман. Турбатлик устозим, шоир Баҳодир Собитнинг ҳам нафасида шундай чақин бор.

Бундай ноёб қобилият эгалари ҳар нечукда бўлавермайди!!! Ушбу уч ундовли фикримнинг тўлиқроқ ифодасини яқинда шеър орқали тараннум этиш ниятларим бор.

Ҳозир эса, машҳур, классик шоир Юсуф Сарёмининг 165 йиллиги муносабати билан ёзган шеъримни сиз, азиз, шеърият ихлосмандларига тақдим этаман.

ҚУТЛУҒ ТҶЙ

Кўхна, қадим Исфижоб,

алломалар юртидир,

Бундадир пир, сонсиз боб —

барчамиздан улуғдир.

Аҳли расо доноларни

Тангри таоло яратган,

Ва уларга аллаларни

момоларим бор айтган.

Шу заминда цўнғироқдек

жаранглаган бир овоз,

Ўша овоз соҳибидир

шеъриятда у мумтоз.

Юсуф Сарём бобокалон,

юз олтмиш беш ёшдалар,

Шоиримнинг қутлуғ тўйи

Сайрамимдан бошланар.

Сизга меҳри чандон

ортган шоир аҳли бундадир,

Лутфу карам, ҳар сўзингиз

ҳар дилда, ҳар тилдадир.

Куйланар куй, шеъру—ғазал,

кўшиқларда яшайсиз,

Чунки бобо шогирдларни

бир чаманга бошлайсиз.

Шоир умри у боқийдир

тирикликда, ўлганда.

Эъозланар, ҳадр топар

дунёда не бўлганда.

Юсуф Сарём ҳа, чинданда

юз олтмиш беш ёшдалар,

Шоиримнинг қутлуғ тўйи

Сайраимдан бошланар.

Ўрмон Собир.

ТУРФА ТОПИЛДИҚ

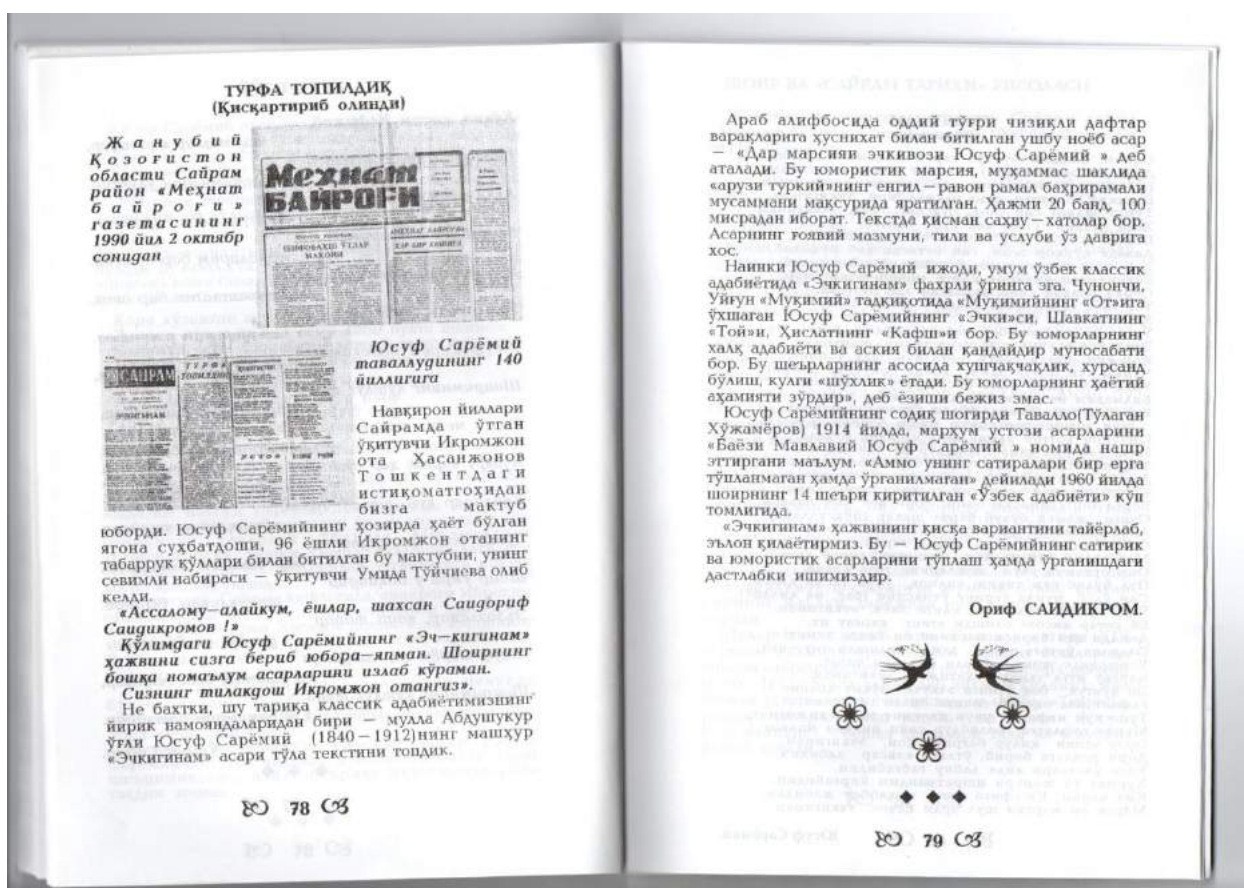
(Қисқартириб олинди)

Ж а н у б и й Қозоғистон области Сайрам район «Меҳнат байроғи»
газетасининг 1990 йил 2 октябр сонидан

Юсуф Сарёмий

таваллудининг 140

йиллигига

Навқирон йиллари Сайрамда ўтган ўқитувчи Икромжон ота Ҳасанжонов Тошкентдаги истиқоматгоҳидан бизга мактуб юборди. Юсуф Сарёмийнинг ҳозирда ҳаёт бўлган ягона суҳбатдоши, 96 ёшли Икромжон отанинг табаррук қўллари билан битилган бу мактубни, унинг севимли набираси — ўқитувчи Умида Тўйчиева олиб келди.

«Ассалому—алайкум, ёшлар, шахсан Саидориф Саидикромов !»

Қўлимдаги Юсуф Сарёмийнинг «Эчкигинам» ҳажвини сизга бериб юбора— япман. Шоирнинг бошқа номаълум асарларини излаб кўраман.

Сизнинг тилакдош Икромжон отангиз».

Не бахтки, шу тариқа классик адабиётимизнинг йирик намояндаларидан бири — мулла Абдушукур ўғли Юсуф Сарёмий (1840— 1912)нинг машҳур «Эчкигинам» асари тўла текстини топдик.

Араб алифбосида оддий тўғри чизиқли дафтар зарақларига хусниҳат билан битилган ушбу ноёб асар — «Дар марсияи эчкивози Юсуф Сарёмий » деб аталади. Бу юмористик марсия, мухаммас шаклида арузи туркий»нинг енгил

— равон рамал баҳрирамали мхюаммани маҳсурида яратилган. Ҳажми 20 банд, 100 чисрадан иборат. Текстда қисман сақву — хатолар бор. Асарнинг ғоявий мазмуни, тили ва услуби ўз даврига хос.

Наинки Юсуф Сарёмий ижоди, умум ўзбек классик здабиётида «Эчкигинам» фахрли ўринга эга. Чунончи, Уйғун «Муқимий» тадқиқотида «Муқимийнинг «От»ига ўхшаган Юсуф Сарёмийнинг «Эчки»си, Шавкатнинг Той»и, Ҳислатнинг «Кафш»и бор. Бу юморларнинг ҳа.\қ адабиёти ва аския билан қандайдир муносабати 5ор. Бу шеърларнинг асосида хушчақчақлик, хурсанд бўлиш, кулги «шўхлик» ётади. Бу юморларнинг ҳаётӣ аҳамияти зўрдир», деб ёзиши бежиз эмас.

Юсуф Сарёмийнинг содиқ шогирди Тавалло(Тўлаган Хўжамёров) 1914 йилда, марҳум устози асарларини Баёзи Мавлавий Юсуф Сарёмий » номида нашр эттиргани маълум. «Аммо унинг сатиралари бир ерга тўпланмаган ҳамда ўрганилмаган» дейилади 1960 йилда шоирнинг 14 шеъри киритилган «Ўзбек адабиёти» кўп томлигида.

«Эчкигинам» ҳажвининг қисқа вариантини тайёрлаб, эълон қилаётимиз. Бу — Юсуф Сарёмийнинг сатирик ва юмористик асарларини тўплаш ҳамда ўрганишдаги ластлабки ишимиздир.

Ориф САИДИКРОМ.

ЭЧКИГИНАМ

(Марсия)

Оҳким, қилдинг бу тун тарки жаҳон эчкигинам,
Дунёдин оҳиста (ҳам) чекдинг инон, эчкигинам,
Бўлмадим бошинг узра ман, ногирон, эчкигинам,
Бердинг аз кучку қазо илкида жон, эчкигинам,
Туғор эрдинг сан улоқ, бўлсанг омон, эчкигинам,
Жон қайдин сани ман кўп ўкунуб, арзон олиб,
Еталаб қовлуға борғунча неча ерда толиб,
Далада кўрқор эсам, сан кетасан деб йўқолиб,

Ҳар туни боғлор эдим бошинга бошбоғ солиб,
 Ёнгинамдан қилибон санги макон, эчкигинам.
 Серка полвон сани олдингда эди бўзғола,
 Тоғ така санга амак эрди —у олқор хола,
 Ҳамл вожида фалак бас, санга тўнғич бола,
 Утлар эрдинг юрубон сабзау райқон, лола,
 Эрди гул оҳуринга монанд тикон эчкигинам.
 Қор ёғуб бўлди совуқ, анга йўқ эрди тобинг,
 Чунки кўп нозук эдинг, қайда совуқдур бобинг,
 Уйга келтурдим олиб баст кўргу муздиробинг,
 Билмадим не эрди боиски, кўпайди хобинг,
 Яна бир туни совуқ, бўлди бўрон, эчкигинам.
 Ман дедим урди совуқ, мунга беринглар атала,
 Ончунон қотғон эдинг кеча егандек кучала,
 Неча ёлборди қама : дорудур ич ёки яла ?
 Ташладинг онда мушукдин каттароқ қора бола,
 Дамба —дам кучаниб, ранги ёмон, эчкигинам.
 Сўйуб олғинчи терингни сотқоли бозор сари,
 Борса гар солмаски онинг сори қеч ким назари,
 ОХИРИ жамъи бўлуб барча шақар (йўқсуллари),
 Анча қийматий қилибон нарх демиш танга мири,
 Сотмайин келди олиб, курди гарон, эчкигинам.
 Ман дедим қўйғил они пеш уруб супра қилай,
 Они орғомчи учун жунларини тоза қилай,
 Пул бўлиб ёки тикиш қилмоқ учун тасма қилай,

Сан ўлуб, мунда теринг ўтмасини (бас, на қилай?),

Ўлуб эрдинг икки сўм манга зиён, эчкигинам.

Еб кетар нисоға олишди этинг қарғау ит,

Демади қеч бириси нархини он бизга камит!

Олдилар ўртоға, бир дамда қилишди тит — пит,

Устихонида этинг қолмади миқдори чигит,

Қарғау итға эдинг роҳатижон, эчкигинам.

Эй кўнгул, боқ ўзинга эчкуча йўқму қолинг ?

Ғафлат ила оқаруб сочинг билан соқолинг,

Тун —кун нафсинг учун халқинг ила жанжолинг,

Мунча ғафлатға солибдур сани йиққан молинг !

Орзу элини қилур бағрини қон, эчкигинам.

Дори роқатга бориб, ўтласа кавсар лабидин,

Ўпса улоғлари анда лабиу ғабғабидин,

Хурмат ул жонури ишратмандим йирғабидин,

Қил карам, Юсуфиға ишқу муқаббат жабидин,

Марги он марсия шул эрди қачон, эчкигинам.

Юсуф Сарёмий.

ШОИР ВА «САЙРАМ ТАРИХИ» РИСОЛАСИ

Жанубий Қозоғистон области Сайрам район «Меҳнат байроғи» газетасининг
1990 йил 2 октябрь №118— сонидан

Биз 1961 йилнинг август — сентябрь ойларида Ўзбекистон ССЖ Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти томонидан уюштирилган (Сайрам шевасини ўрганишга оид) экспедиция даврида Сайрам «Рисола»сининг

хусусий кишилар қўлида сақланиб келган янги бир қўлёзма нусхасини топган эдик. Бу нусханинг ҳам асосий мазмуни ва тили Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондидаги нусхалардан, айниқса 8197 рақамли нусхадан фарқ қилмайди. Аммо IV қўлёзмада «Рисола» автори ҳақидаги бу таъриф диққатга сазовордир : «Аммо бул фақир Сарёми анча китоб тарихда кўрганини баён қилди ва лекин Сарём вилоятида сонсиз боп бор, дедилар. Аммо бу «Рисола»га амал қилиб ва бул зикр топилгон бузрукларни руҳларидан истионат тиласа ҳар муроди мақсади бўлса ҳосил бўлғай...» .

Яна шу нусхага юқорида зикр қилганимиз бошқа нусхаларда учрамаган, «Таърифи райҳон», «Қор» деб аталган иккита каттагина шеър илова қилинган. Шуниси қизиқки, биз юқорида тавсифлаб ўтган қўлёзмалардан бирида (ин. № 8197) ҳам тўртинчи нусхада бўлгани сингари, автор ҳақидаги «Фақир Сарём» деб бошланган маълумот мавжуддир. «Рисола» автори ҳақидаги бу иккала нусхадаги бир хил маълумот шу кунгача жумбоқ бўлиб келган сирнинг маълум даражада очилишига имконият беради.

Шуларга асосланиб, биз «Рисола» автори XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида яшаган сайрамлик етук шоир ва олим Юсуф Сарёмий (1840— 1912) бўлса керак деб тахмин қиламиз. Яна бунинг устига тўртинчи нусхадаги «Қор», «Таърифи райҳон» шеърларининг услуби ва тили Юсуф Сарёмийнинг бошқа шеърлари тили ва услубига ўхшаб кетади.

Сайрам ҳақидаги мазкур «Рисола»нинг асосий мазмуни «Туркистон вилояти газетаси»нинг 1884 йилдаги сонларида босилган.

Газета саҳифаларида ҳам мақола автори ҳақида маълумот йўқ.

Шунга қарамасдан қўлёзма ўз илмий қиммати ва тарихий ақамиятини йўқотган эмас. Бу «Рисола» шоир Юсуф Сарёмийнинг тарих масалалари билан қам анчагина шуғулланганлигидан далолат беради. Мабодо, Юсуф Сарёмийнинг бирорта дастхати топилса, «Рисола»нинг автори масаласи узил —кесил аниқланган бўлур эди. Бироқ 1962 йилда Сайрамга боришимизда пенсионер, колхозчи Ирисметов Сидиқматдан (Сайрам районидаги Ленин колхозида яшайди) яна бир нодир қўлёзма топган эдик. Бу қўлёзма «Жаъмил ҳикоят» деб аталади. Жами 406 бет. Қўлёзманинг автори бир неча катта — кичик ҳикояларни форс —тожик тилидан ўзбек тилига таржима қилган. Китобнинг охирига «Сарём тарихи» номли асар илова қилинган. Китоб асосан бир автор томонидан, бир хил услубда ва бир хил хат билан ёзилган. Мазкур ҳикоялар Юсуф Сарёмий томонидан таржима этилганига ва Сайрам

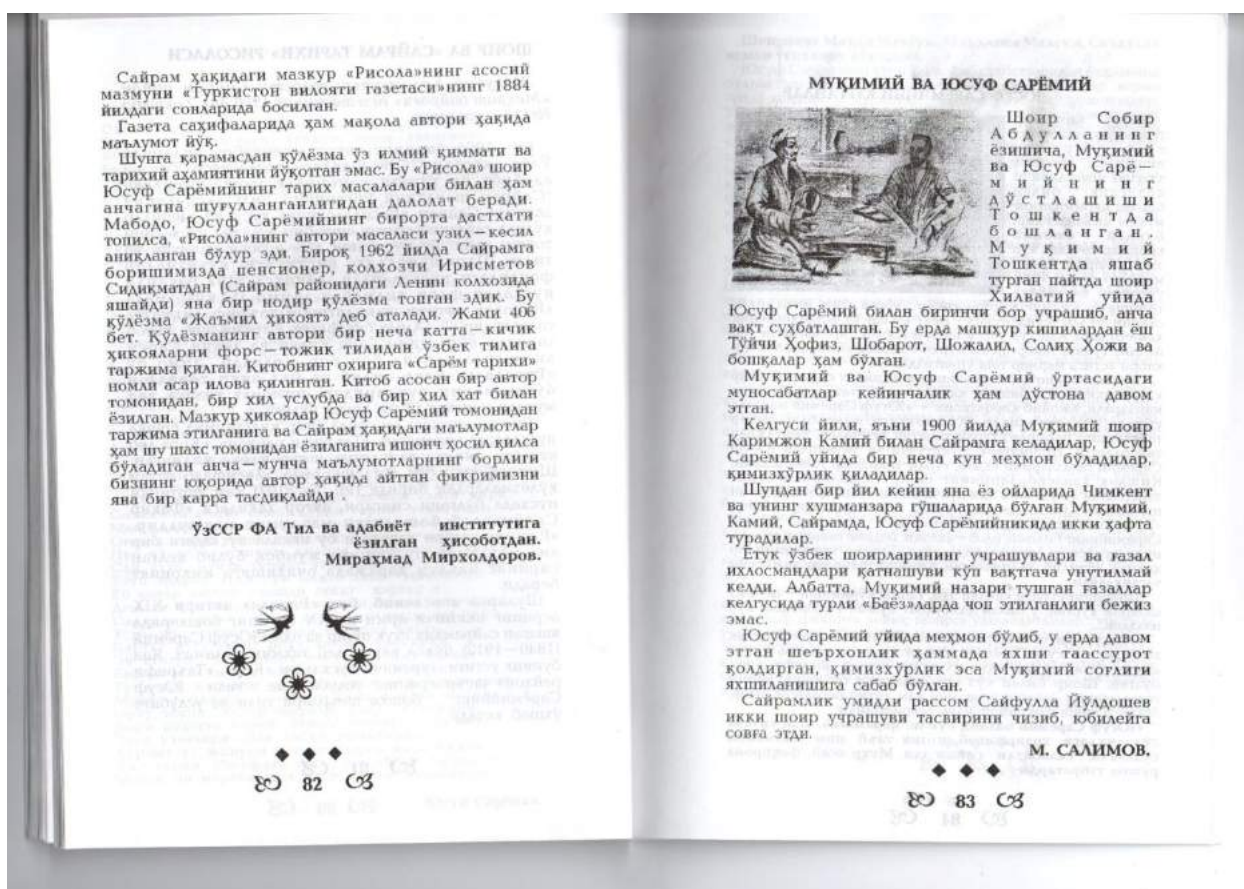
ҳақидаги маълумотлар ҳам шу шахс томонидан ёзилганига ишонч ҳосил қилса бўладиган анча — мунча маълумотларнинг борлиги бизнинг юқорида автор ҳақида айтган фикримизни яна бир қарра тасдиқлайди .

ЎзССР ФА Тил ва адабиёт институтига

ёзилган ҳисоботдан.

Мираҳмад Мирхолдоров.

МУҚИМИЙ ВА ЮСУФ САРЁМИЙ

Шоир Собир Абдулланинг ёзишича, Муқимий ва Юсуф Сарёмий н и н г дўстлашиши Тошкентда бошланган. М у қ и м и й Тошкентда яшаб турган пайтда шоир Хилватий уйида Юсуф Сарёмий билан биринчи бор учрашиб, анча вақт суҳбатлашган. Бу ерда машҳур кишилардан ёш Тўйчи Ҳофиз, Шобарот, Шожалил, Солиҳ Ҳожи ва бошқалар ҳам бўлган.

Муқимий ва Юсуф Сарёмий ўртасидаги муносабатлар кейинчалик ҳам дўстона давом этган.

Келгуси йили, яъни 1900 йилда Муқимий шоир Каримжон Камий билан Сайрамга келадилар, Юсуф Сарёмий уйида бир неча кун меҳмон бўладилар, қимизхўрлик қиладилар.

Шундан бир йил кейин яна ёз ойларида Чимкент ва унинг хушманзара гўшаларида бўлган Муқимий, Камий, Сайрамда, Юсуф Сарёмийникида икки кафта турадилар.

Етук ўзбек шоирларининг учрашувлари ва ғазал ихлосмандлари қатнашуви кўп вақтгача унутилмай келди. Албатта, Муқимий назари тушган ғазаллар келгусида турли «Баёз»ларда чоп этилганлиги бежиз эмас.

Юсуф Сарёмий уйида меҳмон бўлиб, у ерда давом этган шеърхонлик қаммада яхши таассурот қолдирган, қимизхўрлик эса Муқимий соғлиги яхшиланишига сабаб бўлган.

Сайрамлик умидли рассом Сайфулла Йўлдошев икки шоир учрашуви тасвирини чизиб, юбилейга совға этди.

ЮСУФ САРЁМИЙНИ КЎРГАНЛАР

ЮСУФ САРЕМИЙНИ КЎРГАНЛАР

Улуғ кишилар таваллудининг яхлит саналарини нишонлаш, шу азиз зотларнинг хизматларини холислик билан баҳолаш давримизнинг муҳим анъанасидир. Бундай ажойиб кишилар унчалик кўп эмас. Уларни эслаш, меросимизни ўрганиш ва халққа ташвиқот қилиш мурувватдир. Мана бир йилдирки, сайрамликлар шундай эзгу — ният билан ўз ватандошлари, ҳамюртлари, машҳур ўзбек шоири Юсуф Сарёмийнинг 150 йиллик тўйига тайёргарлик кўриб келдилар. Сайрамда шоир қабри устига мармар тош ўрнатилди.

Шу қишлоқнинг ҳурматли кишилари ҳиммат кўрсатиб шоир қабри яқинидаги бинони қайта тиклаб, таъмирлаб, жуда манзарали, ажойиб қироатхона — «Юсуф Сарёмий маҳалла уйи»га айлантирдилар. Қишлоқдаги мактаблар шоир таваллудига бағишлаб турли тематик газеталар, монтажлар тайёрлашди. Шунингдек, ўқитувчи ва ўқувчилар Юсуф Сарёмий газалларини ёдлаб, турли чиқишлар тайёрлашган. Қишлоқ ҳаваскорларининг шоир газаллари асосида тайёрлаган ашулалари ҳам кўпчиликни хушнуд этади, деган ниятдамиз. Қўлимиздаги шоирнинг Тошкентда нашр этилган «Девони»дан олинган 200 га яқин газаллари Юсуф Сарёмийнинг билими, одоб — ахлоқи, бадийи савияси, хуллас, ички дунёсини ёрқин ифодалайди. Бундан ташқари шоир ҳақида айтилиб келинаётган ажойиб фикрлар ҳам бунни тасдиқлайди.

Шоирнинг сурати қандай эди, ташқи кўриниши — чи? Биз шоирни кўрган, у билан ҳамсуҳбат бўлган кишиларни кўп изладик...

Машҳур ўқитувчи Икромжон ота Ҳасанжонов ўспиринлик кезларида Юсуф Сарёмий билан суҳбатлашиш ва унинг айрим газалларини оққа кўчириб бериш шарафига эга бўлган. Шоир билан кўп суҳбатлашган бу киши айрим газалларнинг ёзилиш тарихини ҳам айтиб берган эканлар. Мана, у киши шоирни шундай таърифлайди:

«Юсуф Сарёмий баланд бўйли, қорамағиз, юзи ўртача тўлаликдаги, ҳозиржавоб, нозик таъб, ним жилмайиб сўзловчи, салобатли сиймо эди. Муҳр ясаб, фақирона рўзгор тебатарди...

Улуғ кишилар таваллудининг яхлит саналарини нишонлаш, шу азиз зотларнинг хизматларини холислик билан баҳолаш давримизнинг муҳим

анъанасидир. Бундай ажойиб кишилар унчалик кўп эмас. Уларни эслаш, меросимизни ўрганиш ва халққа ташвиқот қилиш мурувватдир. Мана бир йилдирки, сайрамликлар шундай эзгу — ният билан ўз ватандошлари, ҳамюртлари, машҳур ўзбек шоири Юсуф Сарёмийнинг 150 йиллик тўйига тайёргарлик кўриб келдилар. Сайрамда шоир қабри устига мармар тош ўрнатилди.

Шу кишлоқнинг ҳурматли кишилари ҳиммат кўрсатиб шоир қабри яқинидаги бинони қайта тиклаб, таъмирлаб, жуда манзарали, ажойиб қироатхона — «Юсуф Сарёмий маҳалла уйи»га айлантирдилар. Қишлоқдаги мактаблар шоир таваллудига бағишлаб турли тематик газеталар, монтажтар тайёрлашди. Шунингдек, ўқитувчи ва ўқувчилар Юсуф Сарёмий ғазалларини ёдлаб, турли чиқишлар тайёрлашган. Қишлоқ ҳаваскорларининг шоир ғазаллари асосида тайёрлаган ашулалари ҳам кўпчиликини хушнуд этади, деган ниятдамиз. Қўлимиздаги шоирнинг Тошкентда нашр этилган «Девони»дан олинган 200 га яқин ғазаллари Юсуф Сарёмийнинг билими, одоб — ахлоқи, бадиий савияси, хуллас, ички дунёсини ёрқин ифодалайди. Бундан ташқари шоир ҳақида айтилиб келинаётган ажойиб фикрлар ҳам бугни тасдиқлайди.

Шоирнинг сурати қандай эди, ташқи кўриниши — чи? Биз шоирни кўрган, у билан ҳамсухбат бўлган кишиларни кўп изладик...

Машҳур ўқитувчи Икромжон ота Ҳасанжонов ўспиринлик кезларида Юсуф Сарёмий билан суҳбатлашиш ва унинг айрим ғазалларини оққа кўчириб бериш шарафига эга бўлган. Шоир билан кўп суҳбатлашган бу киши айрим ғазалларнинг ёзилиш тарихини ҳам айтиб берган эканлар. Мана, у киши шоирни шундай таърифлайди:

«Юсуф Сарёмий баланд бўйли, қорамағиз, юзи ўртача тўлаликдаги, ҳозиржавоб, нозик таъб, ним жилмайиб сўзловчи, салобатли сиймо эди. Муҳр ясаб, фақирона рўзгор тебратарди . . .

Шоирнинг Маъди Махсум, Маъдазим Махсум, Саъдулла нсмли ўғиллари бўларди».

Юсуф Сарёмийни кўриб, ажойиб суҳбатларидан баҳраманд бўлган бир мўътабар киши ҳозир ҳаётлар. Бу зот бир асрни ортда қолдирган, ҳурматли Сидиқхон ота Мансурхоновдир. '!'мри устачилик, деҳқончилик билан ўтган, кишлоқ аҳлини, жугда кўп одамларни диёнатга, одобга, ҳақиқатга ўргатиб келаётган Сидиқхон ота ўспиринлик кезида қишлоқнинг етук олими бўлган

отасини кўргани Самарқанд шаҳридан билимли, мулла кишилар келадилар. Шу катта давра суҳбатларида қатнашиб, хизмат қилиб юрган Сидиқхон ота Юсуф Сарёмий билан учрашган эканлар. Шоир суҳбатларида, ғазалхонликларида қатнашганини яхши эслайди ва шундай таърифлайдилар:

«Маюсуф домла (халқ шоирни шундай атарди) новча, озғинроқ, яғринли, чиройли, ихчам соқолли, ихчам салла лраб, крющка ёқали кўйлак, камзул кийиб олган эдилар. Шоир уламо, табаррук одам эдилар. У кишини одамлар турли гурунгларга чақириб, шеърхонлик қилишарди. Ҳамма (уҳбатларига муштоқ эдилар. Юсуф Сарёмий заргарлик ҳам қилар, хожатмандларга муҳр ншлаб берардилар».

Сидиқхон ота ўз суҳбатида шоирнинг таъмагир, саводсиз бой ва чала муллаларни мазах қилган анчагина ҳажвияларини айтиб берди.

Аср ёшли бобо билан суҳбатимизни даврадагилар эшитиб хушнуд бўлишди. Оддий суҳбатда чарчаб қоладиган бобо маърифатпарвар шоир ҳақида ихлос билан, жуда яхши сўзлар айтиб бердилар. Воқеаларни эслаб, байт — ғазалларни ёддан айтиб бергани учун унга ташаккур билдирдик.

Шунингдек суҳбатдошимиз сайрамлик машҳур шоирни эслаб, ёд этаётган, ғазалларини эълон қилаётган, унинг арвоҳини шод этаётган жамоатчилик номига яхши тилаклар билдирдилар.

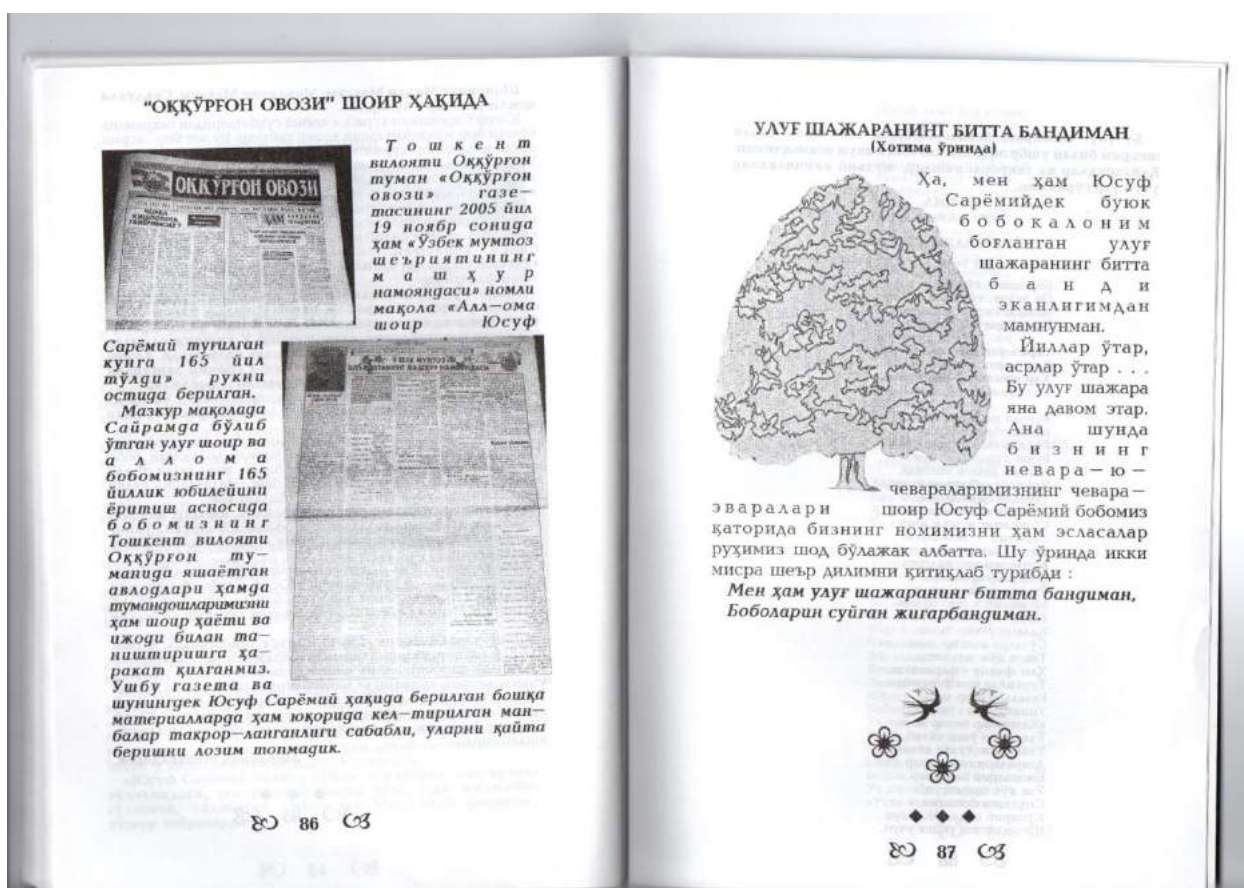
Бундан 20 — 25 йил бурун сайрамлик Усмонхўжа Ҳасанов кўп кишилар билан суҳбатлашган, Юсуф Сарёмий суратини тиклашга ҳаракат қилган эди. Ўша пайтда сураткаш бўлиб шплаган Мирсодиқ ака ишланган суратни кўпайтириб берган эди.

Шоир таваллудининг 150 йиллигига тайёргарлик кўриш пайтида кўпчиликнинг таклифи билан Юсуф Сарёмийни кўрганлар фикрига лойиқ шоирга ўхшайдиганлар суратини умумлаштириб, кўпчиликка манзур сурати тикланди. Бу борада Ўзбекистон рассоми билан ҳам маслаҳатлашилди. Шундай қилиб, мана бугун муштарийларга тавсия этилаётган Юсуф Сарёмий суратини сайрамлик ёш рассом Сайфулла Йўлдошев ишлаб берди.

Мираҳмад Мирхолдоров.

"ОҚҚЎРҒОН ОВОЗИ" ШОИР ҲАҚИДА

Тошкент вилояти Оққўрғон туман «Оққўрғон овози» газетасининг 2005 йил 19 ноябр сонида ҳам «Ўзбек мумтоз шеърятининг машҳур намояндаси» номли мақола «Аллома шоир Юсуф Сарёмий туғилган кунга 165 йил тўлди» рукни остида берилган. Мазкур мақолада Сайрамда бўлиб ўтган улуғ шоир ва аллома бобомизнинг 165 йиллик юбилейини ёритиш асносида бобомизнинг Тошкент вилояти Оққўрғон туманида яшаётган авлодлари ҳамда тумандошларимизни ҳам шоир ҳаёти ва ижоди билан таништиришга ҳаракат қилганмиз. Ушбу газета ва шунингдек Юсуф Сарёмий ҳақида берилган бошқа материалларда ҳам юқорида келтирилган манбалар такрорланганлиги сабабли, уларни қайта беришни лозим топмадик.

УЛУҒ ШАЖАРАНИНГ БИТТА БАНДИМАН (Хотима ўрнида)

Ҳа, мен ҳам Юсуф Сарёмийдек буюк бобокалоним боғланган улуғ шажаранинг бита банди эканлигимдан мамнунман. Йиллар ўтар, асрлар ўтар... Бу улуғ шажара яна давом этар. Ана шунда бизнинг нева — ю — чевараларимизнинг чевара — эваралари шоир Юсуф Сарёмий бобомиз

каторида бизнинг номимизни ҳам эсласалар рухимиз шод бўлажак албатта.
Шу ўринда икки мисра шеър дилимни қитиқлаб турибди :

Мен ҳам улуғ шажаранинг битта бандиман,

Боболарин суйган жигарбандиман.

Бу улуғ шажарага бағишлаб ёзган «100 йил» номли шеърим билан ушбу
эсдалик китобига якун ясамоқчиман. Қайтариқлар ва такрорланишлар,
жузъий камчиликлар учун узр сўрайман.

100 ЙИЛ ...

(Ўзим ҳақимда эртак)

ЮЗ ЙИЛ ОЛДИН-БОБОМ:

(1840 йилдан бери)

Бор экану йўқ экан,

Оч экану, тўқ экан.

Айтадиган эртакнинг,

Ёлғонлари йўқ экан.

Тарих ўзи юз йилда,

Бир марта қайтар экан.

Ҳар миллатга ҳар тилда,

Ўз сўзин айтар экан.

Бундан юз йил илгари,

Инқилобдан сал нари.

Саккиз юз қирқдан бери,

Буюк Туроннинг ери.

Алғов —далғов замонда,

Чимкент — Сайрам томонда.

Туғилди бир аллома,

Битилуцг ғазалнома.

Шоирнинг исми Юсуф,

Сарёмий — тахаллуси.

Айтиб матлааъ бир жуфт,

Кўпларни мот қилгуси.

Шоирлар орасинда,

Ўткирлик борасинда,

Муқимийга тенг бўлган,

Бағри жуда кенг бўлган.

Қалами ўткир экан,

Сўзлари кескир экан.

Тенги йўқ заковатда,

Ҳам фаҳму — фаросатда.

Туркийда ҳам форсийда,

Ғазаллар ёзар экан.

Унинг тўғри сўзидан,

«Катталар безор экан.

Ўзлигин — ўзин айтиб,

Ўзбекнинг сўзин айтиб,

Давраларни қиздирар,

Ёмонларни бездирар.

Ўзи кўп одамохун,

Соҳилига сиғмаган,

Кўпириб оққан Жайхун.
Шеър айтиш унинг учун,
Йиғиб олиб бор кучин,
Эртак айтгандай экан.
Одамлар кўнглин олиб,
Сумкага муҳрин солиб,
Ишдан қайтгандай экан.
Буюк Навоий сатрин,
Ошириб ашъор қадрин,
Машҳур «Кўқон ушшоғин,
Этган экан адоғин.
Афсус, кўп асарлари
Бизга етиб келмаган.
Балким ўзи атайлаб,
Уни китоб қилмаган.
Ўлмай туриб келажак,
Авлодин ғамин еган.
«Умрим тутаб мен ўтсам,
Менинг ёзган ашъорим,
Тегмасин ҳеч озорим,
Мен билан кўминг» деган.
Ҳаёт шундай фалсафа,
Бир умрга йиғади,
Ер юзига сиғмаса,
Ер тагига сиғади.

ЮЗ ЙИЛДАН КЕЙИН- МЕН:

(1940 йилдан бери)

Тарих ўзи юз йилда,

Бир марта қайтар экан.

Ҳар миллатга ҳар тилда,

Ўз сўзин айтар экан.

Шул алломага авлод,

Ўтган яна кўп аждод.

Лек ичинда сараси,

Сарёмий чевараси.

Вазминлигу — камтарлик,

Кўп фазилат айтарлик,

Улуғ бободан мерос,

Чеварага ўтиб мос.

Абдулла шоирга мос,

Буюк аждодига хос.

Зикрулло бобо ўғли,

Юраги ўтли —чўғли.

Бободай оғир — вазмин,

Ул чун муқаддас замин.

Тўкилган киндик қони,

Олимкент, Оққўрғони.

Икки ўғил, икки қиз,

Бешта невараси бор.
 Уч китоби уч ўғил —
 «Учта чевараси бор».
 Бугун олтмиш ёшида,
 Улуғ ишлар бошида.
 Ўйнаб — кулиб юрибди,
 Йигитлардай турибди.
 Қирқ йилдан ортиқ ишлаб,
 Ҳалол еб, ҳалол тишлаб,
 Бировдан кам бўлмади,
 Ярим йўлда толмади.
 Ватан юки елкада,
 Ярим йўлда қолмади.
 Қолган умрига Худо,
 Узи барака берсин.
 Ҳар ким насибасини ,
 Ўзи еб, ўзи терсин.

ЮЗ ЙИЛДАН КЕЙИН-ЧЕВАРАМ:

(2040 йилдан нари)

Тарих ўзи юз йилда,
 Бир марта қайтар экан.
 Ҳар миллатга ҳар тилда,
 Уз сўзин айтар экан.
 Орадан юз йил ўтиб,

Дунёга келибсан сен.
Ашъорларимни ўқиб,
Кўтариб юрибсан сен,
Давраларда шеър ўқиб,
Кўтардинг — ку хушимни.
Сен бугун қилаяпсан,
Менинг қилган ишимни.
Дунё ўзи шундайин,
Навбат билан ўтаркан.
Бир кун номинг улуғлаб,
Марсиялар битаркан.
Шажарамда шеър ёзса,
Икки минг қирқинчи йил.
Юсуф ва Абдуллалар,
Тирилиб келди деб бил.
Айтар бўлсанг сўзимни,
Жонлантириб ўзимни.
Роҳатин кўриб юргин,
Солиҳ ўғил — қизингни.
Отанг, онанг, Ватанинг,
Сиғинган Каъбанг бўлсин.
Боболар йўлидан юр,
Аллоҳга Тавбанг бўлсин.
17 октябр 2010 йил.

Материалларни тўплаб, нашрга тайёрловчи Абдулла Мадиев

БОБОМ - ФАХРИМ МЕНИНГ

(Юсуф Сарёмий ҳақида билганларим,

тўлдирилиган нашри)

(Оилавий кутубхона)

Муҳаррир : Мукаррам Тожибоева Техник муҳаррир : Абдул Ҳамид Мусоҳов

Матн босувчи : Лазиз Мадиев

Мусахҳиҳ : Фаррух Мусоқов

Теришга берилди 15.01.15. Босишга рухсат этилди 05.02.15. Бичими 60 х 84.1/32 Ротопринт босма. Шартли босма табоғи 4,0. Нашриёт — ҳисоб табоғи 3,0. Адади 100 нусха. Буюртма № .

"Рустамбек — Асила" хусусий босмахонасида чоп этилди. Оққўрғон ш.